

✻ J. PIN Y SOLER ✻

VARIA

II

BARCELONA

• 1905 •

131 - 5.4

VARIA

ARTICLES DE COSTUMS, FANTASÍAS, ESTUDIS,
IMPRESSIONS DE VIATGE,
&c., &c.

1052566

SM 131

849.9-821
PIN

✻ J. PIN Y SOLER ✻

VARIA

II

ARTICLES DE COSTUMS, FANTASÍAS, ESTUDIS, IMPRESSIONS DE VIATGE,
&c., &c.

(SEGONA SÉRIE)

BARCELONA

LLIBRERÍA DE VERDAGUER : RAMBLA DEL CENTRE, 5

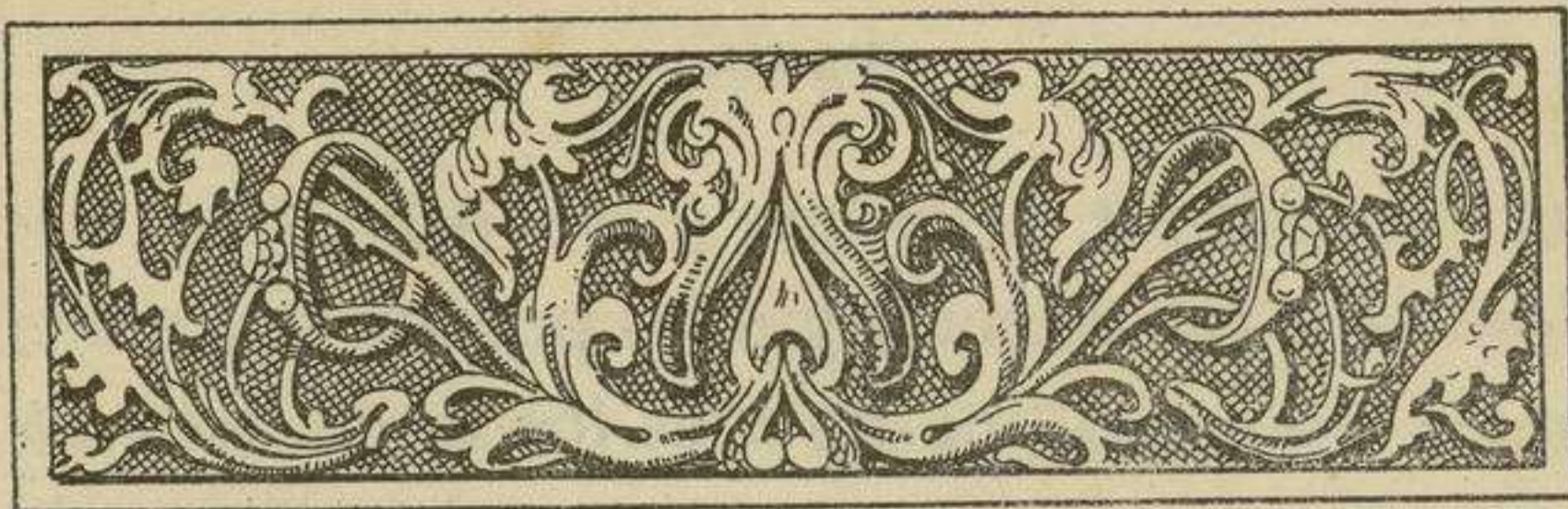
1905

A. 953A

S'han tirat del present llibre XXV exemplars
numerats de 1 á 25, en paper de fil fet exprés
per la casa Viuda de W. Guarro.

ES PROPIETAT

PREFACI

PREFACI

EN lo primèr volúm de VARIA, pàgina 210, l'editor deya referintse á un article sobre las Balears:

Extret d'un feix d'impressions sobre las Balears que tant de bo poguessim recullir en conjunt pera ferne altre llibre per l'estil del present.

En lo present volúm se compleix en part lo que l'editor ofería. En part solament, car *lo Syllabus* dels articles, disertacions, capítols ó lo que sían, que de molt temps tinch fet y guardat, porta una sèrie de títols corresponents á altres tants travalls que reunits poden

ser un llibret referent á Mallorca, que no dono ara tot d'una seguida, perque certs articles confesso que no més los tinch fets de part de dintre, me manca redactarlos ab lletra visible y pera ferho vull abans terminar unas *historias* de turchs y grechs, altres de brabançons y portugueses que fa massa temps son comensadas y que si tardo gayre més en fixar temo se m'esborrin dels paperets hont están ó de la memoria meva.

Las historias de turchs, de grechs, de juheus y de rumans son ja á l'estampa, serán *Varia III*, després vindrán las qui parlan dels luzitans y terras portuguesas, qu'habitarem en plena joventut. Las qu'hem apuntadas referents á lo qu'avuy se'n diu Bélgica, son una série d'estudis, d'impressions, de notas, recollidas per las planas de la Campine, per la silenciosa Bruges, lo sorollós pays dels alts forns, á Marchienne, á Mons, á Charleroi, á la joyosa Liége; per las grans platjas y dunas hont tant ditxosos días hem viscut essent nostres infants menudets, veyentlos córrer descalsos per aquells finíssims sorrals que d'Ostende, per Blankenberghe, Heyst y Kenock s'estenen fins á la boca de l'Escalda; será'l IV volúm. Lo cinqué portará'ls capítols sobre las Balears marcats més avall d'una *f* y una *v* que volen dir futur volúm,

car tot lo referent á Mallorca, facturas d'hotel, noms de personas visitadas anant ó venint d'un puesto á l'altre, lletras rebudas, altres d'escritas per mi á parents y amichs, que m'han sigut retornadas y'm serveixen de fitas, fotografías de llochs, d'edificis, monografías, datas; tot ho tinch ben ordenat, però ho repeteixo, cal encara donarhi uns quants cops de llima; polirho de part de fora y potser ferho esperar una mica, publicancho espars en diferents volums pera obligar als aymadors de cosas mallorquinas á que n'adquireixin més d'un.

¡Trist recurs que'l meu editor califica de finíssima diplomacia!

Lo *Syllabus* en qüestió porta'ls títols següents:

MALLORCA

1. *Las Covas d'Artá.* . . . Se troba en l'anterior volúm.
2. *Las Covas del Pirata.* Futur volúm.
3. *La Mare de Déu del Puig.* . . . Present volúm.
4. *La cullita del Cánem, a la Pobla* f. v.
5. *Sota'l Cap de Formentor* a. v.
6. *Alcudia, festa major.* p. v.
7. *L'albufera, paradoxa rural* f. v.
8. *Una nau Mallorquina* p. v.
9. *Llotja de Marxants a Palma.* f. v.
10. *L'Almudayna. La Catedral.* f. v.
11. *Na Francisca Rosselló.* f. v.
12. *Carrers vells, carrers antichs, xuetas, terreno* f. v.
13. *Un príncep moro a Miramar.* f. v.

14. *Raixà, Bendinat, Portopí* f. v.
 15. *Felanitx, donas bonicas de Mallorca*. f. v.
 16. *Lux non perpetua*. a. v.

IBISSA

17. *Primera impressió*. p. v.
 18. *Dalt de Ciutat*. p. v.
 19. *Sarao á bordo de l' "Urania"*. f. v.
 20. *Infusoris* p. v.
 21. *Un tiret*. p. v.
 22. *Sant Antoni de Portmany*. p. v.

MENORCA

23. *Mahó, arribada* p. v.
 24. *A ciutat*. p. v.
 25. *Talayots* p. v.
 26. *Ayguà de mar* p. v.
 27. *Ciutadella* p. v.
 28. *Partenxa* p. v.

ILLAS MENORS

29. *Cabrera, vensuts de Baylén, l'illot de l'ayre, Formentera, peixos, aus, aucells, moixons, insectes, &c., &c., &c.* f. v.

De manera que si'l compte es exacte dels 29 capítols en projecte, 3 han sigut ja publicats en l'anterior volúm de VARIA, n'hi ha 14 en lo present y'n quedan 12 per més tart. *Todo se andarà*: lo essencial es anar buydant los calaixets de certa *arquilla* que tinch á casa curulls fins á no poderlos tancar.

Podria no buydarlos, calarhi foch, llen-sar com brossa las curiositats que conté: flo-

retas secas, billets de ferro-carril caducats, pedruscalls y facturas, recorts de tota mena, testimonis muts de cosas vistas... però estém en época escrividora y'l que una vegada s'ha deixat tacar per la tinta d'imprenta ja está servit.

A més dels articles que ara estampém sobre las Balears se troban en eix recull de tota mena de cosas, una comedieta titolada *Poruga* de la quina en la «Lletra á l'Editor» del primer volúm de *Varia* dihém qu'es l'única de las nostras composicions que no arribá á representarse per mancansa *d'una ingenua ben ingenua* y si llavors no's representá estant l'autor en plena activitat teatral, ufanosos (y dissimulin l'immodestia) los llorers que de per tot li enviavan, en relacions de bon afecte ab comedians y empresaris menos ho será ja may més no ocupantse ningú de la tal comedieta, qu'en veritat es una bolva de res, una jogina pera ser representada entre un paravent y'l piano de qualsevol saló; escrita á la casa de Santa Teresa, á Vilanova, á instanciás d'aquell catalá ilustre que fou don Víctor Balaguer que m'hi havia fet anar á passar uns quants días assegurantme (recordant una conversa qu'ell y jo haviám tinguda sobre deficiencias de personal artístich) que als *Jardins* de Vilanova hi treballava aquell

estiu una *dameta jove* de debó, fresca y bonica, una verdadera ingenua que sens dubte'm sería de gran utilitat fer sortir en las obras que anés escrivint, car llavors era per tothóm axiomátich que jo devía infusar no sé qué en lo Teatre Catalá y no aturarme may més de fer comedias y dramas.

També m'indicava don Víctor un *galán jove* de prendas. Vaig veure al galán, vaig veure á la *dameta* y'ls meus empresaris de *Novedades* los contractaren.

Lo galán jove tenía qualitats positives, un talent real y medis espléndits. Vaig escriureli lo paper de Rafaelito de la *Tía Teclata*, que jugat per ell resultá una perfecció. Se deya Esteve, era fill d'una artista de mérit, lo pobrissó ha mort molt jove deixant inocupat lo seu puesto. La *dameta jove*, ja n'era de verament jove, devía tenir 18 ó 19 anys, y també era fresca, bonica; però d'ingenua no'n resultá tant com s'imaginava'l bon don Víctor, tant com son parlar fora escena feya suposar.

L'amich Pereda, lo gran escriptor *Montañés* qu'havía vingut á Barcelona (1892) pera ser adjunt dels Jochs Florals, haventme ohit llegir *Poruga* la trobá tant de son gust, que volgué traduhirla al castellá, y traduhida per ell ne guardo'l manuscrit qu'estigué entre mans del difunt don Emilio Mario y la *repar-*

tí als qui llavors eran lo galán jove de la seva companyia y una *ingenua* casadeta de nou que no arribá á representarla perque durant la seva estada á Barcelona degué interrompre son treball escénich pera atendre á devers que Natura li imposava; de manera que ho vaig deixar córrer y *Poruga* guarda encara la seva virginitat escénica, no haventme trobat més d'humor de seguir las vicissituts de la gent de teatre, car l'éxit damunt las taulas no es conseqüencia solament del mérit intrínsech del qui inventa conflictes escénichs, hi entra per una gran part l'estat social del qui escriu, las circumstancias especials del seu viure, sas relacions ab qui ha de representar sas obras.

Tenir un éxit, dos, tres sense coneixer *personalment* als cómichs es cosa possible. Però ser autor d'anomenada en iguals circustancias, ja no ho es tant, car los éxits seguits y fins los esguerros que també donan anomenada son conseqüencia de la constancia de l'autor. Hi ha una part tant gran d'ofici en la literatura teatral, que pera ferla ab profit s'ha de viure exclusivament la vida del teatre, ser pels artistas un confident, un servidor de llurs aficions ó vanitats, un arranador de cosas que'ls donguin medis de lluhirse y de ferse aplaudir, de brillar més que'ls com-

panys, un escoltador hábil de lo que agradi als qui pagan.

Desde'ls més grans autors grechs y romans, llatins, saxons, fins al nostre minuscol Piquet, tots los autors qu'han obtingut éxits continuats en lo teatre han sigut gent que feyan vida exclusivament teatral, vivint del teatre, vivint en ell.

Thespis y sas tragedias representadas per un Chor y uns solistas que'n recitavan la part lírica, Susarion que combiná'ls *balls ab parlaments*, lo que'n podríam dir teatre de costums, Phrynichos fill de Polyphradmon, atheniá, que per la primera vegada introduheix en las representacions l'acció femenina, los papers de dona, los seus emuls y successors immediats Pratinas, Choerilus anant ab un carrot gurnit, de vila en vila, representant llurs invencions pels poblats hont celebravan festas majors, son més célebres en llur temps, tenen més éxit que no'n tingueren los seus successors Eschylo y Sóphocles.

Phrynichos sobre tot es tant anomenat, la seva reputació's manté tants anys á Athenas que Aristóphanes inventa pera senyalar la mena de cants qu'agradavan als vells Athenians, las poesías líricas que més eran de llur gust y ab major freqüencia repetían, aquell vers de grans proporcions, aquell iambi ex-

travagant que tots hem apuntat ab llapis en la classe de grech, y poquíssims hem retingut de memoria, aquell

«Archeomelesidônophrynicherata»

que prova l'anomenada de que encara en temps d'Aristóphanes gosava Phrynichos.

Los romans son ni més ni menos en Arts y costums teatrals qu'uns imitadors dels grechs quals obras, en llur temps vivíssimas, plagían, adaptan, copían.

«Las Musas han prodigat als Grechs lo geni y l'encís de l'elocució, diu Horaci en l'oda *ad Pisones*, perque solament foren ávits de gloria»

Gralis ingenium, Gralis dedit ora rotundo
Musa loqui, praeter laudem nullus avaris.

«mentres que la joventut romana, afegeix en los versos següents... quinas cosas estudiá? a dividir després de llarchs càlculs un *As* en cent parts. —Parléu fill d'Albinus: qui de cinq onzas ne merma una ¿quántas ne quedan?»

Romani pueri longus rationibus assem
Discunt in partes centum diducere-Dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est
Uncia quid superat?

Y si sabém dels autors antichs (célebres en llur temps, no dels qui han sigut célebres des-

prés y ho son ara) que anavan de vila en vila fent recitar llurs fabulacions; dels qui son més aprop no n'ignorem cap gesta.

Shakespeare, lo gran Shakespeare, la essencia y cristalisació de tot lo patétich, lo cómich, lo trágich, lo humá, trobat per ell en sas lecturas de crónicas antigas: *Hamlet* (vella crónica dinamarquesa), *Romeo and Juliet* (prés de Girolamo della Torre, cronista de Verona), *King Lear* (crónica de Hollinshide), *Two Gentlemen of Verona* (prés de la *Diana* de Jorge de Montemayor), *Much ado about nothing* (inspirada en l'*Orlando Furioso*)... Shakespeare arranador genial de las historias trágicas que Belleforest havia tret del Banello, Shakespeare home únich, tothóm sab que era un cómich y que sempre visqué entre cortinas. Poquelin de Molière es autor de comedias admirables com observació, discutibles com redacció; però que s'imposaren per la constancia en representarlas ell y'ls seus cómichs, que d'alló vivían. Ningú ignora que Molière tingué sempre entre la gent femenina de sa companyía á sas amigas, á la qui fou sa muller y deyan si era sa filla; essentho positivament de la qui havia sigut sa amistançada.

En lo teatre alemany de la centuria passada, la més literaria d'ensá del Renaixament,

si s'exceptúa Schiller, lo teatre dels altres autors compatriotas seus may fou verament popular.

Nathan lo just ('l home íntegre) de Lessing, ha sigut sempre considerat més com una crítica soperba que com á un drama, y no obstant á Lessing li sobrava talent pera imposarse; tampoch tingué gran éxit son drama *Emilia Galotti*, ni sa comedia *Mina de Barnheim*, August de Kotzbue (1819 Weimar) en cambi, un desequilibrat, un bohemi de trassa, un viciós, un dolentot, un protervo, un cómich errant, obté majors éxits en lo teatre que no pas Goethe.

Tant éxit obté Kotzbue ab los seus dramas, qu'ensoperbit se burla de Goethe, l'insulta, no cessa d'injuriarlo fins al punt de que un estudiant entusiasta del gran home, lo jove Sand,—cas potser únich de criminalitat literaria,—assessina á Kotzbue, (á Manheim) pera castigarlo de sos sarcasmes y venjar á l'ídol de la joventut germánica.

Malgrat l'anomenada que doná á Kotzbue sa trágica mort, lo seu teatre però s'ha anat esborrant de las memorias y es que lo seu *Gustau Wassa*, lo seu drama *Hussistas*, lo seu célebre *Sacerdotesa del Sol* y la *Mort de Rolla* que n'es la continuació, són inferiors al superb *Egmont* de Goethe, á son *Goetz de Ber-*

linchingen, á son *Torquato Tasso* y sa *Iphigenia á Taurida* (la tragedia d'Eurípides, *ad usum germanicorum*) Kotzbue, pero, ho repetím, fou aplaudit en vida més que Goethe... per lo de sempre, perque era un talent trassut, un bohemi. Goethe sabia massa pera fer obras teatrals populars.

Entre inglesos de la mateixa época, Jhon Home (1809 Londres) fa representar una tragedia, *Douglas*, imitació de la *Meropea* de Maffei y de la de Voltaire, que s'imposa perque la representan comedians y sobre tot una comedianta gran amiga seva, y en cambi l'inginyós, lo delicat Oliver Goldsmith si no hagués publicat lo *Vicari de Vackefield*, si s'hagués contentat de fer representar lo seu *The traveller poem*, sobre qual representació havia fundat grans esperansas, sería ignorat en absolut.

Allí, á Inglaterra, com per tot, lo gran triomfador de l'epoca es lo més disolut, lo més aixelabrat dels autors. L'esbojarrat Sheridan, l'autor de *Pizarro* (qu'es *La Mort de Rolla* de Kotzbue) l'autor de la célebre comedia *L'escola de la murmuració*. Y si triomfa es perque, á més del talent sufficient pera escriure obras representables, té defectes morals que subjugan, que'l fan simpátich á las masses.

Es un eloqüent, fins arriba á ésser diputat

per Strafford, un enrahonador oportú y graciosíssim, un bevedor intrépit, un disolut perfecte... Abarraganat sempre ab donas de teatre, vivint durant molts anys en una continua orgía, fent d'empresari de teatres, del Druy Lane ho fou moltas vegadas.

Goldoni, lo fundador del teatre modern italiá, se plany continuament de lo que'l fan patir los cómichs ab qui quasi vivía, tenint la desgracia, deya ell, d'haverlos de menester y d'haverse constituhit pera complaurels en confident de llurs progetes, en árbitre de llurs querellas, en padrí de llurs fills y fillas.

Escrigué més de cent obras teatrals que tingué la santa paciencia de discutir ab sos artistas, avesats fins llavors á representar las farsas de *La commedia d'arte*, ó sían las improvisacions més ó menos improvisadas de Pantalone, marxant veneziá, d'Arlechino y de Brighella, dos tipos bergamasques, del Dottore, bolognés, de la volatge Colombina; farsas que si tenían éxit anavan repetint de vila en vila italiana, y fins á ciutats no italianas, arribant en temps de Lluís XIV á la gran París hont Molière's queixa de la competencia que li fa'l signor Scaramuchia, director d'una tropa italiana, *avec ses pantalonades*.

Ugo Foscolo, l'hellenista delicat y sabi, lo gran *grecicista*, com diuhen los italians, su-

perior en cultura al vell Goldoni, autor de preciosas traduccions d'Homero, d'estudis sobre'l Petrarca, de las cartas de «Jacopo Ortis», dels carmens «dei Sepolcri», indignat del «poco pregio in che i Veneziani tenevano » le tragedie dell Alfieri e del corrotto gusto » che facera ad esse anteporre quelle di Pindemonte e di Pepoli» (l'un, un gran senyor, il Sig. Marchese Giovanni Pindemonte que's gasta las sevas rentas fentse aplaudir, l'altre una mena de Pitarra ab lletras) se proposa expulsarlos del teatre y fa representar la seva tragedia *Tieste* que fou trobada una bellesa, però qual éxit, ni'l d'altre tragedia seva *Ricciarda* se sostingueren per mor del desdeny de Foscolo pels cómichs, per la manera altiva que tenia de tractarlos, ni Silvio Pellico seria célebre si no més hagués fet representar sa *Francesca da Rimini*. Las memorias de son captiveri, *I mie prigioni*, li donaren més ample camp que no pas l'escenari pera patentisar son geni tendre y sensible. També era massa desdenyós de *l'istrione*, massa poeta pera ésser apreciat per la multitud, per la gent mitjana.

Alessandro Manzoni, lo gran Manzoni, de familia sabia, rica y distingida, nét del célebre conde de Beccaria, gentilhome y poeta de gran volada, es més conegut pels seus

Promesos y las sevas *Odas* que per la seva tragedia, *Carmagnola*, (Fco. Bartolomeo Bassone), representació teatral perfecta d'un gran tros de vida italiana del XIV, malgrat aquella soperba imprecació á la mort, que tants italians instruhits saben de memoria.

. la morte
 Il piu crudel nemico altro non puote
 che accelerarla ¡Oh gli uomini non hanno
 inventato la morte! Ella saria
 rabbiosa insopportabile: dal ciel
 ella viene e l'accompagna il cielo
 con tal conforto, che ne dar ne torre
 gli uomini ponno.

L'experiencia propia y l'estudi, la comparació d'autors llegits ó personalment coneguts, las memorias del temps, prolechs y comentaris, Schlegel, Ferdinand Wolf, Huber, Lord Holland, Ticknor, Sismondi, Larra, M. Menéndez y Pelayo, tots los crítichs, per sos erros, sas endevinadas, sos comentaris y noticias corroboran la nostra afirmació de que pera obtenir éxits en lo teatre (en vida), s'han de fer concessions al bon gust, al ordre, al Art verdader, que'ls escriptors de según ordre fan d'una manera espontania, natural, adequada á llur natura de según ordre.

Y naturalment, en nostres días s'está repetint lo que sempre ha succehit: en las ciutats, ó sia en los teatres que tenen més eco, los éxits sorollosos continúan sent no

pels més grans escriptors, pels pensadors més profonds, pels fabuladors més originals, sinó pels qui, tenint un cert talent, són los autors més *metidos* ab gent de teatre.

Dumas fill, fill d'una cómica, no viu durant la seva gran época (avuy ja quasi esvanida) no més que per l'escena y en l'escena, fent ensajar, discutint, interessantse interessadament en cosas exclusivament de teatre.

Sardou, afillat per la cómica Déjazet, no ha viscut mentres teatralment creixía més que ab cómichs, d'una manera diferent (qüestió d'epoca), de la descrita per Scarron en son *Roman comique*; pero en realitat fent vida de *coulisse*, vida qu'a Fransa, al qui té éxit li resulta rica per la manera especial de ser dels francesos, sempre grans mantenedors de las donas hermosas, de las envejadas per tothóm, car lo fondo del carácter francés es la vanitat, la gloriola, y entre las cómicas que mantenen generosament se troban sempre las qui fan més enveja, y son las qui reben més generositats, de que indirectament fruheixen la gent de teatre: personal, empresas, autors, los *genis* que fan brillar á las estimadas dels grans senyors, á las protegidas dels richs desenfeynats, á las qui són objectes de luxo dels millionaris.

Inútil insistir sobre la vida d'altres autors

d'anomenada teatral fora d'Espanya. Los qui n'hem vist d'aprop coneixém lo talent y costums de certs autors italians, d'algún celeberrim autor inglés; tampoch ho ferem llargament respecte als autors del teatre castellá de nostres días, recordant no més ab quatre notas que també'ls éxits sorollosos y continuats han sigut *en todas las Españas*, per los qui viuhen la vida artificiosa, excitant del teatre.

Tamayo y Baus en l'època dels seus triomfs era de familia de cómichs, l'Enrich Gaspar que fou autor aplaudidíssim era precisament fill d'una cómica de la companyia de Tamayo, y mentres viu al calor del sol artificial de l'escenari, produheix y es aplaudit. Zorrilla en son bon temps d'autor dramátich era *autor* de companyia en lo sentit que avans tenia eix nom, en lo sentit d'un poeta aconduhit que viu ab los cómichs, com los cómichs, y que obehint á exigencias del negoci teatral fa (ab lo talent maxim ó minim que Deu li ha donat), aquells afegiments y retalladuras que tan graciosament, ab tan simpátich humorisme'ns conta Dickens per boca del seu espléndit Vincent Crummles.

Don Francisco Camprodón, que fou celeberrim ab sa celebérrima *Flor de un día*, es altre exemple d'autor trassut, d'autor de Com-

panyía... *y no se diga* si en los días d'ara mà-teix Ayala tenía més ó menos talent qu'Eche-garay, ni Valera més ó menos geni, ó Campoamor més ó menos humorisme que tal ó qual *don Nadie*, literariament parlant, que tothóm coneix d'anomenada perque sempre en *líos* ab cómichs y cómicas han fet representar obras que procuravan ocasions de lluhiment als artistes, qu'ells li recompensavan repetint l'obra, portantla d'un escenari á l'altre, guanyant reputació per l'autor entre la gent per forsa mediocre d'esperit de que's componen las multituds á qui ells, los cómichs, enlluhernan ab flameradas y espurnas qu'un cop apagadas deixan solament fortor de cosas acres, anti-artísticas, desprovehidas d'aquella puresa, d'quella netedat y plácida hermosura que no més pot ser en las obras escritas pera ser llegidas pel solitari que no's deixa influhir per llums, per crits, per riures nerviosos y agonías teatrals.

Entre nosaltres catalans es cosa d'ara la gran anomenada de Pitarra, autor literariament sense mérit, que correspón á l'época de sa vida en que vivía íntimament ab gent de teatre, escoltant parers dels qui volía y devía complaure... per lo de sempre, perque ells també l'ajudessin y propaguessin lo seu nom representant sovint y ab amor

las obras que per ells y la gent á qui ells agradavan escrivía, car la obra teatral com obra d'art té d'ésser per forsa una cosa relativament falsa, apropiada al gust de la *gentada*, de la *foule*, del *vulgum*, que forsosament no pot ser un agregat de gent selecta, explicantse així qu'homens d'un talent indiscutible, fins homens de geni, al escriure pel teatre no hagin obtingut éxits positius.

Renan á París, Pérez Galdós á Madrid, ne són en nostre temps vivent exemple... Al home massa ample de miras, al qui ho veu tot, li manca la dosis de mediocritat innata ó volguda que *forsosament* ha d'entrar en la obra teatral y qu'en los grechs s'exteriorisa en sagrantas escenas si fan tragedia; en indecents erotismes si fan comedia, igual que després feren lo romans, igual que feu Shakespeare, entatxonant sos dramas maravellosos de brutalitats volgudas, de sortidas de to grotescas, però qu'eran del gust dels qui llavors anavan á comedia; exteriorisadas per Lope de Vega, per Calderón, pels teatrístas de la gran época castellana en *los chascarrillos del gracioso*, en las disquisicions interminables sobre *el honor y la honra y la sangre*; en las arias de bravura sobre l'amor quintessenciat, que no sentían. Lope sobre tot qual vida d'autor es un teixit de tractes íntims ab donas que'l

gran home tractava senzillament com femelles que'l delectavan...

Y prou per ara sobre un tema que no fem més qu'iniciar, que si la ocasió's presenta pledejarém ab major copia de datos; se'n trobarían á paneradas.

També van en lo present volúm de *Varia* una mena'd'efemérides referent á un fet ocorregut als *Países Bajos* durant la dominació castellana y qu'es un de tants articles que teníam pel volúm hont parlarem de cosas y personas del bon país de Flandres.

L'article titolat *Bona veu* que ve després, lo posém perque'ns recorda'l *sigle* en que fou escrit y es una nota de la vida de dispesa á Madrid, en temps de González Bravo.

Pera demostrar que no'ns hem de contentar d'aplaudir als altres dihent d'ells en veu baixeta: son aixerits!, doném ademés unas quantas notetas de crítica com nosaltres l'enteném: elogiosa, contundent, lacónica, entusiasta. Pera dir mal de la gent, si no'ns han mortificat directament, val més no parlarne.

Com brometa, com mostra de lo qu'hauríam pogut fer si'l crítich del *Diario* (Don Domingo

de Ramos, Don Lunes de Pascua, en Luca della Robbia, com nosaltres li deyam), hagués sigut un home d'esperit y ens hagués seguit la beta, doném l'articlet que després de la seva crítica de la nostra comedia *La Tía Teclata* fou compost, y quals últims paragrafs se troban en las darreras planas de la comedia impresa.

Retirarem l'article, qu'hauría sortit á *La Renaixensa*, á prechs d'un gran amich del crítich, un pintorás escenógraf, que s'havía fet *un fart de riure* sentíntmel llegir en probas y se las havia endudes pera comunicarlas al interessat y veure quín efecte li farían.

Me las torná esferehit com una llebra empaytada, pregantme per lo més estimat que no publicqués l'article, que'l senyor Lunes de Pascua s'ho havia pres molt malament, afegint, com concell d'amich, que no renyis may ab l'irascible crítich, que segons se veyá era home de poca corretja; qu'ell s'hi havia apoyat sempre no contrariantlo may quan parlavan de cosas románicas ó neo-gregas, que precisament era una de las carabassas que calía lligarse á la cintura si's volía nedar descansadament en las aygas inseguras del mar artístich á Barcelona.

Per consideració al meu amich que tan poch havia demostrat conéixer al qui ho era

seu y tractava irrespectuosament de carabassa, no vaig publicar l'article. En Domingo de Ramos y jo cambiarem unas quantas ratllas escrites, renyantlo jo, dihentme ell en son castellá de *Santo y peana*, de *doquier y de magüer* que jo era molt maco, y que si eran verdas, si eran maduras, però que la *índole del diario* etc., etc..., total, que las *probas* no passaren á ser article de diari y si avuy las publico es porque no donarán cap disgust á ningú y potser sían de certa utilitat pera ablanir als successors criticastres que pugui tenir aquell bon senyor (q. a. c. s.).

Altre article titolat *¡Pobreta gent!*, lo publicquem porque... porque'ns sembla que dóna una impressió justeta de vesprada placent després d'un jorn calurós.

Cícero en son llibre de diálechs — ja veyeu si m'ho prenh de lluny — diu que tot filosof té'l dever d'escriure pera endoctrinar als futurs, qu'ell escriu per amor a la filosofía... y com de filosofos tots ne som més ó *manco* nos permetem pendre candela en lo siguici y y dir que'l senyor Cícero devía ser molt presumit.

Lo senyor Cícero y tots los filosofos haguts y per haver han deixat copiar lo qu'escrivían porque'ls semblava que llurs invencions eran bonicas y'ls sabía greu que la gent no's de-

lectessin llegintlas, ó sía admirantlo á ell, l'auster filosof!

Tots los llibres se publican pera guanyar diners ó anomenada, per cobdicia ó per vanitat. No més los llibres absolutament inédits y anónims poden haver sigut escrits com funció fisiològica, per alivi de penas silenciosas, per consol de melancolías fondas ó pera ferse'l distret sobre'l torbelli que se'ns emporta.

Cícero potser está més en lo cert quan diu qu'estudiant sempre, treballant un día y altre, l'home arriba á no adonarse de que's fassi vell. *Semper enim in his studio laboribusque vivendi non intelligitur quando obrepat senectus...* y en lo atanyent á nosaltres catalans me sembla que la majoría escrivím *sobre tot* pera protestar contre'ls qui, filosofos ó no filosofos, afirman que som un poble fôs, pera demostrar á coterranis y gent de fora, contemporanis y gent futura, que som plens de vida.

Lo qual prenenho com se vulgui també es una miqueta de vanitat. Vanitat noble, llegítima, permesa, origen de valentías qu'enlayran, d'iniciativas que poden millorar la rassa... però vanitat...

Per cobdicia sí que'ls pobres escriptors catalans ho tením ben malament. Nosaltres, amichs del guany segons la gent que no'ns coneixen, som los únichs espanyols que tra-

vallem absolutament de franch, y si un escriptor se descuyda y tenint bon gust vol que'ls seus llibres surtin una mica ben engiponats, sobre haverse cremat las cellas escrivintlos tindrà de bestreure pera ajudar al— dihemne editor — qu'entre nosaltres s'ocupa de llibres en catalá... Un senyor molt amable qual missió's reduheix á donar lo seu nom pera ser posat en las cobertas del llibre, tenirlo ben guardat quan ja está llest, y anarlo treyent de dintre un armari de sa botiga venentne un, dos, tres exemplars, vint ó cent á un, dos, tres, vint, ó cent aymadors que tinguin l'humorada de volerlo comprar; guardantne'l producte fins al día de la *liquidació* que s'efectúa entregant á l'autor tot lo encaixat menos una comissió que sempre resulta excessiva.

Esplicantse de tal manera qu'en lo negoci de llibres s'hagin fet y's fassin á Barcelona fortunas considerables per part de qui'n ven ó'ls explota, y que no guanyin ni per pagar la tinta que gastan los qui'ls escriuhen originals ó'ls adoban, per enciclopedias, dictionaris, ó llibres de *sobre mesa*.

Es cosa verament llastimosa, y si no fos per la por de que'm prenguin per un avarot, insistiría llargament sobre'l resultat negatiu que l'escriure en nostra llengua dóna; faría sovint llarchs parlaments pera combatre eixa

malura antisocial y causadora de travalls imperfectes, mal redactats, somerament estudiats, fets á cops de puny pera ajudar á l'amich que publica un diari, als companys que fan una revista, al estampador que vol lluhirse, al dibuixant, al gravador.

Cal combatre ademés la ridiculesa d'escriure de franch perque fomenta una mena d'avaricia especial qu'es una vergonya y s'ha de substituhir per una llarguesa rahonable en obsequi de las produccions que donguin bon nom á la Patria: llibres, fullas volants, manifestacions qualsevulga de cosas espirituals.

No solament de pa viu l'home y'ls que pensin lo contrari, los qui assegurin que no més es essencial procurarse aliments y satisfaccions materials se castigan ells mateixos produhint per forsa, si són productors d'objectes per vendre, objectes inferiors, y de consegüent menos productius de moneda que'ls objectes fabricats per qui, ademés del esfors físich, posi en lo seu la guspireta d'art, la noteta de bon gust qu'es conseqüencia d'ideals una mica més elevats que l'ideal aquell tan barroer del «afartam y dígasme moro.»

Tots los homens que poden ferho, y són moltíssims á la nostra terra, han de procurar

á llurs families, han de tenir en llurs habitacions, á més de matelassos groixuts, dotzenas de llensols, cortinatges á totas las portas y *mecedoras* que fan nosa; algún dibuix original, alguna pintura contemporania per las parets, alguna esculptura d'ara, alguna joyeta que tregui á la majoría de las habitacions (no antigas), de Barcelona, l'ayre vulgarot, carrer dels banys, *Rumeya*, que casi totas tenen, y sobre tot — tornant al nostre plet — ha de tenir en siti d'honor un rengle, dos rengles, tres rengles, molts rengles de llibres catalans pera ajudar als mesquinets que'ls escriuhen y l'ajudan á ell á passar per ciutadá d'una regió civilisada, y honrarse, honrant son estatge als ulls de l'estranger que'l visiti y vegi que no tot són cortinatges, cromos y *mecedoras*.

De día en día ha de ser menor lo nombre dels qui en fet de llibres, de companys agradosos d'horas vagaroras, se contentin d'enciclopedias enquadradas ab motllo, tractant de *Las antigüedades de la Persia*, de *La Cerámica en el Bajo Imperio*, que ni l'interessan, ni ha llegit may, ni llegirá y que guarda solament en lloch visible pera fer taca presentats de llom en l'armari dels llibres, obert una volta *quando cælis* per la senyora de la casa si es enemiga de la pols, com ho són totas las xarmantas donas catalanas.

Sápiga y entenga'l lector benevol que'l no tenir á casa los deu ó dotze llibres capdals de la nostra renascuda lliteratura es proba de mal gust, que l'home que no té una edició luxosa de Guimerá, de Mossén Cinto, un quadern bonich de musica catalana, un gravadet, una aquarela ó pintura á l'oli dels nostres pintors, un guix, una reproducció dels nostres escultors, y compra missals d'aquells en castellá que no s'han fet per ell, que són aprofitaments de gravats que ja han servit, que són fabricats á mida, que són senzillament articles d'exportació... que's gasta'ls diners en banalitats y futesas ornamentals vingudas de fora y fetas com neulas; á més de probar son mal gust artístich proba qu'es un mal ciudadá.

Ab aixó simpátich lector, (me sembla que ja puch permetrem eixa floreta porque'l fet de llegirme es indici de certa corrent de simpatía) ab aixó estimat compatrici, fem vía, ajudemnos mutuament los uns escrivint tan bé com possible'ns sía sobre lo més interessant que trobém, arts ó ciencias; los altres creant medis de guanys industrials ó bé esculpint nimfes y héroes, representant plásticament cosas pera embellir lo sant recó de la familia.

Com millor ens trobém á casa nostra més temps hi passarém, la muller ne será més atesa, los fills millor educats.

Quan tots, ó la majoria dels Pares catalans
sían educadors perfectes, tindrem lo nostre
plet guanyat, serem la primera de *las Espa-
ñas* y'ls primers ja se sab que van davant y
fan seguir als distrets, als qui caminan d'es-
ma.

Mas de Sant Joan, Vilallonga del Camp.

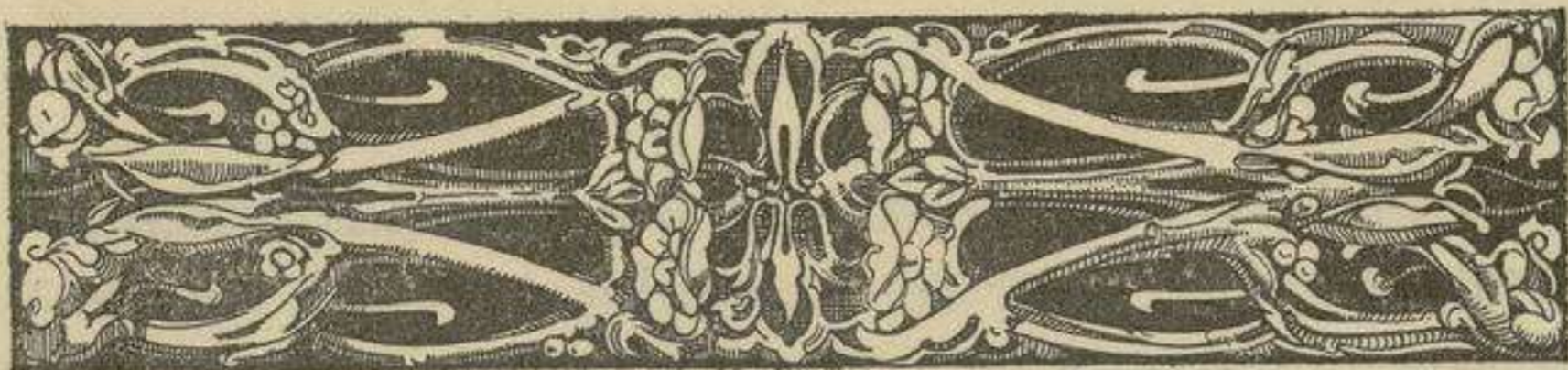
Septembre de 1905

VARIA

MALLORCA

LA MARE DE DEU DEL PUIG A POLLENSA

MALLORCA

LA MARE DE DEU DEL PUIG A POLLENSA

TOTS los carrers que de la xamosa Pollensa menan al camp conduheixen directa ó indirectament al Calvari ó al Puig.

Per la gent del terrer aquells caminals més ó menos amples, plans ó fondos, deuen tenir noms especials y ser més ó menos bons per anar á tal ó qual indret, mes lo foraster que no tingui pressa pot seguirlos confiat de que ab marrada ó sense lo portarán al peu del tossal que alla'n diuhen del Calvari ó sota la montayeta en qual Puig s'hi venera una imatge de la Verge María que gosa de gran anomenada entre la gent balear.

Lo Calvari es de fácil accés. Rampas suaus sombrejadas per xops y olms, gurnidas de banchs

y de pedrissos menan poch á poch al replá superior d'hont se veu tot lo poble, terras y monts y en qual centre s'aixeca una bonica capella que n'es lo terme obligat de la passejada.

L'excursió, però, tot y sent agradosa no acaba de satisfer per las ganas que deixa de ferne una altra de més important. Anant y venint del Calvari sempre's té á la vista y plantat á l'altra banda del poble, lo Santuari del Puig, rodejat de negrencas parets, que vistas de baix semblan murs de castell fort, y la silueta tan bonica que presentan y lo que'ls Pollentins contan de llur predilecte ermitatge decideixen l'esperit y l'excitan á enlayrarse... ajudat de las camas que també's da-leixen d'empendre la que per forsa ha de ser aspre pujada.

Acompanyat d'un baylet que'm portava'l fato l'emprenguí á hora baixa comptant arribar al Puig á entrada de fosch, passarhi la nit, y al matí següent, ben reposat, visitar la capella y construccions adjacents, los caserius que s'aixecan per dalts y baixos, los viaranys que'ls accidentan, las preciositats que de dalt s'havían de veure.

Suat, cama-romput y ab respiració afanyosa vaig assolir l'últim replá, que ja era negra nit.

Casi'm pesava no haver escoltat als qui'm proposaren l'aussili de manso borriquet y cercant ab la punta del bastó un lloch propici pera sentarme, me semblá veure l'ombra d'un home que saltant de penya en penya venía cap ahont jo seya.

Era'l Donat del sanctuari qu'acudia á rebrem. Prompte'l tinguí aprop animantme á donar l'estrepada que encara calía pera ser del tot á bon repós.

Enrahonant ab aquella mena de cabrit humá

per qui lo pujar y devallar de Pollensa al Puig y del Puig á Pollensa era joch de noys, avergonyit una mica de demostrar tal cansament per cosa qu'ell podia fer dugas vegadas en un día, l'anavam seguint pas á pas obehint sas indicacions y fins devegadas prenentli la má pera no ensopegar en las abruptas llosas que á manera de titánica escalinata ajudan á guanyar l'altura de las alturas.

—Deu los guard á vostés. Bona nit tengan! deya una veu melosa.

Era la donada, la muller del donat qu'eixia á saludarnos en lo portal del recinte aparedat y que sense més compliments me conduia á una cambra hont trayent jo del morralet que duya'l mosso, roba seca, vaig estroncar la gran suor que'm rebejava. Lo donat m'oferí un tragué d'anissat que acompanyarem d'aygua fresca, després vaig encendre la pipeta y al cap d'un rato ja no sentia lo cansament, ni'm dolia haver pujat. Tot era fosch per fora, la lluna no eixiria fins á matinada, inútil extasiarse contemplant negruras, era preferible esperar lo sopar enrahonant ab aquella simpática parella que separats de tothom gran part del any devían viure d'una manera idílica.

Tenían com espay immediat per gambejar lo replá superior de la montanya, per soplutx un antich palau abacial, per vehins y vehinas, arbres murmuriosos, las ruinas del convent de monjas que de baix á Pollensa semblan castell fort, la capella de la Verge, floretas arreu, lo doméstich cá qu'allunya al malfactor, galls per cantar l'hora, colomets y tórtoras per apendre d'estimar... Amunt lo cel ab sas estrelles, als peus la mar ab sos cambiants aspectes... qué més podían desitjar?... Jovens tots dos, hermosos tant ell com ella... decididament aquells dos sers debían ser felissos.

Jo'ls ho deya alabant lo llur viure y... oh dolor! al cap d'un minut ja m'havían contat que tenían una pena ben grossa. Haurían volgut un fill á cambi de totas aquellas gaubansas que jo tant alabava. Per un atlotet haurían abandonat aquell benésser.

Es de tradició que conservan rigorosament los pabordes de la capelleta que la Mare de Deu sia servida per esposa sense fills, de manera que lo dir d'una dona que serveix per Donada val tant com dirli xorca... ab aixó!!

—Ja veu vosté si es divertit lo ser donada! sospirá la hermosa dona. Y jo per consolarlos los contava cassos de feconditat tardana... fins historias dels temps bíblichs, pero las meas historias no'ls causavan gran efecte. En mitx de la dulsura de llurs modos y paraulas se notava un deixadet trist, una noteta melancólica... total que de tots los pecats lo donat y sa muller cometían lo més improductiu, lo pecat d'Enveja, enveja de fills.

A la claror d'un llumet de ganxo ja m'havían ensenyat las cosas que de nit podían veures: lo corredor que dona al peu de l'escaleta del camarí, la cambra que'm destinavan (la del Pare Predicador, me digué'l donat) y sense ganas de veure res més, tornarem al refectori esperant que'l sopar fos amanit.

Mentres tant, per passar l'estona, jo anava fullejant un álbum que com reliquia'm presentavan y hont los Romeus assentan fa mols anys llurs impresions. Entremitx de sentencias graves y salutacions graciosas hi anava trobant noms cone-guts, versos d'amichs...

La mar que dorm dessota de tas plantas
per veuret he passat en xica nau,

2 de Septiembre de 1867

deya un llavors jovincell que ja guanyava englantinas, ha sigut mestre en gay saber y que naturalment no s'aturava en la *xica nau*, lo seu himne continúa reposat, solemne, fins á terminar l'altre full.

Oh Verge que t'assentas al cim de aquesta serra
estén benefactora la pau sobre la terra

3 de Mars del 1876

deya un que després ha sigut també mestre, y entre mitx d'aquells testimonis gráfichs, d'aquells entusiasmes jovenívols, d'aquellas protestas de fe, d'aquells himnes d'alabansa trobavam perletas que'ns feyan d'alló més gracia.

Hoy hemos subido á este santuario para comernos... (ay, quina por!)... para comernos un cordero.

El juez de 1.ª instancia de este partido y los que se han dignado acompañarle.

Cristino Piñeiro.

Lo sopar fou tasca agradosa compartit ab aquella bona gent, y tot sopant, entre preguntas d'ells á mí y respostas qu'ells me feyan, anava cullint floretas de sentiment, engrunas d'histories vellas, ecos de cosas que's deyan de pare á fill per terras pollentinas, fets ocorreguts á la familia del donat, á parents de la seva dona.

En temps d'un'altra donada que era molt vella y *enrahonava* ab la Mare de Deu havia passat una cosa increíble. Un vespre, la Mare de Deu havia fugit de son camarí, havia devallat á la platja...

—¿Havía fugit?

—Sí, senyor, sí... Una nit d'ara fa... d'ara fa molts anys, la donada de llavors que durant lo día entrava cent voltas al camarí de la Verge parlantli en veu alta com si fos persona mortal, dihentli: «Ara tiraré la cortineta porque hi vejau, Mare de Deu, ara obriré la porta gran porque prengau la fresca, Mare de Deu, ara regaré per

no fer pols, ara me'n vaig á donar segó á las gallinetas, Mare de Deu; adeu síau, Mare de Deu, y quan entrava al camarí per mudarla de vestit ó encendre llum may se'n apropava sense donarli'l Deu vos guard y besarli la má... donchs, sí, una nit d'ara fa molts anys...

Segons se desprenia del recit d'aquella bona gent lo día que precedí la nit tant llunyana en que s'operá la maravellosa fugida de la Mare de Deu, de dalt del Puig s'havían ohit bramular las onas que ja de lluny venían empaytant las pocas naus vistas durant la feble claror diurna, possedidas de follía y seguint derrotas incertas, desapareixent entre foscós núvols, tornant á compareixer empaytadas per la turbonada... y segons deyan, la donada, qu'era molt vella, s'estava junt ab una orfeneta que li feya compayía, vora'l foch menjant un tupinet de sopas, quan sop-tadament ohiren gran estrépit y trencadissa.

—Qué deu passar? feu la velleta esglayada... deixant lo tupí de las sopas, prenent lo fanalet que devegadas li servía pera anar á rebre á algún romeu que truqués al portal forá.

—¿Qué deu passar? ¿has ohit, Catalina? ha sigut per dintre'l camarí de sa Mare de Deu.

L'orfaneta esparverada s'aferrá á las faldillas de la vella.

—Brum, barram! Altre soroll fortíssim... y la donada eixí altre cop de la cuyna, tota sola, agitant lo fanalet ab sas mans tremolosas.

Al cap d'un moment retorná afligida plorant á raig fet, lo fanal apagat, la roba mullada, dihent entre llágrimas y sospirs que la Mare de Deu havia fugit de sa capella, s'havía escapat per lo finestró del camarí qu'ella estava ben certa d'haver tancat y que rebatía furient contra la paret com si volgués seguir á la Mare de Deu.

Y desesperantse, la vella exclamava:

—La Mare de Deu s'haurá enfadat ab jo perque fa tants días que no l'he mudada... Si no puja ningú! Mareta meva de Deu! Si fa un temps tan rúfol! ¿per qué la volíau la roba bona? Ay pobrets de nosaltres! Ha fugit pel finestral!

A fora semblava que'l mon s'acabés, los arbres cruixían y de tant torsarse's trencavan, las onas roncavan y de tant inflarse reventavan llensant escuma damunt dels penyals, trossos de fustas, vestigis certs de greus naufragis.

Altre soroll més fort encara y altre tornar á encendre'l fanalet y altre visita al camarí deixant á l'atloteta vora'l foch, lo devantal demunt del cap per no veure ánimas!

Després de llarga estona, la donada torná ab lo fanalet encés eixa vegada, contant á l'orfaneta l'estranya conversa que acabava de tenir ab la Mare de Deu fugitiva que segons deya havia tornat.

—Es á son puesto altre vegada filleta meva... mes si la vegessis! tota banyada! lo manto rajantli aygua! lo faldellí rabejat, las sabatetas cubertas de llot.

—¿Qué no sería potser feu l'ingenua orfaneta que s'ha mullat ab la pluja qu'entrava per lo finestró?

—Al veure que'm somreya, prosseguí la vella sens fer cas de l'interrupció, li he donat la bona nit... Bona nit *tengau* Mare de Deu... y donchs ¿per qué haviau fugit? ¿d'hont veniu Mare de Deu? ¿que no estavau contenta de jo Mare de Deu?

Ella m'ha respost ab veu molt dolsa:

—D'en mitx de la Tempesta s'han aixecat planys d'agonía, veus clamants, he baixat á mar pera salvar á uns pobres marinerets que m'invocavan.

Y quan al ferse de día la donada y l'orfaneta eixiren á la porta forana, vegeren avansarse, rampals amunt, amarats de ruixims salobres, los peus descalsos, portant á coll entenas rompudas y esparranchs de vela, uns pobres marinerets qu'en aquella nit tant trágica havían aixecat planys d'agonía, veus clamants, invocant á la Mare de Deu del Puig de Pollensa.

MALLORCA

ALCUDIA
FESTA MAJOR

MALLORCA

ALCUDIA FESTA MAJOR

ALCUDI com diuhen encara'ls mallorquins y deyam antigament los catalans, Al Çudi, lo tossal, la montanyeta, com deyan los alarbs, se troba en la part central del gran golf que porta son nom, ab una albufera á cada banda, cara á llevant, mirant las costas de la vehina Menorca y plantada un bon tros lluny de vora mar com la major part de las vilas mallorquinas (exceptuat Palma) que comunican ab l'element marítim per carreteras menant als *graos* de llur nom hont se practica lo més perentori dels afers marítims, militars ó comercials, car los fundadors d'eixas aglomeracions balears temerosos d'irrupcions imprevistas may s'han establert sólidament arran de l'aygua bastin-

thi no més lo indispensable pera embarcarse y guardar las naus y portant sempre lo fruyt de llur treball terras endins hont més tranquils han anat aixecant ab lo transcurs dels anys centres urbans que més aviat semblan vilas de pagesía que no pas ciutats marítimes.

Arribarem á Alcudi pera llá á las quatre de la tarde, ananthi desde Pollensa d'hont havíam eixit després de dinar.

L'efecte que produheix la vila es inesperat. Sorprén veure al acostars'hi, encara fermes y renglerats los murs y bastions del temps dels Reys de Mallorca. D'aquells Reys que essent menos forts que'ls de la banda de aquí desaparegueren... per no res! perque eran febles, y aixó malgrat lo testament del gran Rey en Jaume, encara fresch.

Alcudi es una vileta mitjeval ab reminiscencias romanas, perfectament conservada, ab sos fossos, ponts y portals, carrers estrets que n'arrancan, caseriu antich y en gran part construït ab pedras vistas, alberchs de relativa importancia histórica: la casa que fou dels Reys, un altre molt modesta hont reposá Carles de Gand llavors de l'expedició á Tunis, altre prop de la plassa, hont visqué don Agustín de Argüelles, desterrat en temps de l'amable Fernando VII!

Al centre de la vila hi ha un aixamplament de carrer, una plasseta que serveix de Forum. Allí's celebren firas y festas y en una casa á má esquerra prop d'un porxo ahont preciosament penjada á la paret se conserva la costella monstruosa d'una ballena, hi ha la Casa Municipal.

No gayre lluny reberem hostatge y fets los compliments que la bona criansa ordena la nostra hostesa'ns enterá de que tota aquella gentada que veyem avansarse carrer major amunt ana-

van á la Plassa de toros hont se donava gran funció... y, naturalment, per no ser menos anarem als toros, que no foren toros, fou... una vaca!

Entrarem grahons amunt y després de alegre tocada eixí la pobre mare de badells que sense fer-se pregar acometé furienta á un dels toreros, vestit de despullat, ab camisa tacada, estrenya-caps y la panxa inflada, jeyent dintre un catre colcat al mitx de l'arena y al qui rodejavan homens disfressats, donotas emmascaradas, ab xeringas, orinals, tota mena d'eynas grotescas.

Quan lo catre fou potas en l'ayre y l'*artista* que fingia estar malalt hagué vuydat las pelleringas que per tot l'inflavan y uns y altres ab las eynas que duyan hagueren empaytat á la vaca y aqueixa'ls hagué patejat y s'hagué armat prou embull y'l poble hagué cridat y rigut y armat colossal gatzara, terminá la part cómica de la funció.

Llavors, altre cop música y crits de: gelats! gelats! aygua fresca! y mudar de puesto y saludarse d'un cap de plassa á l'altre y riure tothóm comentant la moxiganga, fins que calmats los esperits y mudats de roba'ls artistas empregueren la part heróica de la funció: una mena de simulacre de *corrida* efectuada per aquells malhaurats del catre, nets de cara, ab calsas blancas, faixa vermella y camisa de vions, qu'anavan y venían d'un extrem á l'altre de l'arena perseguint á la vaca *ut supra*, que per fí's cansá de tanta gresca y s'ajegué ál'ombra. Y'n voleu de crits y de protestas! Mes tot inútil! La vaca no's movía y fou precís arrossegarla pera tornarla altra cop á l'anyorat estable

Com últim *número* eixiren tres *boleras* vingudas sens dupte d'alguna casa fosca de la Barceloneta, aparelladas ab tres boleros, los mateixos artistas d'abans, mes ara sense xeringas y faldi-

llocs de bruixa las donas, pentinats ab oli, treta la clenxa, gornits de flochs los homens, ab castanyolas las senyoras, ab panderos los senyors. S'avensaren fins á trobarse á distancia honesta esperant que la música sonés lo convingut *zapateado*, y un cop ben apuntalats aixecaren brassos en l'ayre, avensaren lo peu y *ballaren*.. lluhint llur gracia andalusa, llur trista serietat causada sens dupte per mals no del tot secrets, car ells, de tres, dos, y ellas de tres, tres, duyan en brassos nusos, caras brianosas y colls costurats, estigmas eloqüents d'aquella malura que Mestre Rabelais ne deya mal de Nápolis, que'ls napolitans ne diuhen mal de la Galia... mes lo interessant no era lo que en la arena's feya, lo verament bonich era'l siti ahont se feya, l'ambient, la gernació, lo quadro.

La plassa... dihemne de toros, d'Alcudi es ample y sólida. Tota ella es feta de carreus arrencats á la muralla vehina y a runas properas que semblan romanas, de manera que ja poden tronollar la gent, no desdirá! Mentres n'hi cápiguen poden estarshi sense temensa de que s'ensorri... ni de que's cremi. Tot es terra apilotada y llosas.

Així com la vila es una reducció de plassa forta, una ciutadella de sobre-taula, la seva arena es un *Circus* romá en miniatura, una joyeta encisera, però més que la plassa y la vila lo xamós aquell día era'l concurs que n'omplia'ls àmbits. Era festa major y per tot circulavan hermosos tipos de mariners en mànegas de camisa y faixas de color, guapos pagesos d'amplíssim calsó y capell decoratiu, acompanyats uns y altres de mullers ó fillas totas bonicas, la majoría capsadetas ab aquell velet de tul blanch gurnit de puntas que'ls dona ayres tan candorosos, ornat coll y pit, que portan un xich descobert com las Madonas primitives, pel tocat més hermós inventat per la

gracia femenina, aquell deliciós rebosillo que las donas de ciutat, mal aconselladas, comensan á desdenyar pera cubrirse'l cap ab l'horrible mocadorot estampat que'ls hi dona ayres de puput... las trenas penjants, lo faldellí curtet... y aquell parlar melós y tendre que fan tan simpáticas las donas mallorquinas.

Queya un sol equatorial y'ls organizadors de la funció havían procurat que hi hagués sombra per richs y pobres. Pera obtenirho havían estés per damunt la plassa, lligadas á trossos d'entena que eran plantadas per las alturas, velas de barca llatina... que no coincidían ni ho cubrían tot, formant, per damunt la gent y sobre l'arena uns triangols de sol y sombra de tal intensitat que semblavan verament pintats ab foch rohent, ab cendras refredadas.

Tant aviat lluhían espurnejant á dreta las antiqüelas del mocador d'espatllas, las pedras finas dels collarets, los ulls hermosos de las atlotas, las dauradas trenas, com s'eclipsavan y'n lluhían altres tants á l'altre banda.

Las grahonadas plenas de gent alegre, aquellallum generosa, lo cel blau, l'oreig dolcíssim, lo voleyar de las velas, dels gallarets que batían dalt las entenas, la música, los crits del poble, aquella exuberancia de color, de moviment, de vida, produhían un efecte marvellós.

Al eixir de la Plassa, la gernació aná escorrent-se carrers avall comentant los episodis de la funció, donantse cita jovencells y atlotas pera las bal-ladas del vespre que devían ferse al ayre lliure, davant lo porxo de ca la Vila, á la claror de las teyeras, entre mitx de brancam vert y canyas frescas.

Tot sopant nos enterarem de que á més del ball, á plassa, hi hauría funció de comedia al teatre

nou. Inútil dir que preferirem anar á veure ballar á la llum de las estrellas... y de las teyeras y fanalets de colors, penjats per las postissas brancas.

Per llá á las nou comensaren á reunir-se prou gent pera comensar la ballada, com diuhen ells, pronunciant molt separadament las duas el-les. Tota fou de figuració.

Ja havíam assistit á altrás balladas populars en las illas y sabíam que no era permés lo ballar aferrats (terme mallorquí). A Alcudi, tampoch l'home prenía brutalment á la dona y respectant-la com ella's mereix li feya galanuras, ritmant ab ella alguns passos qu'aquella gent marcavan á la grega, á la pírrica.

Avansa l'un quan l'altre s'esquiva, se miran més ó menys amorosament, gira la dona quan l'home sembla que va á tocarla, y li fuig d'aprop ab gestes llánguits, ab decantaments de coll, aixecament harmónich de brassos que terminan sempre casta y graciosament per lo triomf de l'encís femení sobre la forsa del mascle.

Las tocadas eran com de fandango més aviat que de sardana, altre dansa helénica conservada en terras del Empordá y que al só de fluiol y tamborí hem vist ballar á Provensa, ab lleugeras variants, y hem vist ballar en poblets marítims no gayre lluny de la moderna Athenas.

Uns jovenets que'ns havían sigut presentats á l'hostal, entre ells un oficial d'enginyers, quefe de la secció topográfica d'aquella part de l'illa, vingueren á trobarnos y mitx rihent nos tractaren de *romántichs*, d'enderrerits, perque assentats tranquilament prop d'una velleta, contemplavam y comentavam ab ella la gracia y encís d'unas atlotas netas sevas, ab rebosillo ramejat d'or, trenas enflocadas, que tot lo jovent obsequiava.

Ells anavan al teatre hont devía representarse *¡Viva mi niña!*, *Niña Pancha*, ó no sé quina altre bestiesa y'm convidavan ab tanta insistencia, jo per altra part tenía tant pocas ganas de discutir sabent positivament qu'es la feyna més inútil, que despedintme de la velleta vaig anar al teatre.

Una mena de magatzém fora murallas, construït per un moliner ab l'intenció amagada, si las comedias no donavan, d'omplir aquell temple de las Musas de sachs de farina.

L'espai cubert es bastant gran, l'ornamentació nul·la, parets blanques, teulas vistas, escenari pobre.

Lo públich, barreja d'obrers y menestralets. A la galería, algunas personas principals. L'amo de la finca rodejat de sa maynada, donas endiu-menjadas á tall de criadas barceloninas que surten Passeig de Gracia avall en busca del parent guerrero... Pentinadas á la moda, cabells rissats, cintotas verdas, vestidots clars, aixellas suadas... pfé. ¡Un fástich!

MALLORCA

UNA NAU MALLORQUINA

A Cagliari per forza.

MALLORCA

UNA NAU MALLORQUINA

A Cagliari per forza.

FRAGMENTS del llibre de bitàcora del Vapor *Bellver*, de la matrícula de Palma, capitá Don Joan Singala.

«*Viaje de Civitavechia á Barcelona. — Abril del 1894. — Singladura del viernes 27 al 28 sábado. — A las 7 listos con todo el pasaje á bordo largamos amarras y salimos del puerto á las órdenes del práctico.*»

Lo *Bellver* era un dels vapors nolisats pera portar á Civitavechia y retornar á Espanya als obrers desitjosos d'anar á manifestar al Apostolí, Papa Lleó XIII, llurs sentiments de respecte, amor y obediencia. En aquell viatge de retorn acabava d'embarcar prop de cinch cents romeus

de la *Peregrinación obrera*, originaris de diferents regions espanyolas, car si bé á l'anada á Roma tots los *obrers* havían viatjat per diócesis, un cop terminadas las funciones, sía perque uns tinguessin més pressa de tornar que'ls altres, sía perque tots potser no eran tan *obrers* com semblava y que trobantse á Italia la volguessin visitar per llur compte, ó que temerosos del mar se n'entornessin per la vía terrestre; lo cert era que l'ordre per diócesis, per regions, s'havía alterat y cada vapor retornava ab tants romeus com cabían á bordo, sens distinció de procedencias regionals.

En aquell viatge lo *Bellver* conduhía sobre tot gallegos y asturians, entre'ls quins dos ó tres bisbes y un diacre molt simpátich, patge del Excellentísim é llustríssim senyor Bisbe de X., á qui'l seu senyor havia donat corda ja al eixir de Roma y qu'en lo tren que'ls conduhía á Civitavechia havia intimat ab un altre jovenet seglar, més jove qu'ell. Tan amichs se feren los dos jovens desde'ls primers moments, que durant lo tragecte no portava res l'un que no ho compartís ab l'altre: cosas de menjar y beure, notas y estampas... fins se partían las estadas á las finestretas, los engrescaments per las cosas vistas, los plans per lo que al arribar á Barcelona, hont lo jovenet tenía á sos pares, farían y veurían.

Un cop instalats á bordo, los senyors Bisbes ben acomodats en llur cambra, lo patge comparegué en coberta y ab son novell amich compartiren una truyta freda, una botelleta de vi y un sofá, demunt del quin, allargantshi cap girats, no tardaren gayre á adormirse com dos santets.

Molt de matinada's despertaren y un cop desperts s'aixecaren pera veure hont eran, compartint la por que'ls feya veure'l barco tan ple de gent y'l temps tan rúfol.

«*Singladura del 28 sábadu al 29 domingo*».

«...á la madrugada con un chubasco roló el viento al O, duro y mar muy gruesa».

No més vegeren onas, cel plujós, gent marejada que per tots los ámbits de la coberta s'agitava ó semblavan cossos morts cuberts de mantas.

«*Al amanecer avistamos las bocas (de Sant Bonifaci). Siguiendo en su demanda á las 20, al través de las mismas, con mucha mar.*»

—*Esto de la derecha debe ser Córcega,*— deya'l patge.

—*Y lo de la izquierda Cerdeña,*— responía'l jovenet.

Sense dirse res més, car no tenían las potencias vitals prou equilibradas pera llensarse á grans discursos, foren, emperó, prou vius pera, veyent un cambrer que baixava de la caseta dels oficials y portava tassas buydas demanarli un glop de café... Casi de tomballons seguiren al cambrer y á la porta mateixa de la cuyna, ben apuntalats pera no cedir als forts balansos del barco se partiren un tupinet de café en el que mullaren unes quantes galetas. Aquella beguda'ls eixiribí y encavallant cossos embolicats que per tot jeyan, s'entornaren á la cambra de popa escapsant altra vegada la son demunt de llur sofá.

«...á la 1 y media N. N. corregido con la isla Asinara á 8 millas; viento duro y mar picada.»

Al patge y al jovenet se'ls acudí que'l beco de bordo no'ls havia cridat pera dinar y sentint gana'l cridaren ells. L'home'ls respongué que ja s'havía servit l'esmorsar mentres ells dormían,

dihentlos però que'ls faria servir lo que volguesin, que de tot havia sobrat en gran abundancia, per mor de la moltíssima gent marejada, y ells dos que no ho estavan s'entaularen y feren honor á la cuyna, excelent, neta y sempre abundant, de tots els barcos mallorquins.

La tarde fou ventosa, trista. Lo patge tentá d'anar á veure al senyor Bisbe, á qui servia, però torná dihent que'l pobre senyor semblava mort, que sofria molt del mal de las onas y que un altre familiar que jeya en lo seu cambrot li havia dit per senyas que se'n anés y no tornés més á amohinarlos. Llavors los dos jovenets, assentats sobre coberta, la esquena apoyada en la roda del timó de popa, se contaren cosas: d'ahónt eran nats, de si tenian parents, de lo que'l món els semblava, de cóm se vivia en la domesticitat d'un prelat, y lo més jovenet, que tenia gran lectura y malgrat los pochos anys era ja molt home, li retregué *Gil Blas*, sas homilias, tot alló tan humá y ben observat del llibre de Lessage; però'l patge no sabia de que li parlava, era un bon minyó, franch, aixerit, respirava bondat y candor... era un senzill pageset que havia llegit llibres de seminari y res més. S'entretingueren bromejant sobre'ls posats groteschs dels malhaurats que ajeputs com tronchs pagavan llur tribut á las Ne-reidas.

«*Amanece lo mismo*»

diu lo llibre de bitácora. Los moviments del barco feyan impossible servarse dret en cap puesto. Los cops de mar se seguían tan sobtats y copiosos que tot brandava, á cada punt s'ohía soroll de trencadissa, restrelleras de plats que xocavan y queyan esmicolats, perns de vidrieras que sal-

tavan, portas que batían, làmparas sospesas que ni ab lligams era possible subgectar y queyan ab gran espatech... cadiras, tamborets, estres solts que anavan rodant per coberta, arremolinantse en un costat del barco, qual tendencia á jeure demunt de las onas intrigava als dos jovenets, no explicantse lo per que d'aquella manera tan estranya de navegar.

«A las 17 nos apercibimos de que había agua en la bodega en tal cantidad, que cubría todo el lastre. El buque se inclinaba sobre el costado de babor. Nos pusimos proa á la mar y luego le dimos la mura de babor, pero de ningún modo podíamos aguantar.»

— ¡Virgen Santísima! — deya'l patge. — ¡Qué barco es ese! ¡Navega de costado! ¡Qué le pasa!

Y'l noyet jove, qu'era nat en port de mar y havia fet prou excursions marítimas ab son pare, gran aymador de pesqueras y passejadas en barca de vela y remes, tranquilisava al seu company dihentli que alló no era res, que devegadas ell navegant ab son pare y sos germans havían portat la barca tan decantada que per gust ficavan los peus á l'aygua y prenían un bany que durava fins que la bordada era finida, y orsant, se decantava de l'altra banda... però dins son pensament de mariner de per riure no vey clar lo perque d'aquella manera estranya de portarse el barco y per instinct tingué por d'una desgracia. Tant la seva por era natural, que tots los romeus extesos per coberta demostraren tenirla, y uns cridant, altres gesticulant, s'encomanavan á Deu en veu alta, xisclant com esperitats cada vegada que un balans fort decantava'l vapor fins al extrém d'ajéurel casi demunt de l'aygua.

Per no sentir crits y gemechs, fins en interés dels passatgers meteixos que a cada balans rodolavan los uns demunt dels altres los peregrins foren retirats de cuberta y ajudats per la gent de bordo, gallegos y asturians, gallegas y asturianas foren portats y portadas a radosso.

Dins las cambras, ab tanta gent, en un no res s'aixecá un baf irrespirable. Inútil dir que ab lo mal temps y la dansa qu'a bordo movían aquella inclinació constant y'ls cops de mar, fins los romeus que s'aguantavan relativament sans de mareig entraren en bascas, en espasmes dolorosos comparables solament a dolorosa agonía, car moltíssims sers agonizan y traspasan sense sofrir lo que sofreix un que de veras se mareja.

Los nostres dos amichs sofocats per aquells miasmas que s'havían estés per demunt la gentada esporuguida y malalta, llensats del *llur sofá* per la forta inclinació del barco eixiren a cuberta portant l'un sota'l bras una capsa de galetas de luxo, l'altre una botella de Jerez y un pot d'olivas y s'instalaren contra las parets del menjador de popa que per lo fet de la inclinació en que's trobava'l barco feya vano ab l'empostissat de cuberta de manera que reposavam sobre parets de fusta qu'en llur estat ordinari servan llur angle dret mantenentse en sentit relativament vertical. Y allí, tenint per assiento uns coixins que havían enquebit en las finestras discorrían sobre'ls motius que podían haver causat aquella inclinació tan persistent y tan contra tota lley d'estabilitat y com conseqüencia tan incomoda. Anant derre-ra'ls cambrers, cridant als qui passavan a tret, ara un mot, ara un altre, poguerem per fi ferse cárrech de que la mala mar havia desconjuntat ab sa furia algún indret del barco per^{hont} l'aygua entrava y feya fanch las moltas toneladas de

sorra que portava com lastre, compregueren que'n un balans fort tot lo fanch s'havía corregut a babor y com més anava més pesava sobre aquell costat.

«En vista de la inclinación constante del barco reunimos junta de oficiales y maquinistas determinando arribar y con popa á la mar ó del mejor modo posible coger el puerto más inmediato».

—¡Oye tú!—ja's tutejavan, era'l patge'l qui parlava,—¿por dónde anda la Córcega? yo no veo nada, ¿á dónde nos llevará esta gente?

«Lat. 41° 14, 3, long. 11, 40. Gobernando entre S y SO del compás siendo el tiempo atemporalado».

En efecte, las costas de Córcega havían desaparegut feya moltas horas, lo promontori de l'Asinara s'esvanía al lluny y per banda y banda'ls nostres romeus sols veyan montanyas d'aygua qu'avansavan en onas majestuosas com volentlos colgar. *Ahora llega una buena*, deya l'un, *esta se nos traga*, deya l'altre y passada l'ona n'esperavan d'altres con si aquell agronxarse tragich los divertís. Se feya nit altra vegada y'ls qui menavan la nau no's veyan ni's sentían, evitavan marcadament parlar ab ningú, ser interrogats. Entre'ls passatgers no malalts tot eran gemechs y sustos, invocacions en veu alta á Verges y Santuaris, fins que cansats de clamar determinaren passar lo Rosari en veu alta. Al cap de pocas denas lo resavan *sotto voce* y cada hú per sí, car ningú piulava. Tots s'havía arraulit pels recons, ni un gosava moures ni aixecar lo cap d'hont lo

tenía enfalcat ab coixins, ab roba, maletas, estres qualsevulgas.

«*Del 29 domingo al 30 lunes*».

«*Seguimos navegando llevando el buque una inclinación de 30°.., anochece en tan triste situación*».

La diada aquella del diumenge 29 fou una diada verament trágica. Sort que'ls romeus estavan malalts de la mar y que'ls una mica eixiribits eran tots gent senzilla y fácil d'enganyar. Quan algú preguntava a un cambrer perque anavam d'aquella manera, perque no feyan dressar lo barco... ó no'ls responían ó'ls deyan qu'alló no era res, qu'en quant haguessin passat *aquello que se ve allá lejos*, qualsevol negror que signavan ab la má, lo barco se dressaría y caminaría com tots los barcos que's respectan, *que el Bellver era muy valiente* y que *durmiesen*... Pero tot té'l seu terme, fins la son, y'ls nostres dos amiguets ja l'havían estroncada... Picavan al pot de las olivas, menjavan galetas y vinga xarrupar traguets de Jerez...

Lo patge, pobre minyó, fentse cárrech de que era diumenge, día d'anar á missa, volgué fer un extraordinari, resar en alta veu per ell y pels romeus que poguessin ohirlo... Ho deixá córrer, ningú l'atenía y ell meteix perdé aviat las energías. Se deixá lliscar y ficat en lo fondo de l'àngul quals plans s'aixecavan a banda y banda, ell y'l jovenet son company tornavan á atormentar la capsa de las galetas, lo pot de las olivas y l'ampolla de Jerez.

«... *anochece en tan triste situación*...»

Lo patge tractá altre cop de veure al seu se-

nyor. Ja'l vegé, però com si hagués vist á un enterrat. Ni li parlá, quan ell per interessarlo li anava dihent lo que passava en cuberta, fentli saber que'ls romeus se confessavan los uns als altres pera ben morir. No més li vegé fer ab los dos ditets de la ma dreta aquella senyal de creu que molts prelats fan d'esma.

*«Del lunes 30 al martes 1.º de Mayo»
«Mar dura».*

Ferrenya, unas onas altas de quinze á vint metres, cel que semblava tocarse ab las mans, plomís, desfentse sovint en ruixats que rabejavan als passatgers d'en cuberta y eixos xipollejant en tolls d'aygua de mar y pestilents miserias eixidas de llurs cossos.

—*Camarada eso ya pasa de castaño oscuro... A estas horas deberíamos estar en Barcelona y no veo Montjuich por parte alguna.*

—*No esperes verlo.*

—*Hombre, no seas bárbaro. Un día ú otro llegaremos. Acabo de ver al capitán...*

—*¿Te ha dicho algo?*

—*No, pero he observado que el hombre parecía tranquilo... Figúrate que...*

—*¿Te ha dicho por donde navegábamos?*

—*No, pero verás... un detalle... se ha quitado la gorra de galones para ponerse otra peluda y con orejeras que le daba su camarero. y he visto que el hombre iba bien peinado... se ha puesto y quitado la gorra peluda para alisarse la raya. Ya ves un hombre que se alisa la raya debe ser un valiente y con gente valiente no hay cuidado.*

«Anocheció cubierto y cerrado. A las 8'40 avistamos por través el faro de la isla de san Pedro.»

La costa que'ls joves veyan era encara lluny, semblava abrupta y sense platjas...

—¿Aquello debe ser?

—¿Cualo?—feu lo jovenet rihent.

—Pues una especie de luz allá...

—Parece un faro... Si es un faro ha de haber quien lo encienda y habiendo faro hay gente que piensa en los que corremos por estos mares y quizás nos socorran.

Haventse produhit altre soroll de trencadissa lo jovenet aná cap á la cuyna á reclamar provisions y enterarse del nom d'aquell far.

Li donaren llangonissa, altra capseta de biscuits, una bonica botella... y li digueren qu'havían sentit á dir per dalt si alló era l'illa de san Pietro.

S'en torná al seu cau, farfullá cercant una guia de Italia molt incompleta que duya però en la qual hi havia un petit mapa y en ell, á la llum del sol ponent trobá qu'al sud de la costa de Sardenya hi havia una illa de san Pietro, dient tot alegre á son company:

—Oye paje ya se donde estamos.

—¿Sí? pues no me importa. Cuanto más pronto nos zambullamos mejor. Estos ayes y lamentos, tanta gente preparándose á morir esta peste á vomitado...

Y l'altre rient li allargá una llangonissa que'l desesperat patge mossegá tot rabiós arrencantne dentelladas y barbotejant:

—Está dura... hay que remojarla...

—Toma Jerez...

Ne begué desesperat, fent gestos cómichs y

tots dos convingueren en que mentres no faltés llangonissa, olivas, galetas y Jerez... *no había porque desesperarse.*

—*Dicen que aquello...*—signant la gropada fosca qu'aclaría un punt encés,—*es la isla de san Pedro.*

Y com malgrat las pocas explicacions de la gent de bordo calía ser cego ó pagés marejat pera no compendre que la terra qu'entreveyan no podía ser més que terra de Cerdenya, tragué'l compte de que si alló era San Pietro se trobavan cap al Sud, immediats á l'illa de sant Antíoco, al golf de Palmas, quasi davant del cap Spartivento y que de Spartivento en quatre empentas més entrarían al golf de Cagliari.

—*¿Spartivento has dicho?*—feu lo patge,—*bonito nombre. Al primer perro que tenga he de llamarle Spartivento... y buenas noches!*—li digué com conclusió reparant que l'altra tot embolicat feya com si volgués adormirse.

«al amanecer seguimos costeando con gran peligro y á las 21'30 fondeamos en Cagliari sin novedad.»

¡Sin novedad! Així tal com pinta. ¡Sin novedad!

Ab aqueix laconisme en lo esencial, laconisme propi de la gent de mar, més valenta en fets que pródiga en paraulas, termina la relació oficial d'aquell trágich viatge.

Trágich de debó car totes las tragedias no són funcions de guerra ó conflictes humans hont moren personas. També són tragedias las catástrofes sense sang, las lluytas de la voluntat contra forsas externas, lluytas que produheixen terrors fundats en cataclismes que semblan inevitables.

Y en aquella navegació del *Bellver* desde l'illa Asinara fins á Cagliari un quants graus més d'inclinació en lo barco, menos presencia d'esperit en qui'l menava, un descuyt qualsevulga en los qui'l servían, un cop de mar no evitat, los condensadors de la máquina obstruits, l'hélice rompuda y tota aquella gent de la *Peregrinación obrera* terminava son romiatge... sota las onas!

Lo *Bellver* feya capgirall y s'enfonsava com los desgraciats del *Reina Regente*...

Que en la pau del Senyor reposin.

IBISSA

PRIMERA IMPRESSIÓ

IBISSA

PRIMERA IMPRESSIÓ

LA nau avansa pausadament á causa dels illots que per babor y estribor presentan llurs rocas punxagudas y virant pera doblar l'illa hont s'aixeca lo faret de Botafochs y despres un trosset de moll, fondeja davant lo carrer de mar.

Eix carrer y altres paralels ó perpendiculars, la major part plens de caràcter, ab casetas baixas gurnidas als balcons de gelosías de fusta y llistonets encrehuats en tots sentits, que m'ha semblat amagavan lo lloch secret, constituheixen l'Arrabal ó sía la vila aglomerada al peu del penyó quals terras moventas son sostingudas per muralles qu'una darrera l'altra enclouhen lo promontori damunt del quin serpentejant, aprofitant to-

tas las esquerdas y plans primitius de la montanya s'aixeca la vila propriament dita, un gran *Castrum* coronat per la construcció més important d'Ibissa, la Catedral-fort.

Naturalment que lo del *Castrum*, que fins escrich en llatí pera escursar distancias, se refereix á épocas de las que podríam dirne estudiabls, essent evident que abans dels Romans, dels Cartaginesos de l'altra banda de mar, dels Etruris de més á llevant, dels Fenicis més antichs, dels moros de Morería, dels moros del Rey de Denia, dels Pisans y altre cop dels Moros de mauritania, lo promontori aquell ha sigut habitat per X número de pobles qual manera de ser, procedencia y ruina son bastant conjeturals.

La Vila que avuy se veu, *Ciutat* desde'l temps de Carles III de Borbó gran benefactor de la *Ibiza* moderna y que oficialment se titula *Real fuerza de Ibiza* però que'ls habitants persisteixen en anomenar *Sa Ciutat* per antonomasia, es mitx-aval ab reminiscencias romanas en lo de més amunt, del 1600 en sa part militar, moderna en las construccions que vorejan la mar. Moderna no perque cregui que l'Arrabal ha sigut construït després de la vila alta sino perque la major part de las casas, *ara*, son novas, essent evident que'l barri de marina allí y per tot ha precedit á la construcció de edificis enlayrats y costosos y si tot lo munt de casetas anomenat *La Penya* á l'entrada del Port desaparegués, sens dupte's trobarían datos de gran valor archeológich que provarían haver sigut aquell punt lo primitivament habitat.

Altre proba de que á Ibissa lo barri de marina es antiquíssim y de que la gent allí y pertot ha preferit sempre viure á vora mar que no pas enfilarse per las rocas, son las reclamacions dels

habitants de dalt, qu'essent descendents directes dels conquistadors, de l'aristocràcia per conseqüent, han obtingut dels Reys (de Jaume II, me sembla), decrets en que per impedir la creixensa del barri rival s'hi prohibia entre altres coses la venda del pa y del ví.

De damunt la cuberta del barco la ciutat d'Ibissa produheix un efecte enciser. Tant, que malgrat las denigracions ohidas á bordo y las seguretats mentres nos hi acostavam de que no valia la pena d'aturarshi més de las duas horas que'l vapor hi passa pera deixar y pendre correspondencia postal y algunas mercaderias, reconegut lo de més vora mar vaig decidir quedarme deixant que'l vapor seguís sa ruta vers Alacant hont de primer jo havia pensat terminar ma correria.

M'impelia també á quedarme á Ibissa una mena de simpatia póstuma. Tafanejant de petit per las escrivanias de nostra catedral Tarragonina havia vist tants testimonis d'Ibissa, qu'era com lo *Mas*, las terras d'ultramar dels nostres prelats, que volia veure ab los ulls si trobava trassas d'aquell original casi arquebisbe de Tarragona, en Guillém de Montgrí qu'en 1235 seguit d'un estol de gent del Camp aná á ferne la conquesta autorisat pel alt Rey en Jaume, que per cert visqué y morí sense haver satisfet sisquera la curiositat de visitar l'illa que'n Guillém de Montgrí afegia al seu domini.

Eran las 4 p. m. quan vaig saltar á terra y presa possessió de la cambra que'm fou llogada per Sebastiá Roig, amo de l'única fonda de l'illa, ja anava'l sol á la posta quan lo vapor fugia y jo romanía. (verb molt expressiu y que es de circunstancias en las Pythiusas hont es vivíssim y d'usatge corrent.)

Lo dinar á la fonda, abundant, net y ben servit,

la cambra, primitiva, al segon pis d'una caseta que deu tenir vuyt ó deu metres de fondaria, emblanquinada y guarnida d'un llitet de ferro, de l'indispensable mosquitera, de duas cadires y d'una *mesa de pintado pino*, rentamans de fusta forma tres peus, un mirallet d'aquells que fan la cara verda y desdibuixada, un penja robas... y... res més!

Per passar pochos días ja n'hi ha prou y fins es preferible eixa senzillesa als refinaments pretenciosos de las fondas de *quiero y no puedo* ab llits de Viena que no paran fort, canapés desllorigats, catifas descordadas, lavabos plens de ronya. Alló de *corte ó cortijo* may es de millor aplicació que en la qüestió d'hostals: ó de primer ordre ab tots los refinaments y superfluitats, ó primitius.

No hi ha allotjament més fastigós que'l de las fondas modestas qual modestia consisteix sempre en ser brutas.

Al entressol de ca'n Roig hi ha una saleta que'm semblá café públich y sense demanar permís á ningú me n'hi vaig entrar fentme servir una cope-ta de qualsevol cosa pera, tot fent com que bevía, anar sentint parlar la gent y enterarme de lo que'ls preocupés.

L'enquesta fou poch profitosa. Los divuyt ó vint concurrents que's trobavan reunits enrahonavan en grupos de dos ó tres, en veu baixa, y sense fer cas dels qui entravan ó sortían.

Prop d'una paret hi havia un afónich piano y sentat davant un pianista que segons se veyia portava malas intencions, y com jo no havia desembarcat á Ibissa pera sentir arpegis vaig eixir á *pérdrem*, diversió constant y que ab gran éxit he empleat per tot arreu hont m'he trobat per primera vegada.

Surto del alberch y guiat pel vol de las arondas

ó 'l vent que bufa, segueixo amunt ó avall creuant carrers, atravessant plassas, aturantme, tornant enrera, fins que al tenirne prou penso en la retirada, que fet y fet may resulta dificultosa tenint al comensar l'excursió la bona costum de *situarme*. Observo que la casa hont poso se trova situada de cara á mar ó de montanya, prop de d'un mercat ó d'una iglesia, y ab una mica de práctica y algunas marradas, tart ó d'hora un torna al cau.

Quan la població es petiteta y ab punts de mira de tant relleu com los té Ibisca: lo port y la torre de la catedral, es impossible perdres. Tots los carrers ó van del mar á la ciutat alta ó be'n son perpendiculars, de manera que no hi ha falla, cada pas qu'aneu fent vos allunya ó acosta del objecte buscat.

Avant donchs y tirant á la dreta ens trobárem en una esplanada plantada d'arbres renglerats, *el paseo* dels días de festa, y caminant sempre avant donárem lo tom á la bahía. No volía allunyarme y rasant las murallas de *la ciutat* vaig tornar al punt de partida per endintrarme per carrerons que menan al barri de la Penya, prop la entrada del port.

Los habitants en general me feren l'efecte de no estar gayre alegres. Per las portas obertas veyan sastres, botiguers de roba, marxants de victualles que tots semblavan gent condemnada á fer lo que feyan. No n'hi havia ni un que fes sa feyna cantant ó rient. Físicament me semblaren en general més escardalenchs que'ls nats á Mallorca, aixuts de carns, ulls negres, mirada fiblant. No's veyan aquells tipos de gent grassellona y rossa que s'han perpetuat en la balear major d'ensá del temps de la conquesta efectuada per gent més gòtica, més rossa (lo Rey en Jaume mateix

n'era un exemplar hermós) que no pas la qui al contacte ab los pobles retuts ha anat sent de día en día més morena, més mora.

Y recorregut tot l'arrabal, vaig acudir á mon recurs supré. Vaig entrar á una barbería pera ferme escursar una miqueta cabells y barba, alló que se'n diu un pensament, perque com per tot ahont vaig he de fer la mateixa operació no bastarían las grenyas d'Absaló ni las barbas de Moisés si cada dos per tres me las arranessin. També lo Figaro que m'escaygué semblava un xich melancólich.

Li vaig fer preguntetas insidiosas pera esbrinar si l'efecte que'm produhían la gent qu'anava vegent era fundat, y ell, naturalment, com era del país me respongué ab gran senzillesa que no pasava res, que tothóm feya'l posat de sempre, que no senyor, no, la gent gosavan de salut com d'ordinari, que no hi havia cap calamitat local extraordinaria y que si la gent no reyan, era perque no tenían ganas de riure.

A resposta tant conclohent vaig pagarli la feyna y m'en vaig anar, aturantme un ratet per la plassa, contemplant l'iglesia parroquial exteriorment apuntalada ab contraforts y afegiduras d'obra, y que no vaig veure per dintre per la rahó major de que la porta estava tancada... y xano, xano vaig anar cap á la posada, entrant altre cop al café de l'entressol, que essent ja nit, se trobava aclarit tristament per una lámpara de fumós petroli, penjada al sostre. La concurrencia era poch numerosa y tan callada com durant má visita anterior.

Pues señor, vaig dirme entre mí, si alló que diu lo proverbí alarb de que'l silenci es d'or fos veritat cada hú d'eixos islenys deuría tenir gerras plenas de monedas.

IBISSA

PASSEJADA DOMINICAL

LIBRERIA

LIBRERIA

IBISSA

PASSEJADA DOMINICAL

DIUMENGE. — Visitat la Vila alta en la qual se penetra per un portal coronat d'espléndit escudás ab las áligas austriacas «Philippo Rege Catholico et invictíssimo, etc., etc., 1595,»... essent governador de la Forsa don Ferrán de Sa Noguera.

L'entrada aquella s'anomena encara lo Portal de las taulas, com si diguessim de las fustas, dels taulons, pel pont ab cadenas que de nit lo tanca y que de día cubreix lo fosso.

Prop del portal, á banda y banda, encastadas á la muralla, l'italiá que la construhí, lo famós enginyer Giovanni Baptista Calvi tingué l'escayent idea de posarhi duas estatuas romanas — locals — que si be son mutiladas donan al pany de paret

en que reposan un ayre de riquesa, d'allunyament històric molt suggestiu. Fou verament una hermosa idea la del senyor Calvi.

Mes amunt, en lo recinte interior, la portalada porta per ornament las barras d'Aragó.

Mentres l'artilleria fou de poca potencia aquella cintura amurallada guardava als ibissenchs de qualsevol insult. Avuy tot alló es decoració pura. Los murs de pedra escayrada gurnits arreu de tota mena d'herbas parietarias, rebellins, puntas diagonals, camins cuberts y'ls quatre soldats y un cabo que ho guardan causan bonich efecte, però no'l produhirán ofensiu ni defensiu lo día que una esquadra seriament artillada decidís apoderarsen.

La Catedral es boniqueta y correcte, aixecada en la mateixa área d'altre temple anterior que degué cremarse, ó s'enruná y del qual son eloqüent vestigi lo campanar románich, pel istil del de Castelló de Ampurias, y un tros de construcció que podria dirse l'absis de l'iglesia nova.

Interiorment es tota ella d'un istil... sense istil, reminiscencia de nombrosas iglesias romanas (de Roma) fetas depressa y ab poch gasto.

Es d'una sola nau ab capellets laterals poch fondas, emblanquinada y ab esculturas decorativas á las claus de las arcadas, als rosetons de la gran volta, damunt dels finestrals, que son quadrats. Las decoracions se destacan en color de canyella. L'altar major es un templet circular hont entre mitx de vuyt columnetas dóricas y sota una cupuleta graciosa se venera una imatge de la Verge María.

També s'hi recorda en altaret modest lo martiri de Santa Tecla, la patrona dels Tarragonins, primers pobladors de l'illa després de la reconquesta.

L'iglesia porta'l títol d'un célebre temple romá,

Santa María la Major lo qual me confirma en que la feu *millorar* algún prelat ó benefactor que devía haver estat á Roma y'n portava'ls gustos. M'hauría sigut facilíssim averiguarho però'm semblá que la cosa no tenía importancia. Darrera l'altar y en lo semicycle que forma la part antiga ó sia'l tros de la iglesia vella hi ha'l chor ahont seuhendeu ó dotze capellans. No tenen Bisbe, n'han tingut y regeix la que'n podríam dir diócessis, un canonge degá. No vaig veure cap objecte d'art, ni llibre, ni vestiments, ni joyas de mérit superior.

Lo Seminari de Capellans es un edifici modest hont reben educació levítica uns 50 deixebles. Lo senyor rector del seminari no hi era. Me feu l'honor de la visita lo senyor vice-rector, una bona ánima que malgrat sa theologia, (n'es professor) no sap ni vol saber res de res segons me digué ab modestia suma. L'únich interés de l'home ha de ser lo de salvarse.

Li pregunto si tenen llibres antichs, cartas, breus, algun document notable y'm respón ab dolsa rialleta «Prou deu havernhi per allá dins». Allá dins era la biblioteca hont me digué que no havia entrat feya molts anys. La porta estava tancada ab clau y per obsequiar-me feu devallar un fámulo fins á casa de no se quí, á Marina, á cercar la clau de la celda del senyor rector del seminari, dins un moble de la quina *potser* la trobaríam.

Mentres tornava'l fámulo que devía portarnos la clau, de la clau; parlarem de tota mena de cosas... fins dels carlins! dels franch-maçons!

Res, res absolutament l'interessava. Iniciada la conversa sobre l'antich realme catalá, la conquesta, lo desembarch en lo lloch hont eram de l'arquebisbe in partibus de Tarragona y aquella gentada del *Camp*, responía sempre á las cosas

antigas «son cosas que diuhen» y á las del temps present «son cosas que passan».

Per fí arribá lo portador de la clau de la celda y dins d'ella's trobá la item de la biblioteca.

La Biblioteca, una cambra no gayre gran rodejada de prestatges y tinells atapahits de llibres. Casi tots sermonaris, llibres de theologia, de filosofia, sense cap valor material. Edicions vulgaríssimas, una *parada* d'encants. Com cosa rara m'ensenyá una capça negra ab los llibres darrerament publicats per l'archiduch Salvador, «son regalo de l'autor» me digué'l bon senyor *Die Ba-learen*, Leipzig, 1869.

Intactes y may llegits. «Están en una llengua que ningú entén» afegeix ab senzillesa — (en alemany). Un volúm, lo referent á Ibissa, es l'únich que han fullejat los escolans per veure las estampas «que no están gens bé», diu lo sant home referintse á pareguts y ho endevina del tot perque tampoch están *gens bé* com dibuix ni coloració. Son unas horribles cromo-litografías dignes de capças de pansas de Málaga. La tipografia però es neta y ben cuydada, lo text curt de vista, reduhit á llistas geológicas, hytiológicas... fauna y flora, molt lleugerament deduhida, sense res més que datos estadístichs locals, folklórichs, que la gent li han procurat, d'esma, y pocas, poquíssimas observacions personals, totas ellas eixerreidas y sense color, sobre la gent y costúms.

L'Hospital consisteix en unas quantas saletas irregulars y no molt grans. En la major hi havia deu ó dotze llits — cinch ó sis per banda. Tot ben net y endressat si bé molt primitiu. Llits de posts y banchs ab márfega y matelás. Colossals vasos de terrissa ab tap de fusta sota'l nas mateix del malalt... son gent suferta!

L'encís d'aquella casa era una monja vella, Sor

Ventura que, segóns me digué feya més de quaranta anys que no se'n movía. Vehentla, escoltantla, deduhint de sa conversa la santa vida que havia portada vaig tenir una prova més de que no tots los ángels son al Cel. N'hi ha més vivint la nostra vida miserable de lo que'ls distrets se imaginan.

Sort de las naturas angélicas que arreu se troban. Lo mon sense ellas, sería inhabitable.

IBISSA

INFUSORIS

IBISSA

INFUSORIS

FEYA días que recorriam aquellas calas, illots, balmas y freus que tallan y retallan las Pythiusas fent del conjunt, ab Ibissa al centre (Esvissa com diuhen alguns) y tot al voltant Formentera, l'Espardell, la Conille-
ra Lo Vedrá, un dels sitis més encisers de las tant enciseras Illas Balears.

Havíam passejat á peu, lo sarronet á l'espatlla y á la má un gayato, cavalcant en ases fantasiosos, navegat en gussi de rems y en naus veleras, fins en barco de guerra, lo magnífich yacht «Urania», que trobarem á Portmany ab la comissió hidrográ-
fica y á bordo del quin hi teniam amichs benvolguts y essent altre cop diumenge decidirem quedarnos á ciutat pera visitar iglesias y gent mudada.

A trench d'auba ja eram de peus en terra, y seguint corrúas de donas emmantelladas y rosari al puny aviat haguérem recorregut las capellas, carrers estrets y pintorescas runas del barri de marina, del barri hont viuhén la gent de negoci: mariners vinguts de Formentera, marxants mallorquins ó gent pobre descendent de proletaris catalans, essent curiosa la divisió evidentíssima operada en los Ibissenchs per murallas y distancias.

A dalt de ciutat, la que'n diríam noblesa, families descendents dels qui guiats pel arquebisbe de Tarragona s'apoderaren d'Ibissa després de la conquesta de l'illa gran pel rey en Jaume, á vora mar, aborígenas, y per dins las terras grupos de cristians com tots los altres però descendents directíssims y sense mácula dels barberins que no fugiren.

Com encara era massa aviat pera pujar á l'Ofici á la Catedral tornarem á la posada pera ferhi ressopó. y tot fumant una pipeta, aturantnos cada punt pera tafanejar entre mitx de rocas de vora mar anarem seguint las randas ara suaues ara sopradas d'aquella mena de acrópolis demunt la quí na veyam ergirse la colossal construcció que de baix no s'endevina ben bé si es castell militar ó temple cristiá.

Passarem llarga estona sota una balma, los peus á l'aygua, lo bras nu fins al colze remoyent pedruscalls, contemplant vidas y mons que comensan y acaban en un dels breus moments del viure nostre.

Dintre del buyt que l'insecte ha conseguit llaurar en la pedra, en mitx d'una esquerdá, sota un palet, en lo toll d'aygua que una xuclada agotaria ó en mitx del insondable Occeá la vida bull, los afamats cassan als febles, los febles se reproduheixen perque'ls afamats puguin viure, car tots

tenen dret á existir, tots son una sola y mateixa cosa: Existencia.

Lo polp famolench ab sos tentácols embolica al crustaci, se'l xucla, y es engolit per bestia més forta qu'ell; lo cranch camina pausat, las pinsas obertas, pera esmicolar l'incaute que li passi á tret; l'erissó qu'arrapadet á un cantell de roca belluga incessant sas agullas vivas aturant al menudet insecte, la estrelleta de mar qu'extén sas cinch puntas en busca de microscópichs vegetals que suran, la mareperla qu'agita son finíssim branquilló pera cullir saborosas algas, l'alga joganera qu'atrau al invisible infusori, los líquens vermells, blaus, nacarats, que semblan cercar siti hont reposarse tot cercant materia viva que 'ls fassi viure... fins las arenas esmaltadas per pols de petxinas que foren closca de sers vivents, se transforman, donan existencia á la gentil anémona, y entre tots son... Vida!

Calsémnos altre vegada, baixémnos las mánegas y pujém á ciutat, aném á contemplar altre vegada aquell envolum que sembla castell militar y temple cristiá.

Té de tot. Primitivament fou castell y després temple asiri fenici, romá, moro. La situació del rocam ha sigut sempre la mateixa y la gent que han ocupat l'illa han hagut de guardarla per medis sempre iguals: forsa material... y Divinitats!

Per penetrar en la ciutat propriament dita, passarém altra vegada lo pont llevadís que salva'l fosso construhit en temps dels Austrias, com ho proclama'l majestuós escut llaborat demunt del Portal, que ab sos aligots mitx partits y quartels nombrosos crida miserias presents y grandesas passadas. Un cop dintre ciutat seguint qualsevulga dels carrers que van de pujada s'arriba al replá superior hont s'aixeca'l Castrum primitiu conver-

tit poch á poch en iglesia cristiana, avuy Santa María la Major, que ha sigut Seu de Bisbes y que potser torni á serho si un ibissench que fa de Bisbe *in partibus* per Madrid vol algún día pasturar ánimas en sa ciutat nativa en lloch de castelarisar per salons y capellas reyalas.

D'allá dalt se contempla com gran fondo la mar blava, com dosser l'espay sens límits, y sota 'ls peus lo barri de marina que reposa arraulit pel dols bategar de las onas, redoltat per randas de brumerencas ayguas. A llevant l'illot de Botafoch y l'Espalmadá y arreu pomets de verdura, betas verdosas formadas en la superficie del mar per la impetuosa corrent dels freus.

Vist suara aquell món de sota'ls palets contemplavam d'allá dalt los espays que per tot s'oviravan sense escoltar la campana de la seu que ja'ns cridava, romaníam assentats demunt d'un pacífich canó que per curenya tenía l'herba flonja, embadalits, las camas penjant fora'l rebellí, tot lo nostre ser encisat per aquell majestuós himne que la natura'ns cantava valentse de las vehuetas subtils de la menuda sorra que's gira y 's regira y s'esmicola, del acompasat va y ve de las moventas onas, del lleuger brugit del fullatge, que ple de vida s'ergeix, ó ja caduch torna á la mare terra, del insecte golós que trepa las plantas que li son vida! Y uns y altres, sers que veyem viure y cosas que viuhén vidas invisibles á nostres sentits impecfectes, acariciats pel suau ventíjol que porta d'ací d'allá polens de vida, agents de destrucció, la mort y la vida no sent en realitat més que una sola y variada forma d'un existir superior al nostre, lo existir nostre no sent més qu'una sola y variada forma de la vida més alta de l'astre que'n nostra infantil arrogancia creyém creat á posta pel nostre regalo y qu'ell mateix ab sas pla-

nurias y altas montanyas, sas venas ígneas y sos occeans líquits no es més que un imperceptible insecte nodrit per savas que li venen d'altres astres, emanacions ells mateixos de Cosmos sublins é incomprendibles.

Total... que obehint al prech de la campaneta penetrarem en aquella catedraleta hont certs capellanets anavan á dir una misseta!

La digueren reverents... y escoltantlos, vegentlos, pensavam ab quantà ciencia las Relligions han sapigut agermanar lo socors corporal ab l'esperansa en auxiliis divins aixecant en cada promontori, al costat del far que guía á la nau, una llum celestial que dona forsa al nautoner y que en nostras costas es representada ara per ara per la «Stella Matutina», la «Salut de malalts», la «Consol d'affigits».

IBISSA

UN TIRET

D

IBISSA

UN TIRET

DEVALLAVAM altre cop vers la Marina, quan en un edifici baixet, modest d'aspecte, una creu demunt la porta y una inscripció á la cantonada nos feren adonar de que eram devant de l'Hospital.

Escalas amunt, corredors avall, arrivarem á una porta mitx oberta. Un «Ave María Puríssima» ben monjivol nos serví d'anunci y un «Sens pecat fou concebuda», respost de per allá dintre foren los primers termes de la conversa que ab una monja tinguerem.

A las sevas preguntas de si eram vinguts á l'illa per molt temps, de si la seu nos havia agradat, responíam preguntantli per Sor Ventureta, que volíam saludar; si tenia molts malalts á casa, si á Ibisca hi havia gayres pobres:

—No senyor, no, y en quant á malalts ara per ara no més tením dos atlots que ahir vespre's ballaren y están á punt de finir.

—Eixían de festeig, afegí ab ayre senzillíssim... y al ser fora, per si tú has parlat ab l'atlot més temps del que't pertocava... treuhen armas y cap á donarnos feyna.

Entre la gent del camp, á Ibissa, es costum quan una noya es casadora, lo tenir día senyalat pera festejarla. Ordinariament dijous y diumenges. Si es d'hivern, se reuneixen los galans vora la llar y si es d'istiu sota una parra asseguts per terra ó tot lo més en *estormies*, unas menas de tamborets fets de brins de palma trenada. Al centre del rotllo, la noya, cuberta de joyas, las trenas ab flochs de cintas, asseguda en alt escambell, va escoltant l'un després de l'altre á tots los galans que han acudit... y'l festeig dura fins que la noya's decideix.

—Com ha de ser l'única vegada de llur vida que'ls sia lícit escoltar amoretas, afegí sor Ventura que ja havia comparegut, n'hi ha que tardan molt á decidirse, y d'aquí las disputas...

Y tot escoltant á la bona monja l'anavam seguint cap á la sala ahont gemían los dos ferits... ¡Pobrets minyons! L'un tenia una bala de revolver al pulmó dret, l'altre una perdigonada al ventre.

¡Pobrets minyons! Pálits, dessangrantse l'un, molestat l'altre per continuas bascas que li donavan suors fredas, no feyan més que mirarme, sotmesos ja á lo que pensavan que jo'ls hi diria. Entre'ls dos no tenían 40 anys y d'un moment al altre tots los qui assistían á llur agonia temían que acluquessin los ulls per sempre.

¡Morir al comensament de la vida! ¡Morir fent

morir de pena á las desconsoladas mares que'ls tenen presas las febrosencas mans, que'ls parlan amorosas y'ls diuhen mots tendres, als afligits pares que fan lo cor fort y á l'altra espona del llit segueixen ab mirada trágica lo camí recorregut per l'àngel de la mort, als germans, als amichs, que tots semblam ohir lo remoreig d'alas del àngel negre, esperant á cada punt veurel que ja havia entrat, no se sabia per ahont, y que pausadament voleyava d'un llit al altre com si triés al qui primer devía emportarsen.

—¡Al meu! pensavan esgarrifadas las duas mares. ¡Al altre! afegían ab duptosa pena... A tots dos, pensavan los qui no eran ellas mateixas.

Una de las mares, ageguda, cara á cara ab son fill, s'incorporá; l'altre, assentada aprop del llit, ab una má de son infant entre las sevas, aixecá també'l cap y ab accent carregat de mudas demandas, me digueren totas duas las mateixas paraulas: ¡Senyor doctor!

—Creuhen que vosté es lo metge, me digué Sor Ventureta.

Y ben de veras vaig sentir no serho y més que metge, ser taumaturg. Hauría volgut dir als dos pobrets llatzers que s'aixequessin y tornessin á llurs mares los muts petons qu'ellas sense besarlos los hi donavan.

Per endolcir una mica llur congoixa vaig dirlos hi que jo no era'l doctor, però que'l precedía, y que mentres tant seguissin fent lo que Sor Ventureta'ls aconsellava... que tot alló no era res, que'ls dos atlots eran molt joves y que la forsa de la joventut podia molt... banalitats que m'aver-gonyían, y sense més discursos vaig eixir depressa en busca del doctor de l'«Urania».

La mare d'un dels ferits y dos ó tres parents

més, al eixir, m'acompanyaren fins al corredor, donantme gracias, pregantme que no tardés... y tot parlant satisfeyan las ganas que tenían de plorar... ¡Pobreta gent!

¡Mare! cridaren de dins.

Y aixugantse las llágrimas ab gran pressa, aquells afligits tornaren aprop dels agonitzants, y jo corrent cap á Marina en busca del doctor, que esperava trobar á bordo. y qu'estava segur de que vindria.

Al cap d'una mitja horeta, quan lo doctor de l'«Urania» y jo tornarem al hospital, devallava l'escala lo metge de la casa, acompanyat d'aquella monja que'ns havia rebut á nosaltres.

—¿Cómo están los heridos? preguntá'l doctor de marina.

—¿Qué'ls volen veure? —digué la monja.

—¿Están millor? vaig dir jo.

—¡Son morts tots dos!

Y'l metge de l' «Urania» y'l metge Ibissench, parlaren á part de peritonitis, de *pulmón perforado*.

—¡Pobrets minyons! deya jo.

—Ja ho pot ben dir, feu ab senzillesa angélica la monja gentil... ¡y tot per res!... ¡per res!... ¡pim!... pam!

¡Un turet!

IBISSA

EXCURSIÓ Á SANT ANTONI
DE PORTMANY

IBISSA

EXCURSIÓ Á SANT ANTONI DE PORTMANY

DESDE Ibissa, una carretera de 15 kilòmetres, com de Tarragona á Reus en quant á llarga, però més ample y millor conservada, mena al Poblat de Sant Antoni de Portmany (del gran port).

Hermosas pessas de terra á banda y banda donan proba visible de lo molt y bé que'ls pagesos d'Ibissa saben treballar. Las plantacions son las del nostra *Camp*: pels tossals y garrigas, oliveras, atmetllers, vinya, garrofers; per las feixas de regadiu, fruyterars de tota mena, cereals, llegums de qualitat exquisida; car no hi ha oli més fi, atmetllas més delicadas, garrofas més sucrosas, rahims millors, ni cap mena de vianda que puga serlos preferida. Los ibissenchs, per tenir de tot, fins

tenen un riu, petitet, curt, no gayre caudalós però riu ab tots los honors de tal. Lo conjunt del terrer, malgrat lo riu, es aixut, potser massa, y la gent té de recórrer pera regar y beure als pous primitius, á las sinias berberiscas.

Lo poblat de Sant Antoni s'extén á vora una bahía més gran que la d'Ibissa y va pujant per suaus plans inclinats fins al redós d'un grupo de construccions que vistas de lluny fan molta tossa. Consisteixen en una torre robusta y poch alta del castell que allí hi havia, la iglesia parroquial que hi está adherida y ocupa part de lo que fou castell y un tros de paret lateral al cap d'avall del quin hi ha l'abadía.

La casa abadial té l'aspecte d'una masía catalana. Está trepada per tres balcons al primer pis (y únich) y una sola porta als baixos. Seguint l'alineació de sa fatxada corre un mur obert per dos portals á punt rodó que donan á un pati destinat *á galilea* ó sia refugi de feligresos quan fa mal temps y la porta de la iglesia no es oberta, de manera que de fora y de lluny lo que's veu d'aquell conjunt son los balcons y porta de l'Abadía, la paret, la tanca ab los dos portals y la torre que fa cantonada.

La planta de la Iglesia es rectangular sense creuher ni absis rodó. S'hi entra per un dels costats llarchs y á má dreta hi ha l'altar major, á la esquerra'l chor y potser cercant bé se trobarían per sota la volta indicis d'una portalada que debía donar al espay hont avuy está bastida la rectoría, l'abadía.

Las capellets laterals son poch fondas y algunas bastant bonicas. Una sobre tot, casi sota'l chor, es d'un gust perfecte. Té per altar una mesa renaixement florit y demunt un hermós tríptich enquadrat dintre un fustám ab llavors en las pi-

lastretas, frisos, capitells y cornisas extremadament delicadas. Las pinturas son *casi* gòticas y de bastant mèrit. Representan á Sant Joan Baptista la de la esquerra, á Santa Magdalena la taula del mitx y á Sant Antoni Abat la de la dreta.

Altre altar ab la imatge de Santa Agnès es també polit en extrèm. La Vergineta porta palma y un anyellet simbòlich. Es de coloracions clares y tendres a la manera Murillesca *tendre*.

A l'altar major hi ha un Sant Antón Abat de poch mèrit, en cambi la Santa Rita del seu costat es d'alló més bonica. Sembla d'algún pintorás d'escola castellana mal humorat, un Zurbarán, un Greco, un Ribera de segona categoria.

Las parets de la Iglesia, interiorment, son emblanquinadas á partir d'una zocalada de rajolas groch-blavencas d'un dibuix molt correcte y d'una entonació xamosa.

La trona porta la data del 1769, es de forma de copa y cada un dels seus plafons laterals (es vuytavada) representa un pas de la passió y mort de Jesucrist. Las pinturas semblan aprofitament d'algún moble ó altaret més antich que la trona. Son molt finetas y de mèrit. Es també agradable l'altar de la Verge del Roser ab un treball d'esculptura barroca altament esbojarrat. Regalo sens dupte d'una persona piadosa del sigle XVIII que volgué un altar ben á la moda.

Vistos los objectes plástichs demanarem al sacristá que'ns contés historias, que'ns digués coses de la seva iglesia... No'n poguerem treure res. Li demanarem que'ns ensenyés ornaments, joyas, llibres litúrgichs, música escrita... No'n tenia, ó tot lo més quatre vulgaritats que no mereixen ser citadas. Li parlarem de *goigs*, una de les manifestacions més usuals de la musa devota y'ns res-

pongué que si volíam llegir una llibreta hont ne guardava uns quants de manuscrits...

Acceptarem, naturalment, y als pochs moments compareixia ab uns quaderns no gayre vells en los quins, escrits ab lletra molt clara, hi havia alguns goigs. Dictat per ell y escrit per un capellànet que se'ns havia aficionat y per tot ens acompanyava, emportarem lo goig de Sant Antoni que reproduhím respectant la escriptura original, testimoni gráfich de la manera actual de parlar y escriure la nostra llengua á Ibisca.

GOCH DE S. ANTONI

*Pues sou patró puderós
De quet poble de Purmañ,
Defensáunus de tot dañ
Sant Antoni glurios.*

<p>1 Desde molt jove dechareu
Parens, amics, cuneguts,
Lus bens als pobres dunareu
Per no tenirlus perduts;
Del mon y de sun engañ
Surtireu molt animós.
<i>Defensáunus de tot dañ. &</i></p>	<p>4 Lu Emperadó Cunstentí
Á vos se ecumenave
Y el pare Sant Agustí
Vostre virtud etmirave;
Alabant en modu estrañ
Vostrum puder milegrós.
<i>Defensáunus de tot dañ. &</i></p>
<p>2 En lu desert penitencie
Váure fé molt rigurose
Vostre vide purtentose
En dichunis y abstinencies;
Y el dimoni mes tamañ
S'en apertave de Vos.
<i>Defensáunus de tot dañ
Sant Antoni glurios.</i></p>	<p>5 Si el dimoni vus tentave
Usant de estucie y mal art,
Vostrum valor triumfave
Tractanlu d'home cuvart;
Y sent estut y etecañ
Lu vencieu valerós.
<i>Defensáunus de tot dañ. &</i></p>
<p>3 Prucuraveu imitar
De tots lus Anacoretas
La virtud mes singular
Com les beyes mes discretas;
Les que treuen sense engañ
L'umor de totes les flos.
<i>Defensáunus de tot dañ. &</i></p>	<p>6 Asistiu en pruntitut
Al qui eus invoca deveras
E snimals, homens y fieres,
A tots lus dunau salut;
Pues sou patró puderós
De quet poble de Purmañ.
<i>Defensáunus de tot dañ
Sant Antoni glurios.</i></p>

Vista l'iglesia, pera complaure á uns senyors ab qui'ns havíam ajuntat per alló de que forasters ells forasters nosaltres quasi resultavam compatricis, anarem á visitar un *Faro de 6.º orden* terminat de pochs días y que debía iluminarse una d'aquellas nits. Devallarem donchs á vora mar y per un senderet pedregós arribarem fins á la punta hont s'aixecava'l *monumento* y mentres los meus companys fortuhits entravan per veure en detall l'habitació del *torrero* y'l joch dels reverbers, jo vaig dir al capellanet que també volía visitar aquellas hermosuras: «comenso á pujar cap á poblat, ja'ns trobarém. L'esperaré ab la tartana al comensament de la carretera.»

Volía éstar sol, volía de totes maneres enrahonar sense testimonis ab gent del poble, ab gent verament primitiva, veure si era possible animar aquells hermosos ulls qu'encara no m'havían mirat, escoltar respostas ingénuas ó maliciosas, contestar á preguntas que se'm fessin, judicar per mí mateix de lo que pensés un ibissench, dos, tres, deu, vint sobre cosas de mar y terra, dels homens, dels governs, dels Deus!... y cercant un lloch propici vaig entrar á la taberna de lo que podriam dirne Plassa major del poble.

Un cop entaulat vaig demanar ví bo, rosquillas; vaig treurem cigarros de la butxaca y per entrar en conversa vaig preguntar á un minyó d'uns vint anys que m'estava mirant d'esquitlle si sabia hont era'l meu tartaner. Me respongué que no, reculá y girá del tot l'esquena. Vaig convidar á beure á uns que'm semblaren alegroys y fins essent indiscret vaig barrejarme á la quarta de manilla qu'estavan jugant, alabant la prudencia de l'un, l'ardiment de l'altre, però llur posat aixerit va resultar aparent, al dirlos jo que

havían fet bé d'*arrastrar*, de jugar l'as, de guardar-se la manilla, se miraren mutuament com preguntantse qui era aquell foraster, y sense aprobació ni reny tornaren á escapsar, se donaren cartas y seguiren tirantse reys y sotas com si s'haguessen tirat llamps del cel.

Perdut lo plet ab los jugadors de manilla vaig volguer armar conversa ab un pescador vellet que prop de la porta, assentat sobre las llosas, enllestía unas nansas y ab los coneixements de l'*art* que un home té vaig anar insinuantli si'l temps era favorable per la llangosta, si á hora baixa potser picarían las llísseras...

Lo pescador vellet continuá sa feyna tallant esquer ab son ganivetet, mirantme una ó duas vegadas, però sense respondrem. Y per tot arreu se repetían passos semblants, en lloch trobava qui xerrés per xerrar, may sorprenía en homens ni dones, ni en grans ni menuts lo vivificant glacial d'una rialla.

Pobrissons! Tant dignes d'amistat, de bon afecte! Perque m'interessavan vaig passar á Ibissa més días dels que m'havía proposat al quedarmhi, vaig visitar *senyors* de ciutat, vaig enrahonar ab gent de pagesía, ab altres que no eran de l'illa, capellans, militars, patrons de naus, monjas de l'hospital, mestres d'escola, criats de servey, tartaners y taberners y de lo escoltat, vist y endevinat ne deduhirem que'ls ibisenchs son honrats d'interessos y de la carn, que entr'ells no es freqüent lo furt ni l'adulteri, que son fidels á la paraula donada, leals, valents (fins uns militars me deyan que no hi ha soldat més polit, més perfecte baix tots los punts de vista que'l soldat ibissench).

Donchs ¿qué ho deu fer qui tenint virtuts sían poch estimats? Semblaría natural que visquessin en harmonía ab llurs vehins, qu'eixos los estimes-

sin. Desgraciadament no es així y'ls balears de las altras illas no hi ha tara que no'ls trobin, tractantlos de protervos, de mexants.

Lo qu'en realitat domina en lo temperament ibissench es un encongiment exagerat, un orgull ferotge. Viuhen massa capficats, no han tingut ni tenen lo que potser sobri als altres mallorquins y sobre tot als de Menorca: tractes ab gent de religions diverses. Confinats dintre'l reduhit espay de llur illa viuhen sense ideals, sense aspiracions, sense amors ni odis colectius. Allí s'están, fent per atavisme ó per necessitat animal lo que feyan llurs progenitors, conduhintse en tots los casos de la vida com lo bérber o l'aventurer catalá de qui descendeixen per part de pare ó part de mare. Ningú s'interessa per ells, ningú'ls protegeix, ningú'ls ajuda.

De temps en temps y á manera de refors moral reben del continent la visita d'uns missioners que van predicant pels poblats de l'illa, excitantlos á ser virtuosos; mes en termes tals, que'n lloch de calmar la vehemencia de llur natura, l'enardeixen, l'excitan fins al paroxisme.

Essent á l'illa assistirem á unas *missions* qu'ens desolaren. Un bon Pare que més que pare hauría degut titularse fill y fill ben jove, per los pochos anys y l'inexperencia de la vida que'ls seus discursos revelavan, hauríau dit que'n lloch de predicar á cristians germans seus se dirigia á salvatges, á gent d'altre rassa, car en lloch de parlar als malhaurats qu'estátichs l'escoltavan, en termes plascents, ab bon humor, aconsellantlos resignació en los mals inevitables, pau y harmonía en llurs relacions mutuas; semblava pendre per tema esferehirlos ab pinturas esgarrifosas dels torments que'n l'altre vida'ls esperavan si no feyan esmena y persistían en llur perversitat.

Un altre'n sentírem, era vell, potser ja massa, que predicava en plena natura riallera y com si s'hagués trobat dintre la quadra d'una presó, se complavía en fer plorar homens y donas describint encara ab més minuciosos detalls las menas de calderas en que bullirían, lo nombre de ganxos ab que sería esparracada llur carn pecadora. La carn! sempre la carn! obsessió d'enclaustrats! com si la carn no portés l'esperit, com si la venjansa, la disimulació, la perfidia, la calumnia, l'odi, no fossin tacas morals més asquerosas que no pas l'estimarse homens y donas, qual excés, sí de cas se produheix, atenúa l'edat y fins apaga del tot la sabia naturalesa.

Entristeix de veras lo contemplar als pobres pagesos d'Ibissa homens y donas al terminarse una d'eixas prédicas. Quedan esporuguits, domats, vençuts, semblan orats. Afortunadament al girar l'esquena'ls frares, ells tornan á ser lo que son. Portan en llur ser, manifestan en tot lo que fan y diuen estigmes inesborrables de centurias de recolliment, d'obediencia imposada; però al ser sols llur sanch xardorosa repren la bullida y essent jovens tornan a festejar y per si un ha mirat al objecte adorat ab més ó menos d'interés se desafían y s'esperan y ab la major naturalitat, sense crits ni amenassas, s'enjegan un *tiret* que naturalment dona feyna á la *Justicia* y disgustos á las familias; mes com lo anar á presons majors ó mínimas, essent per críms passionals no es per ells cap vergonya y al tornar d'hont la *Justicia*'ls ha tingut reclosos pera escarmentarlos ningú's creu deshonorat de serlos amichs, tal se'n anaren tal retornan, de manera que no hi ha cura malgrat las amenassas de calderas d'oli bullent y serps esgarrifosas.

Sols lo rigor en vedarlos l'us d'armas de foch y

de tall podria aminorar los efectes de la malaltia moral de que pateixen, malaltia qu'era també frequent á Sardenya quan aquella terra era nostra, y que fou radicalment extirpada per medi de *Cridas* prohibint l'us d'armas *de foch y de cinta*, cridas quals vedas se feyan rigorosament executar.

L'Eduard Toda, un catalá dels qu'han viscut lluny de sa patria y que per conseqüent l'han vista ab justesa y estimat desinteressadament, en sa *Bibliografía de Cerdeña*, llibre premiat per la Academia, cita divers exemplars de *cridas* estampadas que's conservan en los arxius de Caller, de l'Alguer, d'Iglesias.

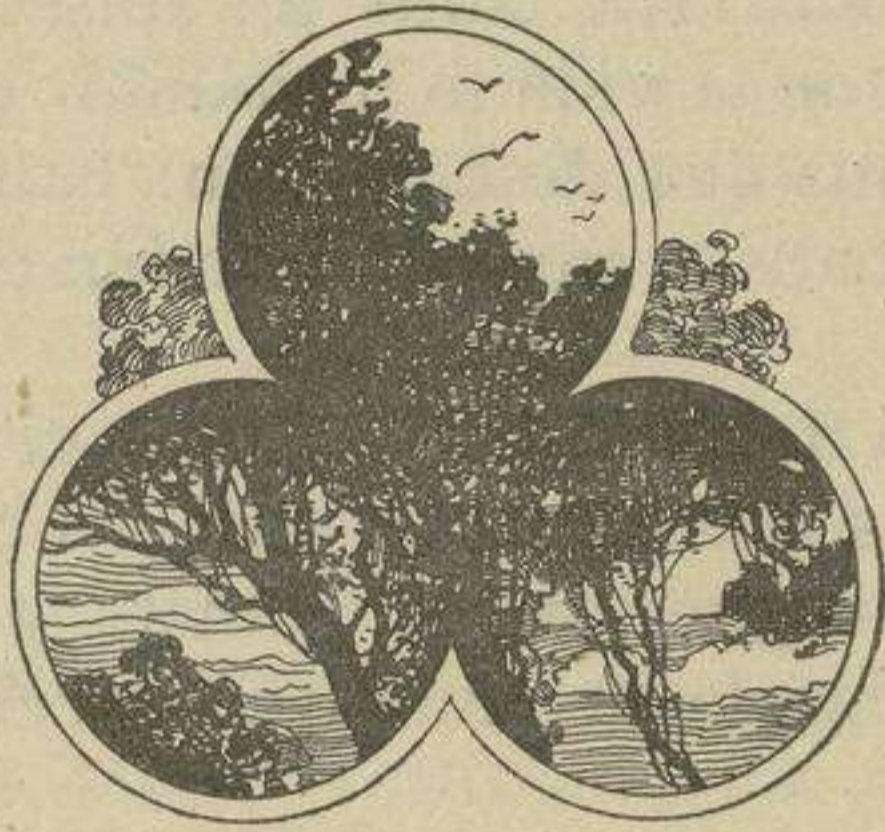
També ajudaria á curar als Ibissenchs de llur poca estima de la vida lo introduhir en llurs costums elements que desconeixen: l'alegría, lo bon humor, los balls y cansons que fan riure, que diverteixen.

Seria obra de caritat y altament civilisadora la d'inspirar als Ibissenchs lo gust pel conreu de la música, la d'organisar per poblats y masías, orfeons, balladas; la de muntarhi envelats los días de festa.

Pobres germans nostres! pobre pagés ibissench! Tant honrat, tant brau, de tant valer y tant poch apreciat! Son tant apocats, viuhem ab tal desconfiansa, que ni respondre gosam quan los interroguem, ni mirarvos, ni menos riure per més que feu; corrent lo perill d'enfadarlos si per hatzar los diheu un mot ó feu un gesto que'ls sembli ofensiu.

Sor Ventureta y unas quantas germanas més, endoctrinadas per ella, modificarian ab millor éxit llurs maneres que no pas los fiscals enviats de Madrid *requiriendo contra el acusado tantos años y un día de prisión mayor* ó'ls pares de la missió jurantlos que tots ells passarán una eterni-

tat en aquells gorchs espantosos de l'infern ab tota mena de llargandaixos dins del pit, de serps entortolligadas pels membres, que sens parar, nit y día, eternament, los hi farán cruixir los óssos, los mossegarán en aquella odiosa, aborrible carn.

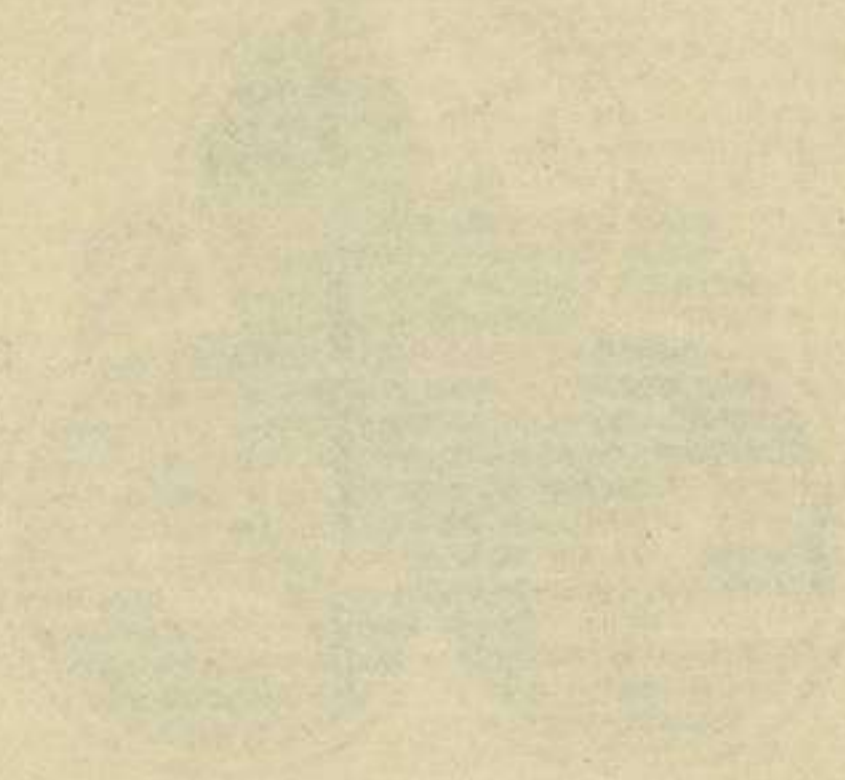

MENORCA

ARRIBADA

MEMORIA

ANEXOS

MÉNORCA

ARRIBADA

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Era nit y'ls vivents terrestres dormían.

VIRG. *Eneida*, L. III.

ANANT a Mahó per curiositat y esbarjo cal compondres de manera d'arribarhi de matinada, matinada d'un jorn d'istíu, essent imprudent riscar excursions per las illas en épocas de llargas nits ó diadas de mes-tral.

La primera vegada que veyam Menorca d'aprop eram a bordo del «Joven Republicano», un xabech molt caminador y sólit, d'aquells ab galliner volant á popa qu'encara semblan *carabelas*, comandat per un gat de mar que feya temps ens

convidava á navegar en son barco, anar y tornar de Marsella á Soller.

Aquella vegada havíam acceptat perque al *despachar* al «Joven Republicano» havíam vist pel *manifest* que tenia de fer escala á Mahó, que desitjavam veure, y per quína plassa havia carregat uns quants barrils de ciment romá.

Duyam al butxacó trossos d'una Eneida, com recurs de moments en que fins lo pensar causa fatiga y per veure *si s'hi veyá* ne recorriam uns quants fulls descosits... *Nox erat* y ens trobavam en cuberta, mirant á l'horizó qu'á cada punt anava aclarintse més.

A un moment donat se produhí allá lluny en la ratlla de cel y mar com una taca fosqueta, una cosa entre dors de cetaci ó confós rocám.

Era l'astre Sol.

—Veyéu com va eixint de l'aygua—deyan al costat meu uns pagesets mallorquins qu'anavan a Menorca a comprarhi bous á un soldat de marina llicenciat que tornava á sa patria.

—No diheu tal cosa,—responia'l soldat, que per cert s'explicava sense ferho á posta com un astrónom de professió volent fer compendre als pagesets la plausible teoria helio-central.—Lo Sol no surt d'enlloch—proseguía,—es la terra la que roda y si á vos...

—Tu dirás lo que vullas Toni, però no'm negarás lo que estém veyent. Lo Sol ix del fons de las ayguas... mira! mira! mira!—y á cada exclamació espayada d'uns quants segons ja veyam la claror que de primer era d'un color confós destacar-se y arrodonirse prenent ruhentors de foch, fins que en 72, 73 ó 74 pulsacions (no portava rellotge) ó sían las que ordinariament bat mon pols en un minut, sa curva inferior deixava de tocar l'aygua.

—Anirà fins dalt de tot y llavors serà mitx día, —continuava'l pageset.

—No pujará ni baixará, —replicava'l soldat... y me mirava á mi com demanantme auxili.—La terra es la qui gira; ¿veritat, senyor?

Y com lo que aquells pagesets pensavan ho han pensat tants grans homens, ho han dit Hyparcos y Ptolomeo, ho ha dit tothóm á Europa fins que Newton parlá; creguí inútil volerlos endoctrinar, responent al soldat que jo d'aquellas cosas no'n sabia res, y dissimuladament, avansant cap á proa pera veure sense ningú á vora meu l'aixecament de l'astre.

L'eixida del sol contemplada del demunt d'un barco es cosa grandiosa, molt més que del cim d'una montanya ó del mitx d'una floresta. L'isolament es més absolut, No hi ha bastidors, punts de reparo, no s'ou lo xirricar dels moixonets que saludan al jorn novell, no's veuen las herbas xopas de rosada, ni foscors vehinas que s'aclareixen, ni monts llunyans que's destrían; no hi ha retórica de cap mena, es la Sublimitat en tota sa senzillesa.

Per quant la vista allarga, las moventas ayguas, una ratlla entre núvols y mar, un foch rohent engrandintse, prenent forma arrodonida, aixecantse, escampant flamaradas de colors indefinibles. Aixó per la vista dels ulls, per la vista interna no us dich res de la troca de sensacions que l'eixida del sol descapdella per poch pensadors que síau. Lo per qué del Sol y de la Terra, lo com de llur ritme, lo *quid* de la presencia humana en un *cos* que no sabém per qué gira, vivint del calor d'un altre que tampoch sabém per qué viu!...

Ell, *el rubicundo Apolo*, ab pausa divina anava elevantse sobre l'horizó, descomponent sa llum en clarors nacaradas, rosas, dauradas. Per demunt

las blavors moventas de l'aygua la bafa de terra onejava sa superficie ab rotllos opalins, altres d'un blau de cobalt, puntuats per randas de blanca espuma produhida per lo desferse y tornarse á fer de les menudas onas.

Y'l sol pujant, segons los pagesets, y la terra girant segons lo soldat... quedantnos uns y altres com sempre's queda l'home al voler esbrinar lo incognoscible... ab l'amargor que dona'l convenciment de que en lo esencial no hem sabut may res, no sabém res, no sabrém res.

Pera entretenirnos, però, en nostre breu passatge per la terra, fem com si las cosas ens interessessin, com si ja *casí* endevinessim per qué's fan.

Després de la nit qu'havía sigut xafagosa dintre la cambra del xabech donava bó de respirar l'ayret subtil, perfumat d'efluvis terrals. Ens deixarem de *coms* y de *perqués* y vinga un gran balde d'aygua pera mullarnos cap y coll, una bona fregada y acceptarem l'escudelleta de café que l'atlot de bordo'ns presentava.

Després de begut lo café, tot fumant la pipa de matinada, rihent ab la gent del barco no'ns hauríem cambiat per l'Emperador de totas las Russias.

—¿Y'l patró?

—Es á popa, porta's timó.

—Anem á donarli mal temps.

Lo patró Bartomeu Rullan era un mariner com son tots á las Balears, valent, entés en l'ofici, trempat, bon janot, capás de guiar una nau sense brúxula ni carta fins á la cala més esquifida, fins al grau més amagat de las costas de tota Espanya, de la Fransa mediterranea, d'Italia, de Córscica de Sardenya y de Sicilia, de terra de moros fins á llevant d'Alger.

Un día, ja'n feya dos que no arribava cap bar-

co gros ni petit, ni de vapor ni de vela al port de Marsella de tant que'l golf bullía. Los práctichs del port s'estavan vigilant á radosso del *chateau d'if* quan prenentlo per un aussellas marítim vegeren al lluny una forma blanca que s'agitava. Desseguit notaren qu'era un xábech, un mallorquí. No mes podían ser Mallorquins los qui arribessin ab semblant temporal y preparantse pera portarlos auxili si com era infalible al volguer orsar pera enfilear l'entrada del port feyan lo capgirell no havían cambiat vint paraulas que'l «Joven Republicano», tot lo velam estés, passava entre'l fort Saint Jean y'l fort Nicolás per devant los práctichs y enfilava'l Port vell sense avería.

Al presentarse'l patró a la Consigna, Mr. Blanche gran amich dels mallorquins qual llengua parlava, admirat de véuresel davant encara humit de ruixims, li preguntà si havia vist barcos á fora, d'hont venía, per hont havia passat...

Y'l patró Rullàn tot senzillot.

—¡Por debaco l'aygua mi comendante!

Tot ho saben, tot lo del llur mediterrani ho han vist y tocat. Comensan l'ofici als vuyt ó deu anys y l'exerceixen sense interrupció nit y día fins que ja no's servan drets ó tenen la vista entelada.

—¿Y donchs, patró Tomeu? ¿Fins ara heu dormit?

—¿Dormir jo? Vosté sí que ha passat sa nit tot d'una dormida.

—No tant, ans d'eixí'l sól ja era en cuberta... No hi ha sants que puguin dormirhi al vostre cambrot.

—Prou bé que s'hi está.

—He cregut ofegarmi... ¡quina calor!

—Perque no jeya en cuberta.—

Y fentli broma de si'l seu barco semblava un

esclop, de si semblava una pastera, de que no tornaria á enganyarme més, y ell rihent perque sabia que tot anava per riure beguerem un glopet d'anissat, y bordejant, orsant, cía d'aquí, orsa d'allá, arribarem á la Mola, un quasi-illot que s'avansa devant l'entrada del grau de Mahó.

Bot á l'aygua, armar remos y vinga remolcar al *Joven Republicano* que al ésser dins la boca del port s'havía quedat balandrejant, sense avançar de tanta calma que feya.

—Tindrém diada calorosa—'m deya'l patró, l'arjau entre mans y donant veus als del bot:—Hala! hala! tira, boga.

Passada la Mola, passat Villa Carlos y Cala Figuera, arribarem devant del moll marxant y donarem fondo.

MENORCA

A CIUTAT

MENORCA

A CIUTAT

LA ciutat de Mahó está plantada dalt de la colina de ponent, de duas que com dos dits colossals s'avansan vers l'aygua y entre las quinas penetra'l mar, constituhint desde cala Sant Esteve y la Mola, vora mar de fora, fins a sa *culársega*, devegadas cuberta per l'aygua de mar, dintre terra, una mena de llach, una *ría* calmosa, fonda, segura, resguardada de tots los vents, hont poden fondejar tants navilis com se vulga. Hi ha puesto per tothóm. Puesto ray! Lo que no hi ha son barcos, però'l saber que si'l mal temps, anant ó venint pel Mediterrani obliga als qui navegan per aquellas ayguas á cercar refugi, que allí'l trobarán, consola de la quietut que regna en lo port.

De baix del moll fins á ciutat s'ha de pujar per una rampa aspríssima que per sort es de poca llargada. Una colzada devant una caseta que deu ésser d'aduana ó consums, altre estropada cap amunt y s'arriba als carrers alts.

Hi vaig arribar amarat de suor, seguint ab calma á l'atlotet de bordo que'm portava la maleta, anant á recalar á la fonda Petrus que vaig preferir á l'hotel Bustamante... ¿qué sé jo? per res, pel nom. Me semblá que Petrus feya Virgiliá, que l'altre nom feya massa gótich. No obstant, á una altra estada á Mahó anarem á l'hotel Bustamante per *sebre* si'l nom tenia influencia en la cosa. No s'hi está malament. Es més entonat que l'altre, però l'amo en lloch de Bustamante podria dirse perfectament Toni ó Tomeu com qualsevulga mallorquí de bona mena.

No coneixia á Mahó ánima viventa, no hi tenia més relacions que las deixadas á bordo, de manera que al día següent, quant lo xabech havent tirat á terra'ls barrils de ciment se feu á la vela cap á Soller no'm quedavan pera parlar més que'l primer barber hont entraria y la gent de ca'l Petrus.

Peró aviat vaig fer coneixensas, vaig acudir al meu según recurs d'inquirir cosas, lo d'anar á casa un llibreter.

Al carrer Nou ne vaig véure un, al número 25, la llibreteria de Bernardo Fábregues, y allí, tot fullejant revistas, demanant monografias locals, entaularem conversa ab lo llibreter que s'esqueya ésser un senyor molt amable, pare d'unas noyas angelicals que feyan ganxet prop de la porta, gemegant una d'ellas per un fort dolor de caixal. Malaltia endémica á Mahó á consecuencia sens dupte de l'aygua de cisterna que beuen. Sovint vos fa condol reparar dentaduras corcadas en bo-

cas d'exquisit dibuix, en caras frescas y hermosas.

Com tots los llibreters de poblacions petites son *cicerones* per natura, vaig enterarme de lo que'm convenia visitar, llegir, emportantmen á la fonda un grapat de papers característichs: colodadas, llibrets d'oracions, almanachs, diaris locals, *Historia de la isla de Menorca* per don Pere Riudavets, opúsculs en francés de y sobre'l gran Orfila, curiositats bibliogríficas sobre mahonesos ilustres quasi contemporanis, don Fernando Patxot, don Jaume Vinent, *Reflexiones sobre la defensa de Menorca*, per don Restituto Terés, capitá d'Artillería, exemplars antichs d'un periódich satírich titulat *El burinot*, y ja vaig tenir feyna tallada pera, lleugerament vestit, passar las horas més caldas del día al fresch abrich de las persianas mitx tancadas, fentme l'efecte la estada en aquella casa de construcció ab reminicencias inglesas de que'm trobava á la illa de Wight.

Llegit tot alló ab gran repós, las produccions populars, goigs y romansos, oracions y diaris, me va semblar que sentia l'esperit permanent d'aquell poble. La historia de Riudavets la vaig trobar interessant y ben feta en sa primera part, després un bri modernista en el sentit que hi ha massa consideracions sobre gent d'avuy. Diserta sobre Isabel II, Serrano, Prim, Amadeo, quasi res d'especial a Menorca. Del conjunt de l'obra se'n treu la impressió de que'ls mahonesos desitjarían ésser possehits per qui més prosperitat local los procurés. De lo demés ne vaig pendre nota.

Una tarde, á hora baixa, anarem al cementiri, perque si puch vaig á visitar tots los de las vilas per hont passo y perque'm deyan que'l cementiri de Mahó, ó millor dit los cementiris, eran notables donada l'importancia de la ciutat.

La visita als cementiris, que pot semblar desitx

de forjar-me tristesas ficticias, es per mi senzillament visita d'informació. Veyent la ciutat dels morts se coneix després ab més justesa la ciutat que'ls vius habitan. Los noms, no més que'ls noms de las personas enterradas ja donan desseguit datos sobre las familias que més abundan en la ciutat viva, diuhen además si hi es mort algún personatge y després dels noms son també de gran ajuda pera deduhir cosas, las inscripciones tombals, sobre tot en las ciutats hont encara no han adoptat la estúpida ordenansa de vedar elogis funeraris en vers ó prosa, reduhint las inscripciones á números d'ordre y á la brutal y prosaica *Propiedad de X.* com si no fos més humá, més expressiu, lo permetre als vivents dedicar als sers estimats que moriren, floretas de sentiment... que podrán ésser literariament defectuosas, però que no ofenen á ningú y revelan maneras d'ésser.

Qui no veu qu'entre

Cuando feliz la vida ella pasara
la muerte cruda le abre su ataúd,
etc., etc.

y lo

Joseph Vernedá'm digui
jo que sense mals ni dañs
passats setánta nou anys
rubusto y trempat visquí
etc., etc.

del cementiri vell de Barcelona, per exemple, y'ls monotons *Propiedad* que ara s'estilan y tan abundan en lo cementiri nou, hi ha un cambi radical en la manera de compendre la vida. La primera ingenua, bon home, dolsament resignada al etern no viure, la segona seca, antipática.

Propiedad! es á dir, aixó que hi ha aquí soterat, óssos y podridura, es meu, aqueixas pedras

llaauradas son mevas, aqueixos embans, aqueixos àngels ab trompetas son meus, aqueixas agullas gòticas son mevas, aqueixas creus de bronze son mevas, tinch diners, soch propietari, aixó es meu y de ningú més, aixó es ma Proprietat!

Si'ls directors, la junta ó qui sía que mani al cementiri nou de Barcelona volen fer una cosa bona que deroguin l'ordre de sometre al llur criteri las inscripcions, que las deixin posar á gust de qui las inventi, que deixin posar versos. Si resultan defectuosos, millor, encara serán més naturals, més-ingenus, més expressius de cosas del cor. Que fassin esborrar lo mot *Propiedad*.

Devant la mort ningú té res; los cossos dels morts son propietat dels cuchs, llurs ànimas son de Deu.

Las andróminas més ó menos artísticas arreu escampadas ja's suposa que son d'un ó altre, però es una mesquina ferne nescia ostentació.

Al cementiri Mahonés lo nom de familia que's llegeix més freqüentment en tombas y ninxos es lo de Pons. Fins hi ha moltras inscripcions recordatorias de Pons y Pons, es a dir Pons de part de pare y de part de mare. Després d'aquest nom se'n llegeixen d'altres que son ben locals: Ramis, Orfila, Tasso (nom de Ferrara), Turudi (de Sardeña), Ladiko (nom grech), y cas ben curiós y ben típich: en lo cementiri de l'esquerra d'una plaseta semicircular qual centre es una capella dedicada á la Verge (del Roser me sembla), hi ha gent enterrada que's deyan los mateixos noms qu'altres enterrats al cementiri del costat dret de la capella, car un y altre cementiri tenen la mateixa fatxada que's *compón* ab la de la capella y en lo de l'esquerra, molt més gran interiorment hi ha enterrats los católichs, á l'altre, als qui no ho eran, ó si ho havían sigut de naixensa ne protestaren.

Cas únich en terra d'Espanya y fins que jo recordi fora d'Espanya. Una área de terreno en forma de dos grans trapeçis limitats per una tanca qual *motiu* arquitectónich principal es una capella christiana. A un costat hi reposan los qui moriren en la fe de Jesuchrist, á l'altre los qui no hi creyan y la Mare de Jesús abrigant ab son mantell, que dos ángels sostenen extés, als de la dreta y als de l'esquerra.

Las veus de sos devots que aquella tarde resavan un Rosari pompós eixint pels finestrals y escampantse per sobre las tombas dels qui si haguessen viscut haurían clamat *Ora pro nobis!* y per sobre dels qui no haurían dit res ab los llabis y haurían pensat... lo qu'ells se sabían.

Los dos cementiris lligats per la capella de la mare de Deu, ornats d'iguals macisos florits, d'idénticas arbredas, indican en la gent que'ls feren construhir y que hi enterran las despallas de llurs estimats, una gran tolerancia religiosa, un respecte al pensament humá que no's veu sovint en cap terra. Aquells dos cementiris son la síntesis de l'esperit mahonés.

Lo cementiri católich porta una lápida dedicatoria en la que's llegeix que'l consacró en 1816 lo bisbe Creus, lo mateix prelat que després fou Archebisbe de Tarragona, l'organizador ab lo baró d'Eroles, ab Mossén Batista, de Prades, ab l'Abad Gatell, últim Abad de Poblet y ab un *Senyó Cabessa* de l'Espluga, dels primers moviments carlins á Catalunya.

L'altre cementiri que's de creació més moderna porta una inscripció molt rahonable atenent á que indubtablement lo Concell Municipal que'l decretá debía ser lliure pensador en sa majoría y'l perill era gran d'inscriure en aquella porta tan solemne alguna vulgaritat ó algún sarcasme.

Hi gravaren senzillament:

*El municipio ampara por igual
á todos los ciudadanos
y les concede sepultura honrosa.*

de manera que sapigueren contenir-se dintre'ls termes de la més correcta moderació.

Las inscripcions del cementiri civil indiquen però, que allí com per tot no més los senzills cometen l'*incorrecció* de protestar ostensiblement.

Llevat d'algún estranger declaradament no catòlich, de gent del país n'hi ha poca.

Y perque parlém d'inscripcions mortuorias y la vaig trobar bonica ne copio una del cementiri catòlich.

SEPULTURA DE DON BARTOMEU RAMIS
METGE
DE DOÑA JOANA EYMAR DE RAMIS
Y DELS D'UN Y ALTRE.

Germans á Deu pregau
que sas sevas ánimas
descansin en pau.

Altre inscripció del temps en que'ls enterraments se feyan en claustres y capellas. Sols té de particular, per mí, que porta'l nom y cognóm d'un que fou gran amich meu y ha mort molt jove ara fa poch.

SEPULTURA DE MESTRE PERE BOU
Y DELS SEUS. 1781.

(es á l'iglesia del Carme.)

Recorrent los cementiris de Mahó, ananthi á Rosari unas quantas tardes vaig fer coneixensa

ab un bon senyor que semblava militar retirat y que jo veyia atrafegat anant d'un cementiri á l'altre ab una regadora, regant plantas, podant arbrissons al voltant de tombas que tenia en tots dos.

Quan forem amichs me confesá que *á pesar de su abolengo librepensador* (me parlava costellá prenentme per estranger) havia consentit en qu'enterressin al cementiri de *al lado* á un germá seu molt estimat pel gust de ferli aixecar un *tumbol vistoso* (me'n doná la fotografia, que guardo).

— *En éste entra muy poca gente*, me deya apearat.

Y jo somrient, donantli corda, li deya: *Supongo que á pesar del... tumbol vistoso de su hermano, usted cuando llegue su hora...*

— *Ya, ya le entiendo. Dispondré que me entierren...*

— *¿Aquí?* li feya jo signant las tombas que'ns voltavan.

— *¿Qué sé yo? soy capaz de hacerme enterrar...* dintre un talayot — digué oblidantse de parlar castellá, com si's parlés á ell mateix, com si respongués á interrogacions que sa conciencia li dirigia.

Se veyia ben bé que la qüestió'l preocupava.

MENORCA

TALAYOTS
PASSEJADA MATINAL

MENORCA

TALAYOTS PASSEJADA MATINAL

TALAYOT es lo nom que'ls mahonesos donan á unas construccions de pedra seca que sense argamassa ni morter de cap mena foren aixecadas en época indeterminada y han servit en temps relativament modern de lloch d'observació, d'*atalaya*.

Ab noms divers y en formas diversas son monuments d'una familia quals membres se troban esparpillats per sitis de la terra molt allunyats los uns dels altres. N'hi ha al continent espanyol, (si bé no tants com á Menorca), n'hi ha á Sardènya, á Grecia, á Escandinavia, á Bèlgica, á la gran Bretanya, a la Bretanya francesa, á la vella Galia Armórica, (prop de Lannion, d'Epone, de Langeac, n'hi ha centenars).

Tots no tenen la forma dels talayots menorquins, hi ha'ls dolmen (mot celtich que vol dir taula de pedra) y son unas grans pedrassas horizontals sobre dos verticals, o'ls menhirs (pedras llargas), hi ha monuments d'eixa mena á Germania y sens dubte deu havernhi en regions absconsas de l'India d'hont son vinguts los models de tot lo qu'hem sapigut dir, las llenguas; de tot lo qu'hem sapigut fer, las habitacions.

Han parlat d'eixas *moias* isoladas ó combinadas, d'eixas grossas pedras (mega-litos) moltíssims sabis y á Mahó mateix don Joan Ramis, un d'aquells cinch germans de mitjans de la XVIII^a centuria qu'entre tots ho sabían tot, escrigué un llibre notable sobre'ls talayots, però en Ramis, los seus continuadors, altres y altres d'Espanya y de fora diuhen, diuhen, diuhen sense arribar á concretar.

¿Los talayots, dolmens, menhirs, foren erigits pera servir d'altar á divinitats que ni sisquera sospitém? ¿eran reductes fortificats? ¿monuments funeraris? ¿taulas de sacrifici? probablement eran una cosa y altre, però son tan antichs que volerne dir cosas concretas es impossible.

Quan l'Historia nasqué ells ja eran *incógnitas*, qui pogués respondre clarament, qui pogués probar perque la gent d'una edat que s'ignora aixecaren aquellas construccions combinadas, rengleraren aquells pedrots, aquells dolmens, menhirs, naus, nuraghes que'n diuhen á Sardanya, navetas que per llur forma de barco quilla en l'ayre han sigut algunas anomenadas á Menorca, cairns que'n diuhen al nort, peulven si están en triangle, cromlechs quan forman un conjunt, hauría resolt un dels nombrosos problemas que suran insolucionats pel mar de las conjeturas.

Peró no havíam eixit al camp pera teorisar,

havíam acceptat l'invitació d'una amable família, propietaria d'unas figueras que segons deyan produhían figas incomparables, y las figueras se trobavan precisament, y las figas com conseqüència, en una pessa de terra dins la quina hi havia talayots dels més guapos (elogi local).

La fresqueta de matinada, la bona humor de grans y petits (hi havia maynada) l'amistosa promiscuitat que *sa galera* enganxada en robustísim cavall prometía, ens feya deixar la ciutat anant á visitar munts de pedras que sovint havíam vistos dibuixats en llibres especials, fotografiats en *álbums*, en revistas.

Arri arri cavallet, vinga acaronar als menuts, ferlos riure, mudarlos de puesto, car es cosa coneguda que si son vora la finestra de darrera volen veure'l cavall, si son davant volen veure lo que passa al darrera... y en menos d'una hora forem al clos de *sas figueras* y devant dels talayots.

Com impressió immediata, res. Alló sols impressiona porque fa pensar, però *per se* un talayot es cosa poch impressionanta.

No ha precedit á son erecció cap més art que la perdurable y sublim geometría. Uns son de basis elíptica, altres circulars, n'hi ha de quadrats. Com forma sobre terra s'aixecan apiramidats, cónichs... però tot confós, ab freqüents solucions de continuïtat, ab plantas bordas arreu, parietarias, enrunaments que rompen la correcció geométrica. No hi ha en cap de las pedras que'ls serveixen de basis (las més auténticas) ni la menor intenció d'ornament, inscripcions ni pensarhi... Total, que'ns mirarem un Talayot y després un altre y'ls girarem l'esquena tan tranquils pera pendre l'aromática xicra de xacolata que ab quatre branquillons en brasa havia sigut desfeta en un pare nostre.

Y presa la xacolata, fent ditadas en las rialleras caras dels menuts anavam menjant las deliciosas figas que'l nostre amich triava ans de cullir y ens passava d'una á una cantantne'ls mérits y que galantment passavam després d'haverlo regraciat á la gentil esposa sua, la mamá d'aquells menudets que'ns encisavan perque eran encisers y perque estavam disposats á trobar graciós tot lo que fessin ó diguessin. Satisfet l'apetit, ben refrescats d'aygua riquíssima que'ls servidors abocavan d'uns gerros posats en fresch sota'ls amagatalls d'un Talayot, cullirem encara unas quantas figas corullant bé'ls cistells *per casa* y en *sa* patriarcal galera tornarem á ciutat sabent de *visu* lo qu'era un talayot, haventne tocat ab las mans, havent fet l'ascensió de l'un (son de poca alsada, uns 10 o 12 metros), penetrant en l'altre per una, dihemne porta, per l'istil de la que's conserva ben distinta en la *naveta* (petita nau) *des Tudons*, y per acabar de fer bona mesura en aquella passejada, lo tartaner ens proposá que vistos los talayots antichs ne vegessem un de modern qu'ell anomenava *Sa Pidamia*.

L'amo seu, home de molt bon gust, que sabia lo que son criat entenía per *Sa Pidamia* s'oposava á la visita, dihent que ja era tart, dihentme á mí que la cosa no valía la pena de ser vista, però'ls menuts per agronxarse una estona més en carruatge, insistiren, y jo ab ells, decidintnos per fí á empendre una marrada de mitx horeta al tornar á casa y veure de passada aquella pessa tan guapa (paraulas del tartaner).

Sa Pidamia (la pirámide) era una pessa ni guapa ni lletja, no era res. Una mena de táula de nit posada en ple camp demunt d'una grahonada, sobremuntada d'un escut ab las armas de Cas-

tilla y de León y com tapadora superior una corona real.

Com inscripció:

En recuerdo de haber reposado aquí Doña Isabel II.

18 Septiembre 1864.

Total una cursilería arquitectónica, heráldica y epigráfica.

Pera satisfer al tartaner prenguerem lo bon partit de riure dihentli que'n veritat...

Sa Pidamia era una pessa d'alló més guapa.

MENORCA

AYGUA DE MAR

MINORCA

ALFONSO DE MAR

MENORCA

AYGUA DE MAR

QUAN ja havíam reconegut tots los carrers y plassas de Mahó, visitat la Biblioteca Pública fent assentadeta diaria ab l'amable bibliotecari senyor Roura, recorregut casinos y fet algunas partidas d'escachs ab jugadors locals ú oficials d'artilleria, vist y escoltat l'orga majestuosa de la Iglesia major, un'orga del 1810, pariona de la celeberrima orga de Friburg qual registre de veus humanas sols hem ohit igualat per lo mateix registre de l'orga que montada per organers de Barcelona té en son palau un constant protector de mérits locals (de qui la por de ser prés per adulator me veda dir tot lo que penso sobre la seva acció civilisadora á Catalunya); quan ja'ns havíam embadallit prou estonas escoltant l'orga qu'havía fet can-

tar ab sos dits prodigiosos mossén Jaume Alaquèr, mestre del mestre mossén Benet Andreu, de quina ensenyansa teníam coneixensa feya molts anys per dos dels seus deixebles, los mestres Fronti y Protti, qu'exercían lo professorat á Marsella y que sovint me n'havían contat los mérits y donat á mi y al públich Marsellés probas freqüents de llur clássica educació musical rebuda á Mahó; decidirem mudar de casa pera veure de més aprop lo que á Mahó y de per tot més de veras ens delecta: l'aygua de mar.

Prenguerem una caseta á Villa Carlos, una vileta moderna y tranquila que té sobre Mahó la ventatja de ser plana, de no fadigar ab las continuas pujadas y baixadas del qui aficionat á la marina, vivint á ciutat, pert moltas horas anant ó venint per rampas fadigosas.

Villa Carlos es població moderna en lo sentit de que's pot assegurar que data del temps de Carles III, si bé abans, en temps dels inglesos que'n deyan Villa Georges s'havía iniciat la construcció de casas en aquell mateix lloch hont més enrera hi devía haber hagut casetas de pescadors.

Los inglesos comensaren per unas senzillas casetas d'esbarjo per quefes, per empleats superiors de la vehina fortalesa de San Felipe, que tot y essent espayosa no ho era prou pera isolarshi, pera gosar, los qui podían ferho, de las dolsuras de casa propria, del *Home swet home!* de la romana que cantan totas las noyetas inglesas. Poch á poch inglesos, francesos y espanyols aixecaren arreu pabellons per la oficialitat, una iglesia, una casa de salut, y malgrat la oposició del Municipi Mahonés que sempre feu guerra á l'expandiment d'aquell núcle urbá, la Villa aná creixent, seguint però las vicissituts causadas en l'illa pels cambis de dominació

Ara ja fa temps que Villa Carlos es un poblet bonich, net, que per cert porta ben poca sombra á Mahó, de qual ciutat es una bellesa més, un suburbi xamós.

Hi estavam deliciosament, los carrers hi son espayosos, clapadets d'herba com á mi m'agradan, tenen per centre una gran plassa ab arbres que no son cap maravella arbórea però que donan una nota de color agradable. Las casetas hi son elegantonas y per poch diners s'en podían llogar las que's volguessin, car sempre n'hi havia de tancadas y ab *papers* á las finestras.

Qui tingui feynas llargas de cap, composició d'algun llibre, càlculs dificultosos ó senzillament que vulgui reposar del bullici de las grans ciutats en lloch estarà millor.

Certs industrials han tingut l'humorada de plantarhi una fàbrica de texits... però fa poca nosa!

Villa Carlos es una poblacioneta que'ns recordava Salóu. S'hi sembla de tant lluny com se vulga, però hi té retirada, una mena de Salóu més gran. Salóu com á vila quasi no existeix, però lo poch que hi ha té aquell caràcter grandíós y serio de las construccions ordenadas després de la instauració de Carles III. Solament que Salóu ha quedat en projecte y Villa Carlos es una realitat, una realitat que podria ésser una hermosura si's trobés medi de ferhi anar més aygua y de no plantarhi cap més fàbrica. Guardarém bon recort dels días que hi passarem reposant á casa ó fent excursions per las calas d'aquell port de Mahó, que verament es una cosa única en lo Mediterrani ponentí, una mena de refugi ab abrichs naturals per l'estil dels ports de Malta més á llevant, ó de Vigo a l'Occeá... però ab ribes seques, sense la hermosura natural del grau gallego.

Als voltants del port de Mahó no hi ha arbre-

das, tot hi es pelat, la roca's mostra en sa forma natural, sense ornaments de cap mena. No més hi ha una clapa vegetal no molt intensa dintre y prop Villa Carlos y altra més robusta y espontània al fons de la cala, hont, conseqüència de las ayguas pluvials s'hi han fet uns hortets, *es Vergers*, qu'ells ne diuhen, que's poden regar ab l'aygua que s'escorra y la que xuclan del subsol las nombrosas sinias que giran constantment.

Per veure *es Vergers*, las retalladuras del rocám y las illetas, tot d'una vegada, cal pujar á ciutat y contemplarho de punts de vista diversos. Se veu molt bé d'una plasseta qu'en diuhen *sa miranda*, hont deu donar bó d'estar los días soleyats d'hivern, á l'estíu hi fa una calda que no logran mitigar los vint arbres, deu per banda, qu'en fan l'ornament. Altra miranda bonica del Port es d'un conjunt de construccions conventuals desde quals solucions de continuïtat se'n veu un gran tros. Se veu á l'altra banda de l'aygua l'Arsenal (dihem-ne l'Arsenal) y las colinetas baixas per hont suauement se devalla á recons xamosos, richs en crustacis marins, en polps de carn tendra y en banyeras naturals d'ayguas tranquilas y transparents.

Se va d'una cala á l'altra sía embarcat en lo modest gussi que per poch diners podéu llogar, ó caminant, caminant fins al *Fort vell*, un tros de lo que fou important fortalesa de Sant Felip, qu'entre assetjadors y assetjats, cambis de sistema de fortificació, fer y desfer, ha quedat en lo deplorable estat en que's troba.

...qué se han hecho las almenas,
los muros y cañones,
del castillo que hiciera impenetrable
tu segura mansión á las naciones?

diu lo poeta mahonés Herreros, parent del don Manuel de la «Marcela».

Lo fet es que ab l'artillería moderna dels navilis de guerra de las *naciones amigas* d'Espanya lo port de Mahó resultaría poch impenetrable.

.
donde son las cadenas
que cerraron tu flota á las ajenas?

No se'n veu rastre.

La forsa major actual, todas las *cadena*s se troban segons sembla en lo castell de la Mola y en lo Fort vell que (oficialment) están formidablement artillats... Potser sí! Encara que ni canons ni morters serveixen gran cosa quan la *Fortitudo* manca. Per experiencia propia y per lo que hi han fet los altres sabem que may lo port de Mahó ha sigut atacat per sa boca. En 1708 y en 1798 los inglesos se'n amporen desembarcant abans la gent que'ls calía per pendrel, en las calas de Alcaufar y del Molí, los francesos en 1756 desembarcan á Ciutadella, los espanyols en 1781 desembarcan á cala Mesquida prenent sempre l'invasor de primer tota l'illa, y un cop amo de tot té la part lo qual resulta menos costós y més expeditiu, desembarcant sempre uns y altres del costat de llevant si'l vent bufava de garbi ó á las calas de ponent si'l temps era gregal ó vent al golf...

Y com no's poden guarnir de canons todas las calas, ni tenir per tot la gent que caldría pera servirlos y etgegarlos lo més práctic potser fora no gastar diners en cosas d'una utilitat dubtosa, esmersarlos en fomentar la riquesa Mahonesa, en tenir satisfets als habitants de l'illa pera que cada hú d'ells fos en son día una fortalesa viva; no tenint á la gent ab la falsa esperansa de que ab tants canons de tal calibre y tants morters de tal altre se fassi tanta més quanta destrossa, per altre part las conquestas son fácils porque's fan ab

totas las forsas, són difícils de conservar perque se defensen ab una part de las forsas.

Las vilas, los forts, las ciutadellas son part d'un Cos qu'es la Nació. Si eixa es sana, si viu una vida robusta y ordenada tot s'aguanta á puesto.

Si'l viure nacional es precari tant serveixen canons com morters, lo mateix se pren una fortalesa ab canons que sense, fins las més importants se prenen sense cremar pólvora.

San Felipe en 1708 malgrat sos cent canons s'entregá als inglesos. Gibraltar se prengué imposantse, y pera imposarse cal ser forts y pera ser forts cal de primer ser educats en *fortitudo*. Se compren però que l'home espanyol que per cas fortuit y circumstancia, més ó menos artificiosas se troba fent de motor inicial, essent Govern, encara que sápigam *qu'alló* que ordona durant sa curta passada per lo que'n diuhem *el Poder* no servirá de res, obté l'efecte útil de tenir á la opinió entretinguda.

S'ha de tirar á que'ls qui manin sían los més entesos y que manin forsa temps pera treballar y esmersar los caudals públichs en feynas útils.

Y res de lo que's fassi á Mahó donará cap resultat si abans no cristalisa lo voler nacional en voluntat ben dirigida, en esforços ben empleat que necessariament, fatalment, irremediablement s'ha de traduhir en *barcos de guerra*. Sense esquadra, tot lo nostre es de qui ho vulga pendre.

Tocant á la Mola per un petit istme que de part de fora té'ls freus y á sotavent cala Taulera hi ha'l Llatzaret, construït ab desferras de l'antich fort de San Felipe, ab una illeta hont los barcos purgan las quarentenas... qu'he vist de part de fora, interessantme poquíssim veure salas y patis y cisternas y corredors sense cap carácter.

Al mitx del Port, en lo sentit de la llargada

(uns 5 ks.) y exactament en lo sentit de l'amplada (uns 500 ms.) hi ha altre illeta que'n diuhen de l'hospital hont també s'hi veuhen parets, trossos de teulada, lloherts y sargantanas, un cementiri.

Al fondo del Port ja quasi á *sa culársega*, devant de l'Arsenal hi ha encara un rocam més, lligat á terra per un istme de fusta y al voltant d'una construcció que sembla capella brotan uns quants arbrissons.

Los Mahonesos han cantat sovint las bellas de llur Port. Don Francisco Pons li dedicá tot un poema en llatí y don Joan Ramis al comensament de la passada centuria dirigía al seu amich, á propòsit del Port y del seu poema, uns versos que diuhen:

*Dum patriae cantar laudes mihi vissus Apollo
Carmina magna sua personiusse lira:
Prosequere, o vate, in cepta, novoque labore
Perfice opus patriam concele brando magis
Sic Magon celebris toto fulgebit in orbe
Sic semper vivens nomen eritque tuum.*

La nota més freqüent en prosadors, en poetas, y sobre tot en los que no escriuhen, que no més parlan, no es però la nota laudatoria, es la de recansa y la gent que s'anyora tenen gran propensió á decantarse vers las cosas anyoradas.

MENORCA

CIUTADELLA

MENORCA

CIUTADELLA

DE la cala sota Villa Carlos eixíam sovint fora'l port anant fins á l'illeta de l'Ayre á menjar la *boui-abaisso* en companyia dels farers, qu'ab los peixos de tant delicada carn de las costas menorquinas reuixían superiors á las bouillabaises de la «Reserve» de Marsella.

Altres vegadas rumbejant d'una roca á l'altra arribavam á Ciutadella, la ciutat de Hamnon, l'antiguissima Hamnona ó Iamnona, l'antiga capital de Menorca y després d'haver refrescat á casa Feliciano, tornavam á casa per la bonica carretera que travessa l'illa, aturantnos á Mercadal, anant á fer ressopó á la patria del ilustre Joseph Miquel Guardia, á la idílica Alayor.

Un diumenge pujarem al santuari de Toro, dalt de la més alta plana rocallosa de l'illa.

Hi havia bon nombre de romeus, gent de molts caseríos y viletas, homens y donas de condició menestrala ó pagesa en majoría, alguns homens feyan *olor* de pastors y enrahonant ab uns y altres trobaren que sense ser curts de geni responían ab senzillesa, no deyan paraulotas com molts catalans, eran afables, ben criats y respectuosos.

Entre uns quants ens contaren l'invenció de l'imatge de la Verge qu'allá dalt se venera: la pastoreta, los llumets, los angels que baixan, l'avís al Prelat, la processó, l'imatge que no's vol moure, etc., etc., la llegenda de quaisi tots los santuaris; ens enterarem de la gran festa que's fa cad'any á la Verge en commemoració de la deslluiransa de las ratas. Los devots ofereixen un ciri colossal en agraïment perpetuo d'haver sigut deslliurats d'una de las nombrosas plagas que flagellaren als pobles menorquins durant la funesta anyada del 1652 — glanola, aixut, febres de tota mena, las ratas.

La situació del qui fou monastir habitat fins á 1836 y del santuari es per demés grandiosa. De per tot, al lluny, la mar solemne, sota'ls peus vilas y caseríos en centres de predís, de camps pedregosos, limitats per marges, aixecats ab los tan abundants codols que converteixen certas *valls* de Menorca en menas de camps que semblan trossos de la Crau de Provenza, car lo terrer es arreu sense grans accidents.

Sota Toro y per tota l'illa no hi ha cap serralada sensible, lo conjunt de Menorca essent un gran cimall de montanya robusta y relativament planera, la major altura es Toro, uns 350 metres.

Dintre aquelles fincas closas de margens de pedra seca s'hi guarda'l nombrós bestiar de banya, que ab sas llanas, llets y formatges son la renta principal dels propietaris rurals.

Per aquells camps, calvos de grans arbredas, lo vent hi bufa sovint, lo mateix vent que'ns feya tantas malesas á Marsella, que'n fa tantas pel golf del Lleó, lo terrible mistral que's congría á las bocas del Ródano y fuheteja las onas y'ls camps, torsant arbrisons y plantas qu'ajupen lo cap vers mitjorn com demanant clemencia.

Mercadal, la vila de la salut, la Montpeller de Menorca, es al centre de l'illa y no gayre lluny de Fornells, á vora mar, ab un port en apariencia quasi tant bonich com lo de Mahó, però estret d'entrada y sense fondaria d'ayguas, apropet de San Cristofol, de Sant Joan de Carbonell. De tot lo que's veu eixint de Mahó, lo més important com nota humana, es la molt simpática Ciutadella á sota vent de l'illa, damunt d'un port molt segur y pintoresch.

Es ciutat molt bonica vista de mar ab la taca de sos edificis principals, la catedral y sa torra quadrada, lo Socorro, una construcció que fa molta tossa y'l caserío emblanquinat.

Passejant per sos carrers y plassas fan de bon veure totas las vías tan netas y aquell Born que sembla verament un tros de gran ciutat. S'hi aixecan en rengla los palaus de casa Vigo, de Martorell, del conde de Torresaura, que no son de molts anys, però que tenen aspecte renaixement, tirant á Lluís xiv ab un senyorío y una elegancia que'ls fa comparables á las hermosas constuccions de Génova la bella.

Com ornament supletori també hi ha al Born un obelisque en memoria de la resistencia de la Ciutat als turchs de Mustafá Piali que'l 9 de Ju-

liol de 1588 feren en aquell mateix siti horrible matansa de gent cristiana.

Lo carrer del Bisbe qu'es á la vora es tot ell lo palau episcopal per una banda, y per l'altra una serie de casas modestas però d'una modestia senyorial, y en aquell carrer y en alguns altres fins d'una apariencia rica; inferior però al aire magníficent dels palaus nobiliaris qu'encara quedan á Palma.

Las casas ordinarias, fins las més modestas son correctes y ben tingudas... Un detall: á casa del propietari de carruatges que'ns llogava sa *galera* pera fer excursions, menada per ell quasi sempre, lo qual explica qu'era un senzill menestral, hi havia desde'l fondo de l'entrada, del *zaguan* fins á la seva habitació, qu'era á l'entressol, uns deu ó dotze grahons qu'a més de gran netedat portavan com ornament una banda de tapís mostrejat, y al replá de l'escala hi havia un relotge antich de capsa, un relotge inglés, que feya d'alló més goig.

Las portas de las botigas y moltas finestras, si no son d'ara, son fetas á la moda y seguint la tradició dels fusters inglesos. Portan quadrets de vidres petits, tenen imposta fixa y las finestras s'obren de baix á dalt, son de guillotina; hi ha recons, cantonadas de carrer, tant á Ciutadella com á Mahó que á causa d'aquell fustam semblan cantonadas y recons de vileta inglesa.

La catedral es bastant heterogénea. Hi ha trosos antichs que datan de la consacració (1257 sobre una mesquita) afegiduras de gust dubtós però en conjunt majestuosa y rica.

Prop de Ciutadella hi ha l'hermita de San Joan, molt xamosa, hont se va en mitj'horeta y hont se passa l'estona gosant de las bonas vistas, berenant de las esquisitats que sempre tenen los hermitans, enrahonant ab ells que son amables en extrém.

Per fora ciutat se va pel *camí d'abaix* cap á la cala del Degollador y caminant caminant se troban quintas molt hermosas. Son Vey á mitjorn, Son Saura á tramontana.

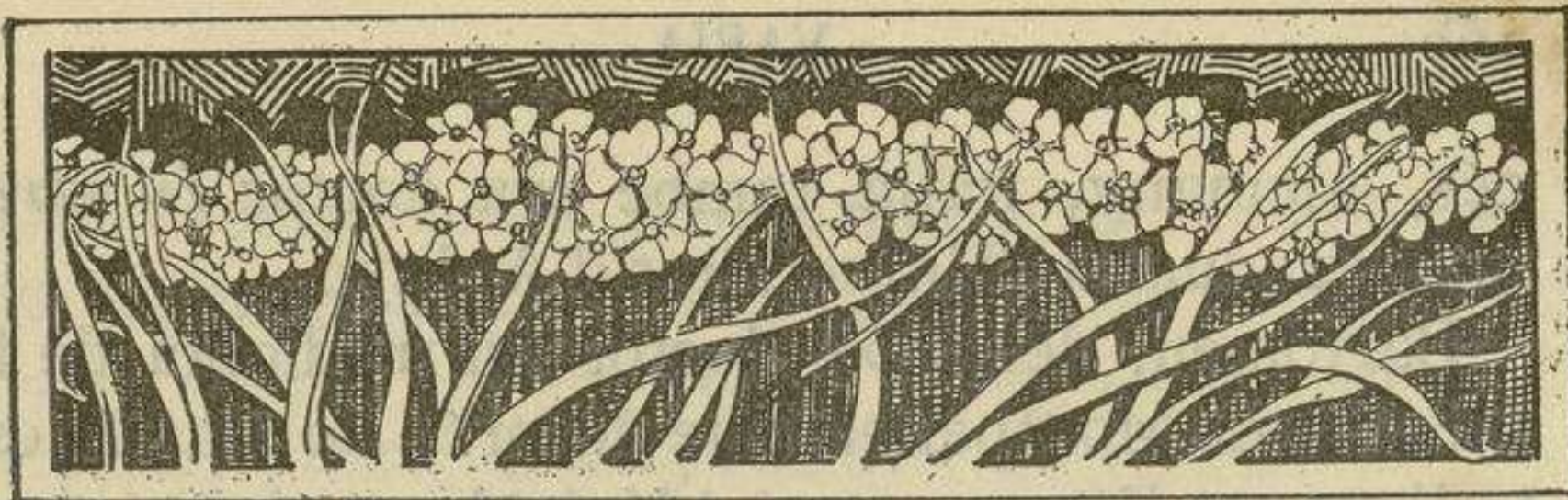
Moltas construccions particulars, passeigs y embelliments de Ciutadella datan del temps del governador conde de Cifuentes que deixá bon recort y fou tan bona persona y de tan bon gust com son predecessor lo governador inglés general Kane que maná en nom de Georges I y de Georges II d'Inglaterra.

Y vista Ciutadella, vist Alayor ab sa parroquial gòtica, son Convent de fra menors, vist Mercadal y Toro, al recordar lo que havíam vist hem recordat als homens ilustres qu'han viscut en aquelles poblacions, als molts distingits qu'encara hi viuhem...

MENORCA

PARTENZA

MENORCA

PARTENZA

RECORDAREM de la centuria passada, als Ramis, al major que's deya *Joan*.

Joan Ramis y Ramis nat en 1746, doctor á Avinyó de Fransa, gran personatge en sa terra quan hi torná per anyorament, consultor de las autoritats y del Govern en tots los cassos greus que tan sovint se produhían en la seva época de guerras continuadas, colaborador en lo que's refereix á las Balears del P. Villanueva; llatinista, hellenista, autor d'escrits més ó menos importants en quasi totas las llenguas europeas.

Pere, son germá, nat en 1748, qu'encara sabia més llenguas qu'ell, escribia y parlava á la perfecció llatí, grech, hebreu, alarb, inglés, fran-

cés, alemany, italiá, també era doctor *in utroque*, graduat á l'Universitat d'Avinyó.

Bartomeu, del 1751 doctor en medicina de la facultat de Montpeller que després de viatjar estudiant per Europa torná á Mahó hont visqué sempre més exercint la medicina entre'ls seus compatricis y'ls inglesos que llavors ocupavan l'illa. Autor de (en catalá) *Breu discurs sobre'l pernicios é indecent costum d'enterrar dins las iglesias*, (ell no hi está enterrat, reposa en el cementiri general).

Joseph 1766 doctor en theologia, beneficiat de la parroquial de Mahó, autor (en catalá, en menorquí com ell diu) d'un *Tractat d'Agricultura y economia rural á Menorca*.

Anton 1771 lo més jove de tots y'l més sabi, políglota, no cal dirho, archeólech, historiador, numismata, naturalista, doctor en dret civil y canónich. Escrigué llibres sobre varis temas: *Fortificaciones antiguas de Menorca, Ilustraciones á una inscripción romana descubierta en Ibiza. Ensayo sobre algunas inscripciones y otros puntos de antigüedades, Descripciones relativas á Menorca y noticia de varios monumentos descubiertos en ella*.

Tots cinch, fills d'un cosí y cosina, del doctor Bartomeu Ramis y Serra y de Madona Catalina Ramis y Calafat... Hermosa feconditat la dels dos cosins! Tenen fills desde 1746 fins el 1771, un quart de centuria! Y quíns fills!

Recordats los Ramis venen á la memoria los Oleó de Ciutadella, Francisco (1779), Miquel, son fill, y Rafel (1806), una dinastia de metges ilustres, autors uns y altres de llibres notables sobre higiene, botánica, ciencias médicas en general. Don Joan Andreu de Balenchana, nat a Mahó en 1782, doctor de la facultat de medicina de París,

autor de nombrosos llibres qu'en son temps foren llegits y alabats, *Reflexions sur l'instinct et sur la perversion dans quelques maladies, etc., etc., Paris, Didot, 1820.*

Recordém als Orfila, y á cap de rengle lo nom del Mateu Orfila, lo més ilustre de tots, metge que fou del rey de Fransa Lluís XVIII, mort á París en 1853, fundador á París del *Museum Dupuytren* y del Museu Orfila, pedra angular de la ciencia médica moderna, autoritat indiscutible en materia toxicològica, son *Traité des poisons* es un monument.

Recordém als erudits y sabis que han viscut quasi en nostres días y á molts qu'encara viuen; Don Antón Llambías, jurisconsult, matemátich, químic, nat á Mahó en 1793, autor d'una memoria sobre electricitat *Memoire sur l'aimantation par l'électricité ordinaire, avec deux conducteurs à branches*, d'altre *Memoria sobre el modo de administrar y emplear el cimientto romano. Imprenta Serra, Mahón, 1838.*

Vé naturalment á la memoria, aqueix en tant que autor de llibres en catalá, l'Antón Febrer, de Mahó (1761), qu'escrigué un diccionari y una *Gramática de la lengua Menorquina* (qu'ell ne diu) y algunas composicions piadosas, *Exercici del Via-crucis en prosa y vers. Mahó, Imprenta de la Vda. Fábregues, 1811.*

Los Caimaris, Miquel (1689), Felip (1791), August (1835). Y passant dels vells als qui no ho sont tant arribém al venerable, al ilustre Quadrado (Joseph María), nat á Ciutadella en 1819, y'l no menos ilustre doctor Guardia nat á Alayor en 1830, qual anomenada es prou extesa y quals obras prou conegudas pera que m'aturi á ferne menció.

Homens quals virtuts, qual sabiesa han escampat per l'illa una llevor d'humanisme, de bona

criansa, de tolerancia, que fructifica per tot y fa agradable la estada en sas poblacions grans ó petites.

Menorca es un dels països del món hont poden viure ab major amplexa tota mena d'homens, sia qual sia llur nacionalitat, llur religió, llurs costums, llurs creencias... compensació suficient á lo que'l país pugui tenir de menos típich qu'Ibissa, de menos pintoresch y *rusticus* en lo bon sentit de la paraula, en lo sentit de ingenuo, de no adulterat per especulacions físicas ni metafísicas; compensació suficient á tot lo que pugui tenir de menos bell com natura, de menos artístich com monuments, de menos grandios que la Balear major, hont tota nota violenta es mal vista, hont ningú crida, ningú s'enfada, ningú exagera en cap sentit; hont los homens, hereus d'una no interrompuda serie de gent prudenta y sabia, fa ja molts anys que han adoptat la bona costúm devinguda en ells naturalesa, de pesar lo pro y'l contra de totas las cosas, de por de caure altra vegada en aquells extrems inconcebibles consignats en lo detestable llibre del execrable Pare Garáu, sa *Fee triunfante*... oprobio de christians, taca mallorquina qu'afortunadament ha anat esborrantse, però qu'encara es visible, sobre tot en la capital, á Palma; obligant á uns y altres a la ponderació de sentiments actuals, que si no son de desistiment absolut d'erros passats, son però causa de bon tracte social, de tolerancia aparent.

Y al terminar eixas modestas notetas que ab tant de goig he anant prenent per sitis encisers de las Balears una persona que tinch aprop y es aficionada á condensacions d'ideas, me prega que li resumeixi lo que m'han semblat, més que las cosas, las gents de las illas mallorquinas.

—Voldria una paraula, una sola, un calificatiu per l'estil dels que resultan tan amples d'esperit aplicats á certas encontradas de la terra, una cosa com alló del *Portentosa* aplicat á l'Àfrica, de l'*Hermosa* aplicat á la Bètica, de la *Lluminosa* aplicat á la Grecia.

—¿Voldrias un mot pera grabar en una medalla?

—Precisament.

—¿Qué sé jo?... Es difícil trobar un sol mot, que digui... caldria al menos...

—No més que un mot, una sola paraula.

—Donchs si ja tens dibuixat lo medalló, posemhi com exergue, posemhi, posemhi...

Ibissa Rústica.

Menorca Conspicua.

Mallorca Ponderada.

PORUGA

COMEDIETA DE SALÓ

FORUGA

COMEDIA DE SALO

PORUGA

COMEDIETA DE SALO

PERSONATGES: ELL, 27 ANYS; ELLA, 17

INTRODUCCIÓ

Un taller d'escultor en los suburbis de Barcelona. Comensa á ferse fosch. Al fondo, gran vidriera baixa; al costat, porta que dona al exterior, portas laterals, etc., etc.

ELL (ab blusa llarga fins als tormells. Estará modelant). Ja no s'hi veu... plegarém. Y'm sab greu! Ab una horeta més, estava llest... lo bras eixía del bloch, las línia del tors s'ajuntavan... Qué hi farém? Lo sol s'ha post sense cuydarse dels pobres escultors qu'encara tenen feyna... Aturarlo cridantli *Sta Sole!* fins en llatí, li haurá fet poch efecte.

Vingan los drapets mullats (*ne va posant damunt l'estátua que modalava*), y a domani, *carra mia beltà*. (Al'estátua)

Es curios l'afecte qu'un va prenent per homens y donas que sols existeixen... aquí... (Lo front)

Remullém argila, la pastém, n'arranquém grapat y'ls plantém á al tauleta.—Van pujant, prenent formas barrocas... y aquells bonys, aquells munts de terra crúa ja son com ramets que'ns brotan del cor.

Lo bloch informe, tallat aquí, buydat allá, comensa á dibuixarse, y'l fill desitjat del nostre esperit sembla que ja vingui. Li afiném las formas, li doném actituts, moviment, ja quasi viu... y'l cor nos bat... tan fort! que devegadas la respiració se'ns atura.

Ansiosos, la má sens'esma, doném á lo que encara sols es una academia, un estudi, los darrers tochs que n'han de fer un héroe, un ángel, un Deu... y may! may, oh desgracia! may, aquells tochs tan febreros... l'acte solemne de donar la vida, may s'acompleix com deuría. May cap de vosaltres (*á las estatuas*) heu respost en lo precís moment en que jo us cridava, may heu comparegut en la forma en que jo us volia...

(Encen llum, se renta las mans.—Pausa)

Qui no s'acontenta es perque no vol!

(Fa un cigarret)

Ara aném á fer de senyor, *per la città*, á saber noticias dels companys de Roma... un tomet al Ateneo; si s'escau... al teatre!...

(Se senten grans cops als vidres, á la porta, y crits de:)

ELLA. Obri! obri! vehí! Obri per compassió.

ELL. ¿Quí truca? Sembla veu de persona espantada... (Obra la porta)

ESCENA ÚNICA

ELL, ELLA

ELLA (*entrant espantadíssima, sense poder parlar, anant corrent fins á caure en la otomana.*)

Ay! ay!... Tanqui fort! (*la porta per hont ella ha entrat*). Son qui sab quants!

ELL (*solícit*). Qué li passa, senyoreta? Calmis, calmis (*sibi*). Pobrissona! y es d'alló més bonica! Qui deu ser?

ELLA. Tanqui bé (*mirantse la porta*). Qu'es valent vosté? no té por? ni que... sigan... qui sab-los?...

ELL. Tranquilisis, no tich por, no... ¿veu?
(*Li ensenya las armas que hi haurá penjadas ó pe'ls recones del taller.*)

ELLA. ¿Que son molts vostés?

ELL (*rient*). ¡Som! som... jo, aquell senyor...
(*Un maniquí vestit*)

ELLA (*somrihent*). ¡Aquell senyor!... ¡es de fusta!... prou que'l conech, prou vegadas m'havía fet por... quan la vidriera estava oberta... al principi que vivíam á la torre de devant.

ELL. ¡Ah! ¿vihuen?... ¿vosté viu á la torre de davant? ¿la de la portalada gòtica y'l patge que aguanta un fanalet?

ELLA. No, senyor, no; la d'aquí devant mateix... hi vivím ab lo papá... ¿Vosté no s'ha fixat may en nosaltres? Jo prou que l'he reparat á vosté... ja veurá, estém tant solets lo papá y jo... Ell trafiqueja pe'l jardí. Jo l'ajudo á terrejar... ¡Ay! ¡ay! (*xiscle*) darrera aquella cortina... ¡L'altre senyor!
(*Un maniquí*)

(*Ell la contempla ab interés mentres ella esparverada no gosa quasi treures las mans de damunt dels ulls.*)

ELL. No tingui por.

(Va á la tela, l'agita pera demostrarli que no hi ha ningú amagat. Al mateix temps, darrera un paravent es treu la blusa y queda de burgés.)

ELLA. ¡No'm dexi! ¿ahont es? *(espantada)*. Senyor vehí, senyor de devant la nostre torre!...

ELL. Quín nom més llarch me dona!

ELLA. Durará més la conversa... porque'm sembla *(mira espantada als vidres)* qu'haurém de parlar llarga estona.

ELL *(somrihent)*. Tant com vosté vulgui.

ELLA. Donchs... parlém... fins que torni'l papá... Parli, parli vosté... De temps en temps exirém per veure si son fora... *(cambi de tó)*. Ja li he dit ¿veritat? Lo papá, pobret papá... que'n deu estar d'inquiet! Ha tingut d'anar á Sitges per un document personal... es marino... es á dir, ara ja no navega, li prometen un empleo á la Capitanía del port... Com si'l veyá! deu estar frisós... «Ans de las cinch seré á casa», m'ha dit... *(cambi de tó)*. Quants trens hi ha per venir de Sitges?

ELL. Me sembla... no havent arribat á las cinch... que'arribará á las nou, quarts de deu.

ELLA. A l'estació! però de l'estació aquí estaré al menos... ¿quín'hora es ara? Vol que aném fins al camí per veure si puja? *(Ell pren lo paltó com disposat á sorti: ella'l deté)*.

Pero no, no, hauríam d'esperar massa... y... *(espantada)* encara hi deuen ser *ells*... al menos son tres, ó quatre... lo capitá... figuris que'l papá... tots los lladres ne tenen de capitá...

ELL. Lo seu papa es á Sitges y l'ha deixada sola? *(Tornantla á la conversa ab tó una mica insistient.)*

ELLA. No senyor, no, ab la minyona... Ja veurá, la minyona, no es la nostra criada... del tot... ve per las feynas grossas... Avuy m'ha fet companyia fins á las quatre. Llavors la pobre dona, com té altrás casas hont l'esperan... m'ha fet entendre... «Sí, sí, li he respost jo... aneu Teresa, aneu! Es impossible que'l papá tardi. M'ha promés que tornaría ans de las cinch y no pot tardar.»—«¿No tindrà por?» m'ha dit la Teresa... (*Pausa*). «No! li he respost jo, no!..» (*espantada*) y la Teresa se n'ha anat... Al trobar-me sola fora'l jardí... per veure allunyar á la Teresa, per córrer al davant del papá... no'n tenia de por... He fixat ben de fit-á-fit... així... (*dreta y signant ab lo bras*) al patge de la portalada gótica, y li he dit, sense pensar en res més:... *Es usted un borrico!* un beneyt! que's figura qu'm fa por ab aqueix etern fanalet que may encen?... Ay!.. (*espantada*). *Es usted un feo!* un santi di guixi! un!.. tots los improperis que m'han vingut á la boca... compren? per probar que no tenia por...

ELL. ¿Aqui? ¿al patge del fanalet?

ELLA. A mi... potser (*somrihent*) y cregui que no'n tenia... fins reparant al cap d'una estona, que vosté havia encés llum, he penetrat... valenta! al nostre menjador, he volgut encendre la lámpara pera esperar al papá... llegint, teclajant al piano... y... (*énfasis*) així que l'he tocada... la lámpara... ¡brum! un soroll de cadenas... de no sé qué: he corregut, y un d'ells m'ha apagat... buft! lo misto encés que jo tenia al dits... (*rápít*). Per sort, veyent la claror d'aquí, he pogut guiarme... (*pausa*) No vindrán, ¿veritat? (*Tremolosa*)

ELL. No, no... ¿peró sab lo que podríam fer?

ELLA. ¿Qué?

ELL. Veurá... jo prencch un'arma ben terrible, entro á casa de vosté...

ELLA. ¿Y sí'l matan?

ELL. No'm matarán. Entro al menjador...

ELLA. Y jo ¿ahont me quedo?

ELL. Vosté m'espera.

ELLA. ¿Aquí? ¿tota sola?... ay! ay! miri! ja's bellugan.

ELL. Donchs vosté'm segueix... matém á tots los lladres...

ELLA. Deu me'n quart... No hi aném, no, ara de huen estar espanyantho tot... ¿no ha llegit may, als diaris, cóm se fa aixó de robar á las torres?... «*Ayer (com si llegís) después de haber descerrajado*» ara *descerrajan*... Després de tot! ¿qué poden pendre? (*cambi de tó*) ¿Qué's pensa? perque'm veu així!... (*ben vestida*) y perque paguém un lloguer crescudet!.. ¿Vosté també'l paga, veritat? Las nostras torres son iguals... y del mateix amo. Allí (*senyalant*), allí hi ha'l menjador... allí un dormitori.. Vosté ha fet un taller del saló...

ELL. Per lo espayós.

ELLA. Donchs no s'imagini que som richs, richs!.. Es á dir (*rihent*), tampoch som pobres!.. del tot! Lo papá ha guanyat bastants diners navegant, y si hara li donan l'empleo que li prometen, ho passarem d'alló millor... (*Riu*). Aquí menjém ab cuberts falsos... Ne tením de plata verdadera... y ben macissos... los tením á Sitges, á la nostra casa de debó. Una caseta que no es gótica, ni *romántica*.

ELL. Sense patges ab fanalets.

ELLA. No, senyor, no. Tampoch hi ha jardí... (*riu*) ó bé no sé cóm explicarli... tot ho es jardí. Quan se surt del camí del Vinyet... ¿que no hi ha estat á Sitjes vosté?

ELL. Moltas vegadas.

ELLA. Hi ha una pineda y en mitx d'una clapa gran... gran, com totas las torras de per aquí juntas, hi ha la nostra caseta.

ELL. Vostés hi vivían ans de venir aquí.

ELLA. Hi anavam... quan la mamá... (*s'entristeix*) quan jo era petiteta hi feyam llargas estadas... Després, lo papá, qu'encara navegava, se m'emportá un viatge, y'm va encomanar á las mares Ursulinas de Burdeos... fa dos mesos, encara hi era... Y á Burdeos, que també hi ha estat?

ELL. De passada, anant á París, venintne.

ELLA. Donchs ja'l deu haver vist lo colegi... anant cap á Pouillac... recorda aquella construcció gran? no gayre lluny del riu?... Sembla que no m'escolti.

ELL. Molt! ab gran interés... però ja veurá...

ELLA. Vosté se'n anava; (*trista*) li faig nosa... l'amohino... Callaré! callaré! parli vosté... digui... qualsevol cosa! (*pausa, mira per tot arreu*): una historia... un quènto del temps vell (*rápit*), que no hi hagi ánimas ni lladres: ¿m'oh promet, eh!, m'ho promet?... Conti una rondalla de princesas y fills de rey.

ELL. (*Pausa*) (*To de rondalla, resignat*). «Una vegada era una princeseta»...

ELLA. (*contenta*). Ah! ¿com se deya?

ELL. «Poruga!»

ELLA. Ho diu per mi!

ELL. No, no, de veras. Poruga, ja veurá!

ELLA. Més m'hauría agradat: «Flor de neu,» «Clar de lluna». No hi fa res, no, digui: «una princeseta que's deya Poruga.»

ELL. «Son pare, mentres fou petita, la tingué encomanada á unas hermosas fadas que li ense-nyavan...»

ELLA. ¿De filar, potser? totas las princesas de las rondallas filan... ¿Qu'era Rey son pare?

ELL. Naturalment... Rey de Sobur.

ELLA. (*rihent fort.*) Es lo nom de Sitges... Lo barco que'l papá manava's deya «La Bella Sobur.»

ELL. També hi ha unas terras... molt lluny, que portan idèntich nom... (no sé'l que'm pesco.)— Donchs sí, «lo Rey...de Sobur!... tenia molts cavallers, patges, soldats, que fidelment lo servían... fins qu'un día!.. per ells funest, las fadas embarcaren á la princeseta Poruga en un barco de nacre ab velas de drap d'or fi y l'enviaren al seu pare acompanyada d'un astròlech...» (*pausa*)—¿hont eram? Ah sí! «L'astròlech devía dir al Rey, que la princeseta sa filla, ja ho sabia tot... tot... tot... menos... l'amor.

ELLA. Ah! (*Li va agradant la rondalla.*)

ELL. «Y qu'ell, en son palau, rodejat de galans senyors, d'hermosas damas...

ELLA. A Sobur?

ELL. Sí senyora, sí, á Sobur; «podría ferli ensenyar...

ELLA. Psit! (*rihent*). aquella assignatura...

ELL. De qué riu?

ELLA. Vosté creu que l'amor s'ensenya ¿com l'aritmética?... (*decidit*). Jo no ho crech! no, no, no, no, no!! y no!!

ELL. Jo no crech ni dexo de creure... Conto la rondalla com me l'han contada, de petit.

ELLA. ¿Quí? ¿la seva mamá? (*trista*). Jo quasi no he coneguda á la meva... (*Pausa*).

ELL. ¿Si anessím á veure qué fan los lladres?

ELLA. Ay! ay! (*cridant espantada*). Si tant ho vol... però li adverteixo... vosté passarà davant... (*decidida*) jo no entro á casa fins que torni'l papá... L'esperaré sota un arbre del passeig. (*Fa com que se'n va*).

ELL. Esperis, esperis: (*apart*) fora crueltat de-xarla! (*alt*) ¿Què hi farà sota un arbre? (*Ab com-passió*).

ELLA. Donchs si vol qu'aném á casa, hi entra-rém junts; no's mourá fins que vinga'l papá... ¿Qué li agrada Chopin? ne sé tots los valsos de memoria, las mazurkas... Tot pianote-jant l'esperarém... fins si vol cantar, l'acom-panyaré.

ELL. (*Apart*). Després de tot, val més, quan *vin-gui el papá*, que'ns trobi junts... aquí (*alt*). Que-demse! quedemse! (*Resignat*).

ELLA. ¿Qué deya? (*afligida*) li faig nosa?... (*Pau-sa*).—(*Rihient de cop*). Ja! ja! ja!.. per mi ho conech! Jo també, jo també!... ¿deu tenir gana?.. també'n tinch jo... ordinariament dinem á las cinch... y son ja...

ELL. Las nou tocadas!

ELLA. ¿Perqué no ho deya? Miri (*li pren lo bras tremolosa*) mentres vosté contava la rondalla de la princeseta Poruga... he sentit... la rateta! (*Se pasa lleugera y graciosament la mà per l'estómach*)

ELL. Ja! ja!

ELLA. No sab lo qu'es? Las mares, al convent, to-tas ho deyan... Hi havia Sor María dels An-gels... ¿cóm me deu anyorar!.. ho suposo per lo molt que jo l'anyoro... Era tan carinyosa! m'es-timava tant! A la seva celda sempre tenia *bon-bons*, pastas finas... y quan al exir de classe anavam al jardí, jo li passava davant, me la mirava y ella'm deya: *la petite souris?* la rateta? jo li feya que sí ab lo cap y tot corrent, Sor María m'omplía las butxacas del devantal de tota mena de llepolias.

ELL. Desgraciadament, jo aquí nó'n tinch de lle-polias.

ELLA. ¿No hi menja vosté aquí? ¿no hi dorm, veritat? *

ELL. Hi pujo'l matí. Entre dia rosego qualsevol cosa... (*obra un armari y'n treu un plat de pollastre fret, altre ab formatge, frnyta, una capsa de bescuyts, una botella, duas copas; ho posa tot damunt de l'otomana y cadiras*)... Y al ser fosch... baxo altre cop á casa meva, també tinch la meva caseta de... debó (*rihent*). A qui.. (*mostrant las cambras interiors*) tot está plé de trastos.

ELLA. ¿Y avuy á casa seva l'esperarán..?

ELL. ¿Quí vol que m'esperí?...

ELLA. Los seus amichs, la seva senyora.

ELL. No soch casat.

ELLA. Ah! millor!... Així la pobreta no estará inquieta... (*repentsantse*). Que'n soch d'aturdida! no tenint senyora, no pot estar inquieta ni dexar de estarho (*riuhen tots dos*) la pobreta...

ELL. ¿Li agrada'l pollastre fret? (*Menjan*).

ELLA. No obstant, vosté ja no es un jove. Es un senyor jove.

ELL. Un ditet de ví... (*li aboca*). Quína distinció fa vosté entre un jove y un senyor jove?

ELLA. ¿Qué sé jo?... Un jove es un noy, que ja no es noy... y un senyor jove es un senyor qu'encara no es vell.

Ay, pobre papá! ¿qué li deu haver passat? A quína hora ha dit qu'arribava l'altre tren?

ELL. A las deu... á l'estació. Qué vol que li haja passat? No ha pogut pendre un tren... y'n pendrá un altre. (*Li ofereix vi*).

ELLA. No'm fassi beure més... Entre'l susto que m'han donat los lladres.. l'inquietut... ¡pobret papá! ¿si li hagués succehit una desgracia?... ¿un descarrilament? (*plorícosa*) y... (*rihent*) y la «rateta» que feya temps me corria... sento

que m'ha pujat la sanch al cap... dech estar roja
¿veritat? (*se fa mirar molt d'aprop*). Me sen-
to foch á las galdas... y'ls peus frets.

ELL. ¿Té fret?

(*Li porta una manta, una pell y li tapa'ls
peus fins als genolls.*)

ELLA. Gracias... (*Pausa. Fa una becada*).

ELL. (*sibi*). Com més aném menos valém! Es ca-
pás d'adormirse aquí... (*Alt y una mica afec-
tat*). Veurá!...

ELLA. Ay! (*Mitx espantada y dexondintse*).

ELL. «L'astrólech va dir...»

ELLA. Ah!

(*Ab interés y esforsantse per tenir los ulls
oberts*).

ELL. «Va dir al Rey de Sobur, que tan aviat com
»la princeseta Poruga sapigués lo qu'era amor,
»la podrían embarcar cap á l'Illa de las Fadas.

ELLA. ¿Dintre'l barco de nacre? (*ensopintse*) lo
barco quals velas eran de drap... de... de

(*Ensopintse més*)

ELL. «De drap d'or... y que las fadas la marida-
»rían ab lo príncep «Sense-por»; lo fill d'un rey
»tan rich! tan rich! que s'havía fet fer un palau
»ab parets d'or fí, teulas de plata, portas d'i-
»vori...

ELLA. (*mitx adormida*). ¿De qué?

ELL. D'ivori, de marfil: los prínceps de rondalla
diuhen d'ivori.

ELLA. Ivori! (*somriu y's queda adormida*). Lo
príncipe Sense-por...

(*Pausa; se la mira embadalit*)

ELL. No hi ha més! s'ha adormit! efecte de la me-
va rondalla... Huría degut contarli historias
de bandolers... ¿qué sé jo? Juan Portela, Serral-
llonga!... per altre part m'ha sigut tant dols
véureli, de primer, los esforsos que feya pera

tenir los ulls oberts, després reparar ab quína pau, quín candor anava abandonantse... oblidant los lladres... lo papá! l tren que no arribava, que potser descarrila... no fentse càrrech sisquera de que estavam sols... (*Pausa*). Estém sols en mitx d'un barri desert... Sols, essent ella tan hermosa! y jo... *jove* ¡peró, ah, no! (*somrient*) no soch *jove*, soch un *senyor* *jove*... val més així... soch, ha volgut dir, un home formal... Me donaré á mi mateix probas de serho.

(*La tapa millor; li apoya'l cap en un coxí*)
 Pobre aucellet que tantas emocions han aturadit!... (*Pausa*. — *Se la mira molt fixo y brusquement s'axeca passantse la mà pe'l front, com si'n volgués allunyar pensaments importuns*). Si son pare es un home de bon sentit, conexent á sa filla, com deu conéxerla, fins trobantla aquí... ¿pot ser?... un pot ser molt problemàtic! pot ser no prengui la cosa malament.

Peró, si inquiet com deu estar, arriba esverat, no admet explicacions ni excusas... Si té manietas tontas, feresa de mi... un artista! que tot lo día está sol... ó acompanyat... de models, d'homens y donas que son corporalment depositaris... d'un tros de bellesa l'un, d'un trosset l'altre... Si es un *rudo marino*, un capitanot de comedia... me veuré apurat pera explicarli... (*Pausa, cambi de tó*). No sé si gosi un moment, dexarla, anar fins á casa seva, encara que no siga més que al jardí... després de tot!... ¿qué sé jo? pot ser sí que hi han entrat lladres...

Me convindria molt que'l *rudo marino* y jo'ns trobessim fora... No vull! pobre home! causarli disgust, ni contribuir á que renyi á la seva angélica filleta (*torna á mirarla*). ¿Cóm se deu dir? (*Pausa*). Dorm! dorm del tot!... Aném... (*Pren un barret, se'l posa y s'atansa poch á*

poch á la porta d'exida. L'obra ab precaució y surt, però's suposa que'un cop fora, ab la fosquedat, ensopega ab un obgecte qualsevulga que fa gran soroll.)

ELLA. Ay! (*espantada cridant*). Ay! ¿Ahónt soch? Ah! Senyor de davant de casa!... Senyor vehí!
(*Ploricó*)

ELL. (*entra depressa tocantse'l sech de la cama com si s'hagués donat una camellada.*)

No plori!... anava á veure si'ls lladres havían acabat... Suposo que per molt qu'hi hagués per robar, ja deuen estar llestos... m'he donat una camellada!... sobre tot si eran tres.

(*Rihent y fent ganyas pel dolor*)

ELLA (*axecantse*). Y'l papá? aném á rébrel? vol dir que no li haurá succehit cap desgracia?

(*S'arregla'ls cabells y está encara sentada quan se ouhen cascabells llunyans y rodar d'un cotxe. Pausa: escoltan tots dos ab gran atenció.*)

ELL. Sí! sí! un cotxe!

ELLA. Deu sé'l papá!

(*S'axeca y busca l'abrich*).

ELL. ¿Se'n va?

(*La mirá amorós, y al ajudarli á posarse l'abrich, apoya lleugeríssimament las sevas mans sobre las espatllas de la noya.*)

ELLA. Sí, senyor, sí.

ELL. ¿Ja no té por?

ELLA. (*Pausa*). Dels lladres no... (*pausa*). Ja deuen haver enlestít... además, lo papá... ¿Sent? (*han cessat los sorolls: desanimada*) lo papá deu arribar...

ELL. No sento res...

ELLA. ¡En efecte!

(*Commoguda dexa caure l'abrich sense reparar hont cau.*)

ELL. Devia ser un cotxe que passava lluny.

ELLA. De totes maneres, me'n vaig... Ara ja m'ha passat la por dels lladres... Sento... (*se retira d'ell bastant marcadet*)... la por de ser importuna (*busca l'abrich*) tinch por...

ELL. ¿De mi?

ELLA. M'ha mirat de tal manera! pot ser no está bé que jo l'incomodi... no'ns conexém...

Se sent altre cop lo soroll del cotxe més aprop. (*Ella escolta atentment*).

ELL. Ara sí. (*Pel cotxe*).

ELLA. Es lo papá, no hi ha dubte! (*Alegre*). Lo cotxero devia haverse aturat...

ELL. Buscant lo camí...

ELLA. Papá! papá!

(Buscant atribulada l'abrich per tot l'escenari, prenent roba que no es seva.)

ELL. Fuig tant depresa?

ELLA. Sí, sí...

ELL. Y la rondalla de la princeseta Poruga?

ELLA. (*prop de la porta*). Me la contaré á casa, devant del papá. (*Fuig*).

ELL. (*Arreplega depresa un paltó, y fuig darre-ra d'ella.*)

»Quan la princesa Poruga sapigué lo qu'era
»amor...»

(SE CLOU LA CORTINA)

EN TEMPS DEL DUCH D'ALBA

EN TEMPS DEL
DUCH D'ALBA

A
En temps del
Duch d'Alba
la promulgació de la Ley de

EN TEMPS DEL DUCH D'ALBA

... et les flamands vainqueurs passerent au fil de l'épée tous ceux qui ne savaient point dire Schild en Vriend (Bouclier et ami).

Histoire populaire de la Belgique.

ALS Països Baixos, en gran part de lo que avuy ne dihem la Bèlgica, la festa de cap d'any fou sempre molt celebrada. Uns quants días abans tothóm prepara patins d'acerada quilla, bonets folrats de pells molsudas, mangots y gambetos, pera anar á la gran Kermesse y patinar fins á perdre halé per damunt dels cristalls sens soldadura que'l pare Hivern esten per llachs y rius.

La jovenalla, del día de Nadal que ja está apa-

raulada pera lliscar apretantse de mans després d'haverse desitjat anyada nova ben ditxosa, després d'haver canbiat un parell de sorollosos pe-tones que'n semblant dia són cortesia obligada de tota enhorabona. Las mares fan recomanacions á las fillas, los pares encoratjan als fills y las poncelletas prometen ser reservadas, los borde-gassos ser ben arditos. Per cerveserías, pastis-sers y flecas tot se torna treballar la flor de fari-na, la mel escullida, l'admetlla provenzala, l'aro-mática canyella pera pastarne *pans d'especies* qu'en forma de gerro, de grotesca dama, d'estel ó de flor es de costum regalarse pera menjar com darrerías dels pantagruelseschs dinars qu'han de ferse.

En las iglesias católicas á més de las ceremo-nias ritualescas es costum en semblants diadas aviar las escolanías ben provehidas de cistellets corullats de pans d'especies de tota forma porque vagin repartintlos, y veuréu als escolanets de dos en dos, vestits de roquet y sobrepellis oferint als feligresos la patriótica llepolia, aturantse de por-ta en porta cantant *Gloria! Hossana!*

Y si ara es costum encara viva lo celebrar Cap d'any ab grans menjars, cants alegres y saluts joyosos, molt més ho era en temps de la vellura, quan al Catholicisme no li havia eixit aquell re-brot de la Reforma que tantas llágrimas costá, tanta sang, penas tants greus.

Lo gran y magnífich Senyor Duch d'Alba re-gia'ls Países Baixos y tant com podia s'esforsava pera tenirlos sotmesos á S. M. Católica, mes lo vo-ler tant ferm del gran duch, sas qualitats eximias

poch conseguían. Lo bon senyor engranat en afers que no eran pel seu gènit, capficat de veure lo poch profit que treya dels seus medis de govern, trist y malmirós per melancolías domèstiques havia ordenat aquell any que ningú osés eixir de la vila de Lokeren durant las festas de Nadal y Anyada nova y l'ordre del senyor duch fou rebuda ab sumissió per l'oficial que comandava'l presidi de Lokeren, un castellá de *tierra de campos* anomenat Diego de Barrios.

Se parlava de conspiracions y convenis entre'ls de Lokeren y'ls amichs d'aquells Orangistas que feya poch havían sigut presos y dels quals los més culpables havían sigut aforcats á Gand, se deya si dos senyors de familia católica y fins llavors molt adictes á S. M. lo Rey Phelip havían entrat en la consorxia, fins n'hi havia que citavan noms... lo del jove comte de Hornes y'l del gran senyor d'Egmont, aquell noble tant pare!... (no més de fills lilegítims ne tenia onze) però don Diego tractava tot lo que sentia dir d'*habladurias*, no volia encaparrarse pera entendre de qué y perqué's queixavan aquella gent, á ell li bastava fer cumplir las ordres del senyor *Duque* y, *voto á Dios!* s'exclamá tot torsantse'l mostatxo, *veremos quien se menea*.

Doná ordres y tot donantlas anava á munt y avall dintre de la cambra principal del seu allotjament que per dret de conquesta era la casa de un burgés marxant de llí anomenat Cornelius Van der Meulen, que si bé comprenia perfectament la llengua castellana tenia la constancia feya deu anys de respondre als oficials que li enviavan, ab un somriure ingénu y un aixecament de cellas que volían significar «ho sento molt, però no entench lo que'm diheu» resultant d'aytal sistema qu'era seguit per tots los patriotas fla-

mands que'ls oficial de Castella fessin en alta veu llurs reflexions, diguessin sense recatarse lo que volían ordenar ó projectavan.

Don Diego no era pas dels més negats entre'ls del seu *tercio* y ho probava qu'en menos de tres anys que s'havía arrossegat per las guar-nicions y campaments picards, borgonyons y del-finesos havia apres de dir «Deu vos guard» y llavors no més ne feya dos qu'era á Flandres y'l molt bergant, que permetentho'l servey de S. M. no era enemich de distraccions permesas, ja sabia dir *liebe maske* á las mossas bonicas y *guten schnik* quan trobava l'ayguardent de ginebrons al seu gust.

Precisament las quatre paraulas en qüestió havían sigut causa del seu ascens més recent en la milicia. D'uns á altres los quefes superiors s'havían preguntat á qui podrían enviar á Lokeren, vila de llengua flamanda dont ni'l recurs hi havia de trobar qui entengués lo francés com en las vilas ratllanas de l'Artois ó de la Picardía, y un quefe qu'encara era més *del riñón de Castilla* que no pas lo bon don Diego y havia ohit, admirat, lo *guten schnik* del seu paysá, parlá d'ell com d'un truchiman de primer ordre.

Pobre don Diego! pobre Capitán Barrios! Com tots los seus compatricis, com lo seu senyor Rey don Phelip careixía del do de llenguas. Ell y'ls altres no comprenían ni eran compresos.

Prou se'n planyían los bons burgesos de Gand. «Aqueixa gent no sont com nosaltres, deyan queixantse. Sempre's planyen de que plou, sempre estornudan, gargallejan y llensan renechs en veu gutural y cavernosa.»

Quins temps aquells en que l'Altesa que després fou l'Emperador en Carles recorria las ciutats Brabançonas, la Campine y'ls Poddlers atu-

rantse en tots los llochs habitables, rebut per los senyors y gent burguesa, festejat pels hereus de gran nissaga que li eran companys, entrantsen en hostals de gent humil pera fer obsequi al teixidor, al marxant, parlant llur llengua... tan cumplert, tant plascent... que de vegadas, moltes vegadas, al trobarse ab una flamanda frescal y arrodonida se separava de sos companys que's giravan fentse'ls distrets y la Sereníssima Altesa concedía uns quants mesos després previlegis y joyas al gremi de marxandas de plassa, com ho feu á Flessingue, ó enviava rica bandera á la corporació de carnícers de Gand qu'encara avuy s'enorgulleix de ser presidida per un descendent del qui fou rey á Espanya y emperador á Alemanya.

Densá que l'emperador Carles deixá de ferse veure per la seva ciutat nativa, densá que semblava haver oblidat aquell *Gand* dintre'l quin com digué un jorn al rey François de França podria posarshi'l seu *París*, densá que'ls nobles y burgesos de Flandres creyentse desdenyats per llur compatrici predilecte comensaren á ficarse en *Lligas y Compromisos* qual objecte altre no era que'l de sostraires á la pesanta tutela del Rey Phelip, lo fosso que separava als naturals y als forasters era més ample á cada punt. Si un del país ó castellá volía franquejarlo, lo mal entés entre'ls de Madrid y Flandres era tant intens qu'en lloch de passar lo fosso n'esllavissavan las voras, l'aixamplavan.

Lo día de Nadal després de la missa de mitjanit que fou molt concorreguda, lo capitá Barrios aprofitantse de l'aplech que la cerimonia religio-

sa li donava tot pastat feu cridar per lo pregoner de la vila l'ordre que havia rebuda.

«Por orden de su alteza el alto é invicto señor »Duque de Alba, Virey de estas provincias, Capitan general, gobernador, etcétera, etcétera,» quedava prohibit fins á passat Cap d'any lo entrar y surtir de la vila de Lokeren, advertint als que fossin prou osats per ferho que serían incontinent d'haguts, presos, lligats y per gent d'armas enviats al Tribunal que seya en permanencia en la plassa del mercat vell á Brusselas. Lo tribunal de sanch! digueren espahordits los qui escoltaren lo pregó, mes ho digueren en veu molt baixa..... lo tribunal de sanch! anavan dihentse al retirarse silenciosament á llurs demoras..... lo tribunal de sanch! preguem á Deu per tots nosaltres.

Se passaren dos ó tres días y'l senyor de Barrios tot satisfet de l'efecte que li semblava haver produhit lo seu bando ja's disposava á enviar un propi á Brusselas dihent que regnava la tranquil·litat més perfecte en la pacífica vileta de Lokeren quan uns burgesos que semblavan parlar de negocis poch importants ab l'amo de la casa hont ell s'allotjava li feren entendre que respectant las sevas ordres no havian exit fora vila però que'l día d'ignocents era costúm anar ab las familias al eixir de missa fins als estanys vehins pera divertir-se patinant, fent Kermesse de prometallas; afegint un d'ells que si'ls vedava aquella festa totas las jovenetas que no trobessin marit durant la nova anyada li voldrían mal, y'l bon castellá somrihent de las costums ingénuas d'aquella *buena gente, de aquellos benditos* de carassas rodonas, galtas rapadas, llargas cabelleras y caminar feixuch, consentí en lo que li demanavan posant sols la condició de que no ani-

rian á patinar fora vila, autorisantlos pera ferho damunt l'aygua glassada dels fossos que cintura- van las murallas...

Y la festa tingué lloch, y noys y noyas, marits y mullers fins homens ab homens acoplats de dos en dos, á renglas, ó despriats anavan, venían, lliscavan d'un grupo á l'altre, se prenían las mans, semblavan dirse cosas que'ls interesavan, car després d'una gran distribució de pans d'especies ab tota mena de dibuixos fets ab trossets d'admetlla damunt la crosta, uns y altres se tragueren los patins y tornant al interior de la vila anavan enrahonant en veu baixa, entrant los uns á l'alberch dels altres, deixanthi mullers y fillas, eixint-ne homens sols que per fi's congregaren en la plassa comunal.

Al punt de mitjdía, quan lo bon don Diego's delectava veyent servir á sa taula lo *puchero á la castellana* del qual ell y d'altres feya temps havían donat la recepta (qu'encara's conserva ab lo nom de: hoschepot de Gand), quan anava á escudellarse lo primer plat d'aquella menja tan anyorada...

Barrum! barram! pif! paf! patapum! patapam! mosquetería! gatzara, rimbombori y veus de *Schild en Vriend* qu'era'l crit de guerra dels *Gueux* (los *guessios* com diuhen Cabrera y altres cronistas de la época Phelipense), lo crit qu'altres vegadas los havia menat á la victoria en llurs querellas contra'ls Wallons.

La guarnició sorpresa en sos quarters y casernas, lo capitá Barrios sitiát en sa demora... un punt més y's produhía un cataclisme; mes llavors lo capitá Barrios que si bé no sabia parlar llenguas revesas sabia moltíssim de lo que tant propi era *á la gente de su tierra*, abandonant la taula hont fumejava lo deleytós *puchero*, en un

santiament feu més feyna ell sol que no pas cent d'aquells burgesos. Fou l'intrépit castellá que desprecia la vida, que sols pensa en tollirla als altres.

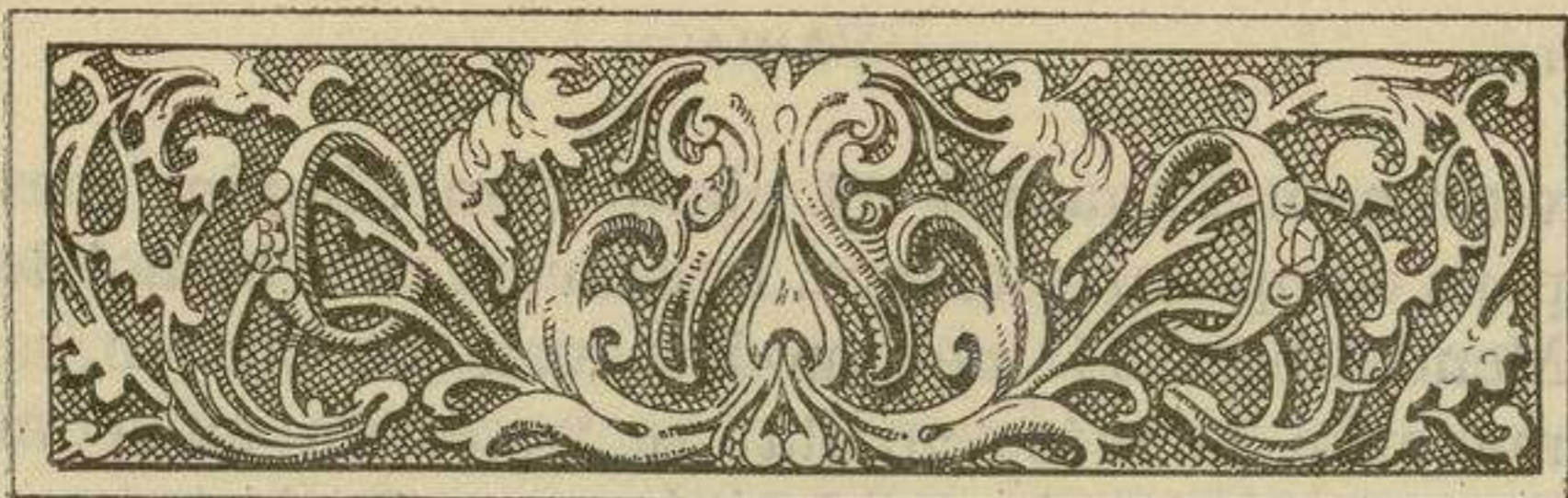
Cridá als poquets servidors que'l rodejavan, llensá forsa impromeris en llengua castellana, s'agitá y remogué com un espiritat y en menos de mitj hora tenia presos als caps de motí, donadas ordres, enviada una llarga corda camí avall de Brusselas y tornant satisfet al seu allotjament se menjava encara que re-escalfat, lo delectós *puchero* empastifantse'l mostatxo de grans d'arros, embrutantse la golilla ab pallofas de sigró.

* * *

La causa de la conjura havian sigut las ordres secretas vingudas á Lokeren per medi d'uns pans d'especies enviats pels emissaris del Princep d'Orange. Cadahu d'aquells panets portava damunt de sa cuyta crosteta, ab picaduras d'admetllas y trossets de confitura lo sant y senya, lo punt y l'hora en que'ls conjurats trovarían companys pera ajudarlos á expellir al qui ells anomenavan lo ferotje opressor.

Lo procés dels conjurats durá pochs días, los *guessios* més senyalats foren condempnats á mort, y aquells héroes, *aquellos rebeldes*, aquells mártirs, *aquellos traidores* (segons qui parla), després d'haver rebut devotament lo socós de la Religió, moriren aforcats *para escarmiento de facciosos y rebeldes*.

BONA VEU

BONA VEU

Escrit després del fracàs d'un company de dispesa que s'estrenà al Real en l'òpera de Rossini "Semiramide".

Madrid, Febrer del 186...

(Es lo meu primer article.)

PER cantar damunt las taulas no's necessita geni ni fins un talent superior, calen no més bona veu y la sensibilitat suficient pera entendre's d'amor ó inflamarse d'odi á punt y hora. Sensibilitat que pot ser perfectament de superficie, passatgera; qu'aduch pot adquirir-se, car lo prestigi que dona dir ó cantar frases genials sosté la carátula.

No es tot hu ferse célebre cantant, ó adquirir celebritat sonant ab perfecció un instrument y sobre tot escrivint música.

Qui tingui condicions físicas podrá cantar tant bé com García ó sa filla la Malibrán, fins podrá si son talent ja es d'ordre superior sonar lo

violí com Paganini ó'l piano com Chopin; mes pera compondre-escrivre, lo concert en sí bemol de Mendelshon ó'l més modest vals de Chopin, sa mazurka la més senzilla; se necessita quelcóm de més precíós, lo *quid divinum* que ni s'adquireix ni s'empelta.

De manera que'ls consells pera adquirir geni essent supérfluos sols poden donarsen alguns pera conrear la veu, ferne un medi d'expressió musical, y guanyar anomenada... Si bé pera ser anomenat en qualsevulga manifestació del geni cal eixir d'una nació de la quina'ls *productes* siguin apreciats á sa valor ó fins exagerats, conseqüència de trobar tothóm superior lo que moltíssims alaban, y ara per ara res de la nostra terra es tan alabat com mereixería, per la gran potencia despreciativa de tot lo nostre que tením nosaltres y per causas... més generals.

Ningú imita més que al qui li causa enveja... L'enveja sols l'excitan los forts, y trist es confessarho: fa molts anys que no tením homens pera sintetisar *fortament* los desitjos del gran nombre convertintlos en realitats.

Si algú ha entés lo que convenía al conglomerat de nacionalitats variadas que constituheixen l'Espanya moderna no ha tingut potencia suficient pera executarho per la rahó poderosa de que ab l'unitarisme y la centralisació copiada, los qui s'han enlayrat han sigut per forsa los qui millor parlavan, de conseqüent los menos aptes pera obrar. Tot llur dynamisme se'n va en metàforas, són genis ampliadors, enamorats de teorías lluentas, de sistemas seguits com trocas de pentinat cánem... saben de tot... Massa! Los grans homens no són los sabis d'academia, són la gent de la intuició, los resumistas, los vehents, los de voluntat ferma, los ignorants sublimes... un Mahoma,

un Carle-Magne, una Joana d'Arc, gent que no sabían llegir ni escriure.

Tots los fruyts que donin á una nació los erudits d'academia tenen que reduhirse (y'l bé que fassin será grandíssim) á l'iniciació dels jovens en lo camí de la ciencia escrita, á ferlos covar coneixements generals qu'engendrarán talents mitjans; forsa de las nacions, nólit de la gran nau de l'estat; l'instrucció dels llibres essent necessaria pera mimvar la violencia y crudeltat de las barallas internacionals ó civils demostrant á qui se'n imposa, que tots los pobles han tingut llurs diadas esplendents, que totas las ideas han sigut bárbaras ó heróicament sostingudas, que tant impolítich era Diocleciá presenciant lo martiri d'uns quants *progresistas* que volían seguir la nova doctrina com los Phelips austriachs fentne cremar d'altres que no volían seguirla; mes lo saber que fa'ls *sabis*, los *erudits*, que dona temas als *oradors*, lluny d'ajudar al *gran home* li fa nosa, li dona indecissions.

Qui no sab *historias* passadas té en sos dictats y actes l'embranchida y forsa del qui concebeix.

Si's produhís un mascle, no de molta memoria com l'orador Castelar ó de molt mal geni com lo general Narvaez, mes una verdadera inteligencia y voluntat, las cosas de nostra terra, homens y produccions serían desseguít més apreciadas y ab l'apreci vindría la recompensa material que n'es la conseqüencia. Res encoratja tant com lo esperar honra y profit... Si no més pels tristos *garbanzos* hi ha avuy día qui travalla ab dalit ¿qué no's faría si la recompensa fos adequada á l'esfors?

La cansó de que la miseria es l'inseparable companya de las produccions genials, es una rondalla de vellas.

Qui no té qu'evitar tal carrer per mor del sastre á qui deu la capa, y que s'assenta tranquil d'esperit ab bona reserva de llibres de consulta, en cambra ayrejada l'istiu, caldejada l'hivern, sens més preocupació que'l no dir ximplesas y podent tardar un mes ó un any en terminar sa tasca, eix tal tindrà més éxit que'l famolench autor qu'escriu *sas obras* al café, no tenint casa, y damunt fullas de prospecte, no tenint diners per paper nou.

Hi ha alló qu'escrigué en certa comedia un tinent de cavallería: que «Cervantes no cenó, cuando concluyó el Quijote», mes si'l tal cavaller tenia la *gracia de Dios* en sas comedias, no era oracle per dir veritats.

Per altre part si Cervantes hagués tingut pera viure més regaladament, com visqueren los autors del *Desdén con el desdén*, de l'*Esprit des Lois*, ó dels dos *Faustos*, la seva obra immortal no's trobaria tacada per aquellas dedicatorias á Marquesos y Duchs que no valían lo que una de sas pantuflas vellas y als quals lo gran vetera de totas las lluytas corporals y de l'ánima se veyia obligat d'adressar viscas! *Vívame el duque de tal y beso sus pies y soy su criado...* ni la segona part del seu Quijote tindria aquellas surtidas de to contra'l malhaurat Avellaneda que literariament l'enlayrava continuant son llibre, y contra'l quin s'encalabriná... perque podia llevarli la venda.

En fet de musichs, Rossini escrigué l'*Otello* (1815) quan comensava sa carrera y vivia, de consegüent, de lo que queya; mes un cop rich y propietari d'hostal propi, d'*accions*, de cavalls y cotxes, composá *Guillaume Tell* (representat en 1829), sa partició més perfecta, la que sobreviurá al volum de *Torvaldo e Doliska*, *Scala di seta*, *Turco in Italia*, *Inganno felice*, *Eduardo e Cristina*,

Bianca e Faliero, Cambiale di matrimonio, Aureliano e Palmira, y fins á sa *Cenerentola*, á sa *Semiramide* y á son *Tancredi*... fulleracas no obstant que feren entendre de goig ó de pena á la generació que'ns precedeix...

Meyerbeer si no hagués sigut rich de caséua hauría fet óperas com las qui's feyan llavors á Italia, com ne feu ell mateix, y de las quinas més tart s'avergonyía. May las portas de la gran Opera de París á las que vanament trucava, puig era de nació jueva y com á digne fill d'Israël poch amich de fer gastos, may lo teatre més important de la primera ciutat de Fransa s'hauría obert per son *Robert lo diable* si ell no'n hagués bestret lo gasto. Hauría continuat sa existencia essent *maestro al cembalo*, ó professor de piano, guardant dintre'ls plechs de son cervell los planys de Valentina, los himnes de Joan de Leyde, las queixas de Dinorah, los gemechs d'Alicia

¿Quí fora capás de comptar los mártirs de la privació vergonyant, de las ganas de menjar no satisfetas? ¿quí nombrará'ls talents que la mancansa de mil duros (*la patée*, com deya'l gran necessitós Balzac) pera viure tranquils ab llur pensament durant un any, ha forsat á abandonar lo camp de las lletras, de l'especulació científica, de las empresas artísticas de tota mena?

Aixó no vol dir que siga axiomátich lo de «La fatalitat perseguint al geni», ni que'ls gacetillers siguin gastaments de sabi, no; mes tal hi podría haver qu'escrigués un llibre y no l'escriu per falta de poder viure sis mesos treballanthi exclusivament; que faría un'ópera, ó pintaría un quadro, ó pastaría un grupo, si tingués á abundó eynas, temps, comoditat corporal, repós de l'esperit.

Si'l benestar no fa brollar talent, tampoch l'estronca, si una petita dosis de privació y fins de

miseria esperona l'ingeni, la privació continuada acaba per matarlo.

Estudiant exclusivament las causas qu'influeixen en la qualitat y cantitat de bonas veus trobém: la posició del pays, l'alimentació, la cultura general, los vicis íntims.

Las terras secas y ventosas són dolentas per la veu. En ellas los pulmons s'enervan, los muscles que contribuheixen á l'emissió de l'ayre perden elasticitat y dulsura produhint las veus guturals, las *carrasperas*. Las terras baixas y frescals són las millors pera'l cultiu de veus cantadoras.

L'emissió del ayre que modulat per lo larinx, cordas vocals, glotis, paladar, dents y llabis produheix la *veu*, necessita un esforç físich proporcionat al *travall* que's vulga obtenir.

Es l'*a b c* de totas las cosas que poca causa produheix poch efecte y sols per mancansa d'observació experimental pot sostenirse que un gra de sorra — en l'organisme humá, per exemple — causi la mort... Lo gra de sorra es l'inicial de la malaltía que ja prové de causas anteriors y superiors al granet de sorra, al quin, no combatent las primeras causas, vindrán á juntarsen d'altres, destorbant las funcions, forçant l'organisme á travalls excessius que'l gastarán ans d'hora. Ningú's mort de repent. Las catástrofes de tota mena podrán ser *impensadas* per los qui freqüentavan l'entitat viventa, més repentinas en lo sentit de *sine causa* es un absurdo. Tot lo qui cau, s'esfonsa, mort *repentinament*, es lo qui més temps feya qu'estava corcat.

Los qui s'alimentan, donchs, poch, tindrán en general poca forsa *continuada*. Es impossible tenir bona veu seguidament menjant cúas de seba y com plat de resistencia arengadas.

Hi ha pochs pobles civilisats que mengin menos y més dolent que'l poble Ibèrich. La nostra sobrietat es proverbial y si bé sempre es profitós tenir alguna *qualitat*, pot assegurar-se que si'l gran nombre es sobri ho es per forsa major.

Reparéu als qui viuhèn de pa moreno y de tomátechs crus sentats a una taula ben provehida y veuréu qu'engoleixen com si no fossin sobris.

Fins á tant que la gent jornalera guanyi lo sufficient pera alimentarse de cosas sanas y abundants, visca en caseríos cómodos, fins que podent lo més gran nombre ben menjar y beure, conti-nuhi menjant mal — per gust — y guardant las sobras de son guany esmersantlas en flors y perfums, fins llavors no's podrà creure d'una manera absoluta en lo seu *poetisme* y en sa tan alabada frugalitat natural.

Fixantnos en las classes que viuhèn d'una manera menos aspre qui'ls jornalers y qu'a causa també de llur superior cultura podrían donar millors veus, reparém que per motius diferents se troban en condicions poch favorables.

Lo fill del burgés, del marxant, de l'advocat, del metge, al arribar á l'edat de fer valer sa bona veu, estudia en ciutat universitaria... Viu, de conseqüent, de cert plat nacional anomenat *puchero*, excelent en teoria, mes en la práctica, barreja aygualida de fullas de col, sigrons y altres metàforas que són lo nostre pa de cada día de tota dispesera que's respecta... Després de tan sustanciosa pitansa menjará'l *plato fuerte* com diuhèn *las patronas de huéspedes*, algún roгатó de vaca ética, de cunill de teulada ó be'ls tradicionals ous aferrats, fregits en oli pudent y en paella que té més sutxe per dins que per fora.

Altre gracia de las casas de dispesas per estudiants es la de tenir al servey dels qui *estudian*

unas bombetas de vidre, ó *velones* d'arám, que fan en menos d'un'hora impossible'l respirar (1). Prenéu á Fraschini, poseulo á dispesa á Zaragoza, á Salamanca, á Madrid, feulo dinar ab lo *ut supra* putxero, feulo esmorsar ab los il-lusoris ous aferrats ja referits, feulo estudiar la nit al costat del velón empestador y abans dos mesos tindrà menos veu qu'una puput.

A la alimentació deficient cal afegir, per oposició, lo molt qu'a Espanya's xerra y lo abusivament que's fuma.

L'home que menja poch, y cosas irritants: massa fregits, massa tocino, que xerra pels colzes una llengua carregada de *jotas*, que fuma y escup sovint, qu'ademés *estima de memoria*, es impossible tinga bona veu, ha de sentir per forsa'ls efectes de la *carraspera*. Ademés en nostras latituts, á causa de la precocitat natural en plantas y homens, noys y noyas se troban en los límits de l'infantesa quan en altres terras eixa comensa y una joveneta de dotze anys, un jove de catorze tenen ja accessos erótichs tan freqüents é intensos com pot tenirlos un pastor dels Alps a divuyt ó als vint un higlander escocés y eixa precocitat sensual fent bullir la sang dins las venas, dona formigó, neguits voluptuosos... y la casualitat ó'l mal exemple fan apendre infaliblement lo que la sang reclama.

Tots hem viscut de noys en colegis ó seminaris y recordém paraulas ó accions qu'encara'ns avergonyeixen.

Lo sistema de la vida en comú té molts inconvenients y un dels més terribles es la depravació de costums, la perdua del pudor.

(1) Potser avuy se viu millor en las *casas de huéspedes* me'n gaudiría.

Es també de gran importància pera evitar la germinació de moviments é ideas sexuals que'ls pares trihin ab gran pols lo confessor á qui'ls infants contin llurs pecats, si'ls sembla necessari que de petitets ja's confessin.

Eixos, los confessors, molt respectables en tant que sacerdots, devegadas per falta de món, altres per ignorancia entran ab una *franquesa* espantosa en lo tancat virginal de las conciencias y per preguntar tal ó qual cosa qu'un pare ó una mare no gosarían dir mes qu'ab perífrassis, ells usan lo sustantiu propi, net y rodó com una bola.

Deuria ser empresa reservada á poquíssims la de confessar criaturas, cal una delicadesa, un pudor y una finesa que no tots los homens posseixen. Pera confessar vellas, basta en cambi, una sotana.

Los confessors no son *pares*, y fins concedint al més gran nombre lo desitj d'ésser paterns ab los angelets que de genollons y en aquellas gabias tan foscas contan llurs tráfechs més íntims, devegadas penetran pels tancats misteriosos de l'ànima com almugáveres en plassa conquistada. Preguntan á tort y á dret fent náixer ideas qu'estavan latents en l'intel·ligencia del infant, que no s'havían formulat encara.

Una criatureta de deu anys se confessa... ¿de qué pot acusarse? ¿de qué voléu qu'estigui constricta? ¿d'inatenció durant la misa? ¿d'alguna llepolia presa en despit de la mare?... La primera vegada que son confessor li preguntará cosas indiscretas la sang li muntará á las aurellas, las camas li flaquejarán, creurá dintre aquella fosquedat del confessionari, que veu flamaradas; li semblará qu'aquella halenada tebia del sacerdot que'l confessa es calentor del infern, no sabrá qué respondre. En un según son cervell

travallará sobtat, y en sa bona fe, en sa cándida ignocencia, se ferá més culpable de lo qu'abans la confessió li semblava serho... Pobrissó!! lo vas tancat de sa ignocencia es destapat per sempre, sa virginitat moral es desflorada, ja no es l'àngel qu'era, comensa á ser un *pecador*, sent lo pes fatídich d'aquell crim dels primers pares, se sent responsable d'aquell mancament á la voluntat divina! Ell també ha volgut tastar la fruyta mística de l'arbre del bé y del mal. Aquellas imatges rialleras d'un paradís, d'un pomer, de la serp entortolligada en sa branca capdal que tenta á Eva y li fa cullir la fruyta y l'incita á que son company ne mengi, perden lo seu sentit simbólich, y espantat n'esbrina la trista, la perdurable y trágica conseqüencia. ¿Per qué tan aviat entelar las ánimas?...

S'aixeca dels peus d'aquell terrible jutge y entemonit cerca un recó ben solitari pera purgarhi sa penitencia... Després, quan un company li digui que també li han preguntat *alló*... se calmará pensant que no deu ser un crim tan únich lo seu quan á tants pregunta'l confessor si l'han comés.

Los confessors d'infants deurían ser triats per llurs superiors, indicats als pares per un títol que'ls designés á semblants cárrechs. Com hi ha lo Gran Penitencier pels pecats grossos podria haverhi lo Penitencier dels pecats petits. Així sabrían pares y curadors á qui confían l'ánima immaculada de llurs infantons.

La confessió auricular se funda en un sentiment sublim: en l'humilitat acompanyada de l'arrepentiment. Res humanament més bell que la confessió espontania y constricta.

Mes ¿cóm podrá humiliarse'l tendre infant que no té consciencia d'haver pecat, á qui sas faltas son arrencadas ab estenallas, una á una, á trossets, á forsa de maldar, de suposar, de discórrer...

Confesséu, donchs, tan temps com pugau á vostres fills, ó millor encara acostumeulos á ser tan franchs y veridichs que res de lo que pensin ó fassin vos siga desconegut, evitéu lo tancarlos massa petits en casas d'educació y si malgrat tals precaucions d'higiene moral y física, reparéu que's mustigan prenéu la qüestió obertament. Ab posat serio, mes sense ira, diréu á vostre fill: si no t'esmenas perdrás lo millor de tas forsas, vindrá día en que't mancará'l vigor intel·lectual y fins l'halé de vida, sigas cast, per netedat y per egoïsme.

Y *reasumiendo* com diu l'amich Torres: las condicions climatológicas, de posició geográfica, són permanents; poch pot ferhi l'home per corretgirlas, mes las d'alimentació y conducta són absolutament de son domini... Donchs, si d'avuy enllá los jovens de la nostra terra que llegeixin lo present articlet en la secció « *Varietades* » s'están de menjar massa cosas fregidas, si las vetlladas evitan la llumanera y'l ble fumós travallant ab llantias claras, si creman poch tabaco, si xerran menos, si... etc., etc.; dintre poch tindrán tots unas veuhetas d'àngel...

¿N'heu ohit cantar d'àngels? ¿no, veritat? Dihém, donchs, veus de rossinyol.

Tampoch es justa la comparació... sería divertit ohir cantar homens ab veu de moixó! Dihém senzillament que tindrán *bona veu*... y que si un día debutan al Real tindrán més éxit que'l nostre pobre company de *casa de huéspedes*.

CRÍTICA

FEDERICO BUFALETTI

MAURICE BARRÉS

MARIÁN VAYREDA

VÍCTOR CATALÁ

GERONI ZANNÉ

«SCHERZO» CRÍTICH

CRITICA

FEDERICO BUFALETTI

CONCERTISTA

Tots los devots de la Deésa Música seguím sempre ab interés als qui fills predilectes d'ella ne comunican las ardorosas flamas.

Prosáicament aixó vol dir qu'ls filarmónichs procurém escoltar tants artistes, llegir sobre música y músichs tants llibres, tantas revistas, tants diaris com la ocasió'ns presenta.

Llegint *articles* d'ara fa quatre anys trobarem per primera vegada lo nom de Bufaletti. Crítichs tan severs, tan avars d'elogis com Filippi, de Milán; com Ferrentini, de Turin; deyan en totas lletras que del Conservatori de Nápolis acabava d'eixir un primer premi que feya honor al seu mestre Palumbo; que sería, si Deu li concedia vida, una gloria pera la terra italiana.

Los padrins nos'erraren y Bufaletti després d'haver causat l'admiració dels círcols filarmónichs del seu pays, emprengué cap á llevant, fins á la cort del rey Othó de Grecia, una excursió que fou un viatge triumfal. Després, l'hivern passat, anavan plens d'alabansas sevas los diaris y revistas francesos y per fi hem tingut la agradable sorpresa d'ohirlo la vetlla del dimecres en lo nostre *Gran teatro del Liceo*.

De primer com es l'home: d'alsaria regular, ben plantat, moreno, gran cabellera, ulls plens de vaguetat, miope, posat d'oficial d'exércit distingit.

S'assentá devant del *monstre*, un Stenway brillant y sonor y acompanyat discretament per l'orquestra que'l *maestrino* Goula dirigeix, emprengué las primeras batudas de l'*Adagio* (quart concert sinfónich de Litolff) avansant, avansant, apoderantse poch á poch del públich que de moment en moment anava sentintse dominat per l'artista.

Lo mestre Litolff, escrigué'l concert que Bufaletti sonava durant un vol artístich que per allá entre 1854 y 56 mentres per aquíns barallavan sobre'ls mérits y demérits d'Odonell y Dulce, havia emprés per Bèlgica y Holanda. En 1858, Litolff se presentá á París ab lo concert en qüestió que fundá sa reputació de compositor y de concertista. Lo soná ell mateix en la Societat *des jeunes élèves* dirigida per Padeloup, qui, després feu d'aquell llevat y d'elements nous, l'institució dels *Concerts populaires*.

En lo enlluhernant *scherzo*, Bufaletti acabá de ferse amo de son auditori: mecanisme perfecte, sonoritat variada, puresa de trets per rápits y complicats que fossin, estil sempre pur, elevat. Tot ho possehia, enamorava, esglayava, eternía; podía dirse d'ell més encara de lo que digué'l el gran

Hugo al poeta Baudelaire: *vous avez créé un frisson nouveau*, Bufaletti n'havía creat varis.

Posseheix la qualitat superior d'embadalir, d'encisar. Una manera saborosa y particularment expressiva de fer cantar l'instrument ab cada un de sos dits. Té la varietat, la justesa, l'impreohit de sonoritat y més que cap altre pianista un domini especial dels pedals, una manera inteligent de servirsen usantlos separats ó simultanis. Per ell las dificultats no existeixen y es verament maravel·lós véureli aixecar la má fins á la alsada del front y deixarla caure ab justesa impecable damunt la nota volguda, l'acort precis.

Las prediccions que de son pervenir artístich han sigut fetas poden ja comensar á donarse com á realizadas. No hi ha cap mena de dubte de que si Bufaletti segueix donant concerts y fentse coneixer, quan tingui deu ó quinze anys més, es á dir, quan ja per forsa, per lley ineluctable será menos pianista de lo que ho es avuy, la opinió unánim de tots los coneixedors lo posará al costat dels més grans concertistas de piano de la present centuria.

La segona part del concert s'iniciá per aquell portento de sentiment contingut, de fogositat apassionada que escrigué'l gran Beethoven é intitolá: *sonata quasi fantasía*...

L'*Andante religioso* fou escoltat pel públich, religiosament. Alló era més solemne, més emocionant que moltes cosas verament religiosas y que la consuetut ha fet de fórmula. Malgrat las proporcions magestuosas del Liceo, tal era la intensitat de só, lo arrodonit, lo velat de las notas que Bufaletti anava fent cantar a l'instrument, que ni una intenció del mestre's perdé, ni'l més fugitiu matís d'interpretació deixá d'arribar á l'ànima de cada un dels espectadors.

No pot dirse aquella pàgina sublim en la quina Beethoven ha traduhit las més fondas emocions que l'art musical pugui fer naixer, ab més perfeció, ab més onció, ab més religiositat.

L'alegretto, *una flor entre dos abims*, com ne deya Listz, brollá de las metálicas cordas ab perfecció absoluta, y per fi vingué'l *presto agitato* ab que termina aquella obra apassionada.

Tothóm unánim ja sobre'l mérit d'execució, sobre'l domini absolut que del teclat possehía'l concertista, los comentaris ja no's feyan entre'ls entusiasmats auditors sobre finesas y energías, sinó sobre punt més principal ó potser més secundari... sobre la coloració general del quadro. Alguns trobavan aquell *presto*, massa presto.... Potser tinguessin rahó si'l concertista s'hagués trobat en una sala de dimensions més reduhidas, davant d'un públich exclusivament compost d'iniats, en una cambra de conservatori, més á nostre parer Bufaletti tingué rahó de portar tota sa fogaositat en aquell tros de música. En primer lloch Beethoven ho autorisa dihent de sa composició que'n es una *sonata quasi fantasía*, després hi ha certas bellesas que pera ferlas apreciar davant d'un gran concurs es precís presentar d'una manera soptada, y per últim pot quedarli al concertista la satisfacció de que qui pot lo més pot lo menos y... fins una altre que'n es ben humana: podria assegurar-se que tots los concertistas que en eixa pessa de proba han estat menos *presto*s y menos *agitatos* que Bufaletti, era porque'ls mancava halé... Ara que'l concertista es jove ara es cas de prodigarse, ja li arribará'l temps de donar las emocions comptadas, los efectes patétichs doficats... quan sía del tot célebre, célebre en lo sentit de ferse pagar molts *Francs, guldens* ó *rubles*, pera gosar de las emocions que son talent escita.

Del compositor Palumbo, del gran pianista tan poch conegut fora de la Europa central, del successor en lo Conservatori de Nápolis dels Durante, dels Leo, dels Tartini, dels Porpora y Scarlati, dels Locatelli, dels Bocherini y altres célebres compositors y *clavicembalisti* ne soná'l Bufaletti una composició delicada, suau y melodiosa. Se titula *Dans la nuit*. La má esquerra del pianista hi executa un cant que sembla sospir de fada brodat per arpegis d'àngel... que potser haurían sigut millor apreciats en local menos vast que'l del Liceo.

La chason russe de Gr. Alabieff... es també penetrant, quasi mística; sembla la cantarella llunyana del mugik rús cercant sa ruta per las nevadas planuras, la cansó sentimental del ribench del Volga devallant al fil de l'aygua, la llarga perxa a la má, als peus los movents tronchs que lligats uns ab altres anirán fins al mar.

Y'l concert terminá per la *polonaise número 2* de Listz, lo tros de música que'ls concertistas *sans peur et sans reproche* sonan sovint, potser no per que sigui de llur agrado íntim y absolut, com tampoch ho era de qui'l composá que tant ingénua-ment reconexía haverlo escrit y executat pera dominar als públichs nombrosos, pera donar fins als més frets un esborronament, lo de la por causada per tantas dificultats, tant *fácilment* vensudas.

No obstant, com tot lo eixit de la ploma del mestre húngar, la polonesa es una concepció talentosa. Interpretada per Listz quan era jove, fins devía semblar genial. Tal efecte produhí sonada per Bufaletti. La feu sentir tota ab un art tant superior, ab una precisió, vigor y delicadesa tan exquisitas que li valgueren al terminar, repetidas cridas á las taulas, lo públich no's cansava d'aplaudirlo, de festejar al jove concertista, tothóm.

semblava voler dirli ab l'única llengua que's pot parlar en los teatres, á cops de batimans...

M'has encisat, guardaré delicios recort d'eixa vetllada... te proclamém mestre!...

¡Bona sort, y á reveure!

La Renaixensa, 5 de Mars de 1890.

MAURICE BARRÉS

Seguint una costúm que devegadas podria deixarse reposar, l'honorable Cos d'Adjunts dels Jochs Florals ha elegit enguany un Mantenedor foraster, lo jove y tan anomenat escriptor francès Maurici Barrés.

Tan anomenat... á casa seva, car sens temensa d'errarnos quasi assegurariám que molts llegidors de *La Renaixensa* potser s'enterarán avuy per la primera vegada de la existencia y mérits del literat á qui s'ha fet l'obsequi de convidar á la nostra festa de l'*Amor*, la *Patria* y la *Fé*.

Perque no'ls sia del tot desconegut si de cás vé, que'n duptém (1) escribím eixas ratllas.

Com tots los homes d'un valer indiscutible, Maurici Barrés ha donat probas de maturitat al sortir de la adolescencia.

Arriba al 20 anys á París procedent de la seva terra de Lorena y en articles nombrosos espargits per diaris y revistas, rublerts tots ells de rica sava, escrits tots ells de má de mestre, sosté la téssis simbolista que s'imposa als qui, delicats y sabis, no poden resistir la embrutidora deria del *docu-*

(1) En efecte, no vingué.

ment humá, de las pinturas y descripciones de cosas baixas y antiestéticas; y pera millor protestar contra la nefasta escola dels de Goncourt pedants y pesats, dels Zola pedants y pudents, que tants moltons de Panurge han seguit á casa nostra sense saber ahont anayan, funda una Revista: *Les taches d'encre*, que, seguint lo destí de totas las revistas fundadas no més que pera sostenir téssis, viu solament uns quants mesos... Després, simbolista fins en política, repugnantli'ls procediments y méthode dels *oportunistas*, hereus y ex-companys de Gambetta se presenta candidat a las eleccions pera diputats y la vila de Nancy l'envía á seure, á ell tan jovenet, entre mitx d'aquells pares de la patria barbuts y utilitaristas que li fan lloch y l'escoltan, reconeixent en lo nou vingut, qualitats que no feyan sospitar los pochhs anys, son aspecte tímit y candorós.

Reconegut lo terreno, se confirma en los projectes que ja havia manifestat ans de ser elegit y entra á formar part de la parcialitat boulangista que li semblá la menos prosáica y com no havia pretengut la diputació pera satisfer vanitats que no tenia, ni pera fer ofici de politicastre, exposa son *programa* en una carta-manifest que dirigeix al general Boulanger, firmada en nom de la «Jovenut Francesa».

¡Y lo que poden la sinceritat, lo talent, la jovenut! Un altre qualsevulga s'hauría enfonzat per sempre cayent en lo ridícol, que, á Fransa sobretot, es l'arma més traydora car l'*héroe* somniat resultá un poble diable; mes ell, lo diputat joven-cell, fa tan bona figura, que, en lloch d'enfonzarse, s'aixeca, guanya anomenada, clients en lo públich, adquirinthei lectors que al tornar á trobar lo seu nom al peu d'un article ó en mitx de la coberta d'un llibre l'han anat seguint y li han

fet la reputació de que justament disfruta... per sas dots indiscutibles de pensador, d'exquisit artista, d'original y potent inventor, de filosof cercador de noves vías.

Conseqüència de la fe perduda, de la fe á secas, ell y molts altres cercan y volen refersen un'altra que será creencia en un pervindre més sortós pel individuo si, cultivant son *Jo*, logra deslligarse de convencionalismes de secta, d'ideas encomanadas, ideas que serveixen de norma no més que per consuetut, per cobardía, per lassitut, per mandra de forjarne d'altres que sían propias.

Després de la célebre carta-manifest los que ni siquiera sabían que hagués existit la Revista de *las tacas de tinta*, s'enteraren de que un autor de gran mérit existía. De l'aventura aquella ensá, Maurici Barrés ha seguit enriquint la literatura mundial ab estudis, novelas, escrits de tota mena.

«L'ennemi des lois», «Le Jardin de Berenice», «Huit jours chez M. Renan», «Una journée parlementaire», «Du sang de la volupté, et de la mort», «Sous l'œil des Barbares»... y ara mateix «Les Deracinés» son una mostra de lo molt que'l nostre convidat ja ha produhit, una promesa ferma dels sucosos fruyts que ha de donar son estre.

Físicament, lo qui será company de Consistori, es primet, guapet, finet, una mena d'Yxart d'uns trenta anys, ab millor sastre y altres ideas.

Y ara que la invitació deu ésser feta oficialmet, no més falta que l'invitat accepti.

Si vol honrarnos ab sa visita, desde ara li enviém nostres vots de bona vinguda y agradable estada en terra catalana, sempre solícita, sempre amatent en festejar al verdader mérit.

No dupti donchs lo simpátich escriptor de que será acullit ab las consideracions que son degudas

á un mestre, ab lo bon afecte que li portan molts amichs que personalment no'l coneixen, que potser may lo coneixerán.

21 de Novembre de 1897

MARIÁN VAYREDA

CARTA OBERTA

A més de lo que'ls crítichs de professió puguin escriure sobre la *Darrera Carlinada*, pláume dirli que'l seu llibre es obra bona. Bona en tots sentits y sobretot en los sentits que á mí y á vosté, segons veig, més agradan. Essent lo seu llibre un llibre de guerra respira pau per tots sos fulls. La gent, la natura, hi son vistas de per amunt, ab lo cap alt y tirat enrera, ab ulls clarvidents y amistosos, sens declamar sobre las duresas de l'una ni enfurismarse sobre las taras dels altres.

Los homes del seu llibre ni son monstres d'horror ni purs com lliris. Las donas — no n'hi ha gayres y ben de veras me reca perque estich segur de que las *treuria* divinament — las donas son las que veuhen sempre'ls qui de veras son amichs de la feblesa física, de la fortitut moral, de la boniquesa, de l'encís.

Quín dubte té que anant y venint per valls y montanyas, á vint anys que vosté allavors tenia degué toparse ab Aspássias de carreró y Donyas Perfectas de vileta; però la gent delicada, si veuhen, no miran, y lo no mirat desseguida s'oblida y, fins no oblidat, l'home de bé ho rebutja.

Lo meu encant ha sigut potser major del que'm prometía al pendre entre mans lo seu llibre, per-

que... qué sé jo! ¿cosas de carlins? temía que la gent de las sevas *historias* passessin lo día *passant lo rosari*, com en certas novelas que volen ser exemplars y no més son soporíficas; mes no, anava llegint, y cosas y gent anavan sent-me més simpáticas — y l'autor naturalment — á cada full que girava. Uns y altres cantan llurs miserias, llurs aspiracions ó caborias, fins l'autor diu devegadas cosas sobre la *Causa* sens que pugui trobarhi ningú res á rependre. Uns y altres parlan com homes de bon seny, bons cristians y excelents patricis, sense sermonejar, ab tolerancia, admetent que cada hu's guihi per son propi arbitre.

Y passant de la modalitat general á la execució artística, filològica, mon emprendament pel seu llibre ha sigut encara major, per la abundancia de vocabulari, sense modernismes ni vellurismes, tot ben just de tó, perfecte de forma, rublert d'enginyosos detalls, d'acudits espirituals ó de trets patétichs.

Vaja, li dich que de veras m'ha agradat la *Darrera Carlinada*, á mí á qui tants llibres catalans, prosa ó vers, causan verdader fástich y pena. Fástich, quan son llibres de gent que saben y que per mandra, per gandulería física, ho deixan tot á mitj fer, sense llimar ni pulir; pena quan es un llibre escrit per beneyts que en compte d'escriure haurían d'apendre de llegir.

Avant sempre! Publíquiu vosté ben aviat un altre, car si algún defecte té'l llibre d'avuy es lo d'ésser massa curt, de deixar al lector ab prurit de llegir més cosas... de las que hagi vistas ó pensadas l'exquisit escriptor que en vosté ha de reconeixer qui tinga ulls per veure, judici per judicar y cor per sentir.

La Renaixensa, 21 d'Octubre de 1898.

VÍCTOR CATALÁ

«DRAMAS RURALS»

Un día d'eixos estius passats, devallant de Sant Pere de Roda, anarem á reposar á casa d'uns amichs que vivían en un portet del golf de Rosas... y tot parlant de cosas y altres «aqueixa» tarde,—'ns digué'l nostre amfitrió tot dinant,— «li faré coneixer una persona que l'interessará. » Es molt instruhida, pinta tota mena de quadros, » escriu tota mena de cosas. Vosté li donará'l seu » parer sobre'ls seus treballs, etc., etc. »

—Ab molt de gust—vaig respondre, agrauint l'intenció obsequiosa que'l propósit inclohía; però lo que son las cosas! La entrevista no s'afectuá perque... contrit ho confesso... tement lo que'ls italians ne diuen una *seccatura*, vaig eixir després de dinar, me vaig entretenir, vaig fer tart...

Quin greu me sab ara d'haver tingut aquella por ridícula, perque, segons sembla, la persona que no vaig veure resulta ser l'autor de *Dramas rurals*.

Si'ls informes que uns y altres me donan son segurs, demano á Víctor Catalá que'm perdoni lo meu *peu d'empressement* d'aquella tarde, y llegit son llibre, vista sa gran competencia en materias psicológicas, fins espero me farà la gentilesa d'un somriure amistós al perdonarme; considerant que si vaig retardarme fent complicada partida d'escachs al casino del seu poble, fou per la temensa, molt verossímil llavors, d'haver de dialogar ab persona que m'era absolutament desconeguda, sobre las materias que'l meu amich havia apuntat en son programa.

Repeteixo encara que ma recansa es molt sincera d'haver fallit la ocasió d'enrahonar ab qui, per més modestia que son exterior reveli, per més insignificancia qu'en sas paraulas parladas vulla posar, ha de trahirse per forsa als ulls d'un interlocutor que no sia sort ó cego.

Pero qué hi farém!... Així transcorre la vida: desitjos que no's poden satisfer, plers que per causas fortuitas deixém escapar!... Tot barrejat, tot confós: recorts de cosas punyentas ab recansas de joyas fallidas.

Encara que, en eixa ocasió, ¿quí sab? Per lo qu'ara vull dir de l'autor dels *Dramas rurals*, potser valgué més que no'ns coneguessim. Lo meu dictat será menos influhit per simpatías ó antipatías personals.

Entro dochs en materia y sense cap més preámbul asseguro que Víctor Catalá es un escriptor de primer ordre, un autor que dignifica'l nostre idioma, qu'enlayrará'l bon nom de la nostra patria. Pochs escriptors han escrit la nostra llengua ab més abundancia quan lo discurs ho demana, ab més trágich laconisme quan lo discurs ho exigeix.

Y si en la nostra terra tan poch amiga d'alabansas en vida se troba algú que no sia del meu parer, ab cortesia li prego vulla tornar á llegir lo llibre... repassi no més *Lo Pastor*, *Ombras*, *En Met de las Concas*, y confessará per forsa que'l meu elogi es justicia estricta. Si essent de complexió ferrenya lo critich meticulós y d'esperit apocat vol de totas passadas trobar taras, se li permet objectar qu'en tal indret ó tal altre la manera de pensar ó d'escriure de Víctor Catalá potser no sia del tot conforme á certs cánons, però responém qu'á un autor de la forsa demostrada desde las primeras planas de *Dramas rurals*, no se li citan cánons ni pautas de mestre. Lo mestre es ell.

En una mena de prólech que precedeix als *Dramas* diu que « potser algún dia llevantse las sandalias fetas á tranzitar per terras ressecas... » potser escriga un altre llibre més bonich que « *Dramas rurals*, un llibre gay... » (son sas paraulas), y dihém nosaltres que'l llibre que torni á publicar lo Víctor Catalá podrá ser *gay*, y ben de veras ho desitjém perque en resúm la vida sense gáudi es mort prematura; però més *bonich* com obra d'art que'ls seus *Dramas rurals*, més hermós estéticament considerat, ho creyém difícil.

Vingan no obstant, vingan altres creacions de qui d'una manera tan esclatant penetra en lo camp clos dels qui pensan y saben; vingan aviat, y si la paleta qu'ha de servir pera pintar «aquells » marquesets y reynas, aquells boscos endormiscats, aquells pahissos de vano» (paraulas del prólech), que segons diu l'autor, porta de cap, resulta una paleta tan abundant y bella com la qu'ha servit pera pintar al Met y al Toni, y al Nasi, y á la Rita y á la Maleneta... y á la Quimeta (que volía quedarse ab lo seu home y que'l seu home rebutjá)... á la pobre Bel (que tardá tant á confesarse del seu tracte ab lo doctor Ramón), si las notas tendres, gayas, del futur llibre son tan justas de tó com las notas dramáticas, feréstegas del llibre d'ara, tindrém la satisfacció de que tothóm proclamí que la persona que sento tantíssim no haver coneguda al golf de Rosas (torno al meu ploricó) es la personalitat qu'en eixas ratllas de patriótich entusiasme ara senyalo á l'atenció dels qui, massa distrets, potser no se'n adonarían de que la nostra mare Catalunya, sempre feconda, com pera consolarnos de la mort d'un gran poeta, d'un gran esperit, n'infanta d'altres.

Joventut, 13 de Novembre de 1902.

GERONI ZANNÉ

POESÍAS

Als qui no tenim l'obligació de parlar dels llibres nous, als qui no fem de crítics y'ns trobém deslliurats de la dura tasca de parlar sía ó no de nostre gust cada vuyt días, cada mes ó cada trimestre de lo que'ls altres publican, ens es facilísim seguir la vera ortodoxia en fet de crítica; no parlar més que de las obras superiors, car la *Crítica* com alguns l'entenen no es crítica, es censura y per censurar val més no escriure.

Ni'ls renys amilloran al renyat, ni'l trobar taras es medi segur pera fer tenir talent al qui no'n tingui, que prou li donará á entendre tothóm, tothóm obstinantse en no ocupar-se d'ell.

Crítica ha de ser comentari elogiós, entusiasme que s'exteriorisa cridant l'atenció dels distrets sobre bellesas que potser passarían inapreciadas.

La vera ortodoxia es donchs, no parlar may de lo que no estiga bé, alabar sempre lo que sía bell... Lo demés, anar al teatre per xiular, escriure en revistas pera *reventar* no es fer crítica, es anar als *toros*.

L'home ben educat expressa'l seu parer davant una manifestació literaria, si es obra de teatre, aplaudintla, abstenintse d'aplaudir, ó tot lo més anantsen del teatre. Si's tracta d'un llibre, parlantne ab encomi, no parlantne, ó abstenintse de tallarne'ls fulls.

Ab eixa norma los escriptors de prou lectura, de prou educació artística pera judicar als altres, s'estalviarán disgustos freqüents, no cometran dolenterías, sovint voluntarias, no s'exposarán á erros

y fins donat lo cas de que també vagin errats comentant elogiosament una obra poch mereixedora d'alabansa, será mal lleu y'l pagarán personalment, lo qual resultarà molt generós... Tot lo més, la gent entesa podrán pendre al crítich per un senyor que s'engresca sens motiu, per un cándit que's deixa enlluernar per clarors fátuas.

Estém convençuts de que aixó no'ns passarà al alabar en eixas ratllas, las poesías que acaba de publicar l'exquisit poeta y bon amich nostre en Geroni Zanné, ab lo modestíssim títol colectiu de «Assaigs estétichs» y ab lo subtítol de «Poesías».

De que'l Zanné era un jove modest y un exquisit poeta ne teníam provas d'avans de llegir versos seus. Ens ho havia patentisat ohintlo en conversas que revelavan son bon gust, la justesa de sos judicis, ohintlo en conversas en que sense ferho á posta, seguint las peripecias d'una partida d'escachs, responent á un ó altre, analisava, escollía, recordava lo superior del poeta de qui'ls amichs del rotllo parlavan, donant mostra de coneixe tan perfectament los nostres autors com los castellans, italians ó tedeschs, francesos ó inglesos que li són familiars y conegudíssims; y si per passar l'estona certas horas baixas del diumenge, entr'amichs, criticavam á algú (única crítica permesa, la verbal) rihent de las estranyesas de certs pseudo-poetas d'ara ó de suara y si'l Riera, de Sans (altre poeta exquisit que també haurá de pagar son escot en forma de recull de versos) si'l Pere Riera qu'es un *memorió*n recitava versos quals paraulas no'ns acudían á cap de la taulada y qu'ell recordava com son Pare nostre, lo Zanné tot bromejant sobre las rucadas que alguns minyons s'empescan, sobre las negligencias de forma que certs poetas que ja son granadets preconisan y volen fer passar per bellesas;

tot naturalment, sense *pose*, citava ó feya comparansas que'ns confirmavan en l'idea que de son bon gust teníam feta... y poch á poch parlant d'autors, comentant novetats literarias regionals ó de fora casa, ens hem anat coneixent, apreciánt-nos mutuament y tant com ho hagi permés la nostra mútua perspícaria, estimant á son just valor nostres mérits ó desmérits.

Perque'm sembla coneixe al meu Zanné parlat y escrit, asseguro que es un dels poetas de major mérit de la nova generació.

Obriu lo recull de que parlo, y en ell veureu composicions escrites de má de mestre, aconsonantadas sempre, algunas vegadas en vers lliure, may en versos assonantats que son impossibles en catalá pels diferents valors de las nostres vocals; no usant per consegüent com modalitat la forma *romance* qu'es forma exótica y que degenera sovint en *romanso*.

Llegiulas, y seréu convensuts de que may ningú havia dit d'una manera més perfecta las boniquesas qu'ell diu ja al comensar, en aquell sonet que's titula «Prólech»:

Quan va finant l'Estiu de nostra vida
y la Tardor comensa á groguejar...

es á dir quan lo poeta passa de l'estat de jovincell á la respectable classe de home jove...

Quan la Prosa s'enlayra y pren branzida

.....
ens plau girar la vista dolorida
de nostra Primavera al dia clar...

publicant los versos que han brollat del cor, cantant la bellesa femenina, los somnis de gaubansa, los aspectes poétichs de Natura.

Terminats los catorze versos del «Prólech», en la mateixa forma de sonet, que'l Zanné domina, vincla y modela á sa fantasia, ens dona essencia de moviments poétichs en aquella hermosura de sonets que ja devéu coneixer per haverlos llegit en lo recull que l'any passat publicarem... *Sonets d'uns y altres*, hont se troban «Nocturn», «Zeus y Semelé», «Venus», «Les Serenes», «Hércules infant», «El faune y la Naiada», «Helena», «Freia», «Esfinx imperial», «Elegía romana», «El Rey a Poblet» y «Aubada», una dotzena de perlas.

Després trobaréu en la present colecció una joqueta de sonet titulat «Orfeu»:

Heu vist del obscur hont ni un estel s'ovira,
els núvols esquexats pel bes de l'alba lluna...
que fugen á galop dessota la nit bruna,
com esbullats cabells de monstre que delira?
Així pel negre oneig de l'infernall lacuna
Estigia, y pels avenchs hont el damnat sospira,
oïnt els sons que Orfeu arrenca de sa lira,
les furies de l'infern s'allunyen una á una.

Llegiréu «La verge oblidada»:

La blanca verge resignada
qui sens amor té de morí,
en sa boqueta mai besada
que encar no sab lo que es un sí;
en sos cabells de rossa fada,
ulls apagats, front de sati,
guarda una pena inconsolada,
un sofriment que no té fi.
La dolça llum de sa mirada
un cop encèndrela volguí,
més no tingué'l meu goig durada.
Tètrich, al lluny s'alçà'l Destí...
Un somni fou de matinada
y ab les estrelles s'esvaí.

Un altre titolat «Walzer» que diu:

Encisera actitud el vals te dóna,
 mes ennobleixes tu sa melodia:
 així regna triomfal tan bella estona
 ton còs dins d'una pluja d'harmonía.
 De la maror de caps, ton cap es l'ona
 que munta am més empenta y gallardia;
 y ta boca suau, que no enraona,
 enrera deixa un nuvol d'alegría.
 Mes ¿grat no't fóra, á l'ombra de grans arbres,
 dançã a l'entorn dels llors florits y marbres?
 Dius que no't torben pensaments tant alts?
 Tens raó, no'n parlèm: la Grecia es morta.
 Dancèm dels sons a l'escomesa forta,
 que ja s'acaba aqueix magnífich vals.

Un altre «Mephistópheles», que també'm dol
 mutilar y copio sencer:

Sos ulls lo dubte son, sas cellas l'ironía,
 la befa es son parlar, son gest la traidoría.
 Quan riu la joya fon y gela l'entusiasme,
 es magre, esquerdalench, tot ell es un sarcasme.
 Evoca de l'infern el festival selvatge,
 del clàssich món d'Homer lo lluminós miratge.
 Torba'ls sentits del pur, del feble y del pervers,
 y trenca com un vas de vidre l'Univers.
 Mes té quelcóm de bo; per Faust es font de vida,
 es ell qui li assoleix la verge Marguerida,
 la verge qui somriu con un arcàngel ros...
 ... la verge divinal de perfumadas trenas,
 qui encén primer la sang impura de las venas
 y guanya'l cel després pels pobres pecadòs.

Tots ells nítits, esplendents, divinament dibu-
 xats, sense un tret de massa ni un res que hi man-
 qui, tots ells, los que cito y altres que llegireu ab
 agradosa sorpresa, sonets dels que prodríam ano-
 menar de sentiment.

«El Daimio» del poeta francés José M.ª de Here-
 dia, «Segle XIV,» «Ensayant l'Armida,» «La Seu
 de Gerona,» «Aramprunyá,» podrian dirse so-
 nets d'época, d'evocacions precisas de cosas llu-

nyanas en lo temps ó en la terra, evocadas ab dolcesa, ab precisió incomparable.

Y no solament hi ha sonets en lo recull que senyalém á l'atenció de tots los aimadors del bell parlar, del bell sentir; també s'hi troban composicions de metre variat que totas son enciseras, com «Elegía romana,» «Retrat de Joana du Barry,» Segle XVIII,» «El darrer triomf de Armida,» etc., terminant lo llibre per una composició d'aire reposadet y modest en la quina l'autor pren comiat de sí mateix com á poeta, remembrant ab temensa de que potser no tornarà á fruirlas, las horas que li foren suaus, dientse però que fins arribant á vells los homens qui han tastat la mel de poesia sempre'n retroban la dolsor:

.
 pel cel a capgirells,
 rodolen nuvolades.
 Llavors suaument
 s'acaba nostra vida,
 y es mort el Sentiment
 y encara treu florida.

En conseqüència: ¡Ara ojats!

¡Habitants de la terra catalana, compatricis qui viviu en llunyas terras, marinerets qui naveguéu per la mar salada, pastors qui refileu tendras complantas en lo cim de las montanyas alterosas, pagesos del pla, menestrals de la vila, ciutadans honrats, estudians y clergues!... ¡honestas damas, donzellas joliusas de l'estimada terra nostra!

Sapiau tots que nostra llengua acaba de ser enlayrada un graonet més alt, que'l nostre bon nom entre la gent entesa y de sentiments delicats s'es refermat ab altre llassadeta... car ab gaudi vos ho fem saber: Un nou poeta se'n es revelat:

Lo Geroni Zanné.

«*El Poble Catalá*», Septembre 1905.

«SCHERZO» CRÍTICH

MOTIVAT PER LA *Crítica* DE LA COMEDIA EN 3 ACTES *La Tía Tecleta*.

Estimats artistes, entés director d'escena, empresari espléndit:

Voldria dirlos que *l'éxit grandíós de la present comedia* es degut al talent de vostés, als seus esforços y donantlos las gracias, romandre en un según terme modestet y vistós. Mes, ay! los fets s'imposan, son superiors á lo que jo desitjaría. Ni'l talent de vostés, ni'ls seus esforços han trobat gracia davant d'aquell terrible *D. Domingo de Ramos, D. Lúnes de Pascua, D. Lucas della Robbia*, no recordo com se diu, que vestit de Sant Miquel, nit y día trepitja hidras dintre un'escaparata del carrer de la Llibreteria.

Hauríam volgut qu'ell nos digués quelcóm d'amoruset y'ns ha dit qu'erem uns ases, volíam confits y'ns ha tirat rochs, volíam mel y'ns ha donat fel. Ho hauríam volgut perque las sevas sentencias son estampadas en un paper que té molta clientela y quan ell diu tal cosa está molt bé, si de mil n'hi ha un que'l cregui y tingui curiositat d'anarho á veure... *algo se pesca*, car en afers teatrals es bo que hi hagi atmósfera favorable.

Lo teatre es molt diferent del llibre en que l'autor s'encara ab lo lector y poquet á poquet va explicantli'l seu plet. Allí, en lo teatre, se necessita simpatía latent, desitx de trobar qu'está bé, no escoltar ab prejudicis... y'n son causa las apreciacions desdenyosas dels qui per ofici venen sentencias.

Jo vaig atribuir la sortida de tó, los *magüeres* y

doquieres del bon senyor al fet de que potser ningú li ha dit que ho deixi córrer aixó de fer Crítica, que no s'hi encaparrí, qu'es feyna per mans més delicadas que las sevas. Quan li diuhen que fa crítica quasi tant bé com Cañete, lo gallejan, li diuhen per temensa del *suo furore*, per lo de *marras* porque sas sentencias son publicadas en un Diari que's molt llegit. Que las publiqui en la «Campana de l'Almudaina» ó en la «Semana dels tres dijous» y veurá'l soroll que mouhen, lo cas que ningú'n farà.

Valgam Deu! Valgam Deu! Alguns atribuhiren lo seu *desparpajo* al fet de que volia venjarse de l'autor de *La Tía Tecleta* qui en *illo tempore* havia inventat un D. Domingo de Ramos, bastant ridícol que segons diuhen se sembla á persona molt íntima de D. Lunes.

Los presents dictats que vaig estampant ab platxería, li provarán que pert lo temps enquimerantse, que no capto sas lloansas y'm té molt tranquil lo que puga pensar de la feyna que laboro per la senzilla rahó de que las sevas ideas no son de las que modificarán las mevas.

Las sevas ideas no modificarán las mevas pel fet primordial de que'l bon senyor no'n té d'ideas, sab de cor quatre cosetas qu'ha llegit en Paul Lacroix, en Viollet-le-Duc, en Havard, en Ch. Blanc y que li han servit pera parlar de trastos vells, ferros rovellats y teixits coptes; però lo que se'n diu ideas no'n té.

Súa sang y aygua quan ha de judicar un autor ó una obra de qui ja altre crítich no s'ha ocupat. Bona proba'n doná lo día que voléntselas *echar* de saberut en lletras catalanas digué del prosista catalá més fi, més decentment graciós, més idealment realista, de l'Emili Vilanova, honra y orgull de las lletras patrias que *sus*

obras sabían, ó trascendían, no recordo'l mot, que olían, me sembla, que olían á mugre. Lo qu'ell s'enfarfega si que huele á pomada rancia de barber barato y á ble de llum y á raspaduras de traduccions.

A mí la sortida de tó del bon senyor á propósit de la present comedia me va recar baix lo punt de vista de l'amor que'ns debém criticats y criticadors, me va saber greu sobre tot perque ha entristit als meus simpátichs intérpretes que per forsa s'han hagut de convence de que la »Tía Tecleta» no agradava als sabis, no tenia éxit.

—¿Cóm que no?

—Inútil protestar, ne tenia menos del que suposavam.

Alguns han trobat eixa comedieta obra perfecte, han sigut los menos; y si bé nosaltres, los pares de la criatura, som de parer que *Alguns* tenían rahó, lo cert es que *Altres* veyent que don Lúnes de Pascua deixava caure la palmeta, han malmés á la pobre senyora deixantla feta una llástima.

May havíam imaginat ni vostés ni jo que l'obra mogués gran sorolla, però la probatura de la campanya anterior havia sigut tant satisfactoria que va semblarnos ser obra bona conrear la mateixa vena, afinantla encara més, trayent de la nova comedia (l'actual) aquellas reminiscencias efectistas que quedan en *Sogra y Nora: lo lance del según acte, lo revólver de l'escena final...*

Vagin á saber si precisament no foren las reminiscencias efectistas las qui engrescaren á la mayoría dels qui alabavan *la Sogra* per natural y vera, y han tractat á *la Tía*, qu'encara ho es més, de poch escénica y exagerada? Sigui per fas, sigui per nefas, lo cert es que la comedia ha sigut discutida y las obras escénicas no ho han de ser. Hi ha d'haver una gran mayoría que digui: «m'agra-

da»... per sabia, per tonta, per moral, per escandalosa, m'agrada!...

Vostés, empresaris despresos, ab resignació estoica havían suposat los diners que la comedia costaria, *tenint gran éxit*, y jo sorprés m'en admirava y'ls admirava. «Volém fer una francesa á las personas de bon gust», responía un ó altre de vostés, esperém que l'esfors siga apreciat per D. Lúnes y'ls seus aprenents.

Als amichs de la casa (totas las empresas ne tenen un mosquer) que seguint lecturas y provas s'anavant enterant, y per amistat s'exclamavan: «aixó no es obra de públich», «no farán cap cuarto», vostés responían com héroes de la velluria ab lo sublim «No importa»!, afegint que castigantse y tot la butxaca volían pláure á D. Lúnes.

Y no li han plascut al senyor D. Lúnes, no li han plascut ni'ls cómichs, ni la comedia, qu'ha trobat massa *no sé qué*, ni'ls artistas que ha tractat de no sé *cuantos*.

—Si jo ja ho deya, rondinava aquell qu'havía profetisat lo mal negoci, al grá... fem castells de fochs, quadros vius, pantorrillas, carn cristiana y no'ns mancarán quartos.

—*Bueno* home, objectava un altre, fins per donar més tart obras de *quartos* (de pantorrillas, may) necessitavam de primer captar lo somriure graciós de D. Lúnes... Ademés, vostés no'l coneixen al botiguer en qüestió, ja'ls he dit qu'era molt estétich, y'm consta qu'estava fins aquí de parlaments enfátichs y de finals d'acte aparatosos... sino que... no ho entenç... me l'han girat com una truyta. May m'hauría cregut quan lo vaig veure arribar al teatre destornillant lo tinter de banya ab blens de llántia y ploma d'oca per pendre notas, que s'hagués portat d'una manera tan incivil...

— ¡Jo crech que té ulls de poll! s'exclamá un dels qui escoltavan, potser com hi havia tanta gent la nit del estreno, potser algú'l va trepitjar...

— Deixis d'ulls de poll... ¿qué no ha llegit lo seu article? diu en lletres d'estampa que *no es este el camino*... bé es veritat que no afegeix si'l camí es lo de ma dreta, lo de més avall, lo de ma esquerra.

— No ho diu perque no li ha donat la gana de dirho. Qui vol saber que vagi á Salamanca... *no es este el camino* tanca de cop y estalví explicacions.

Donchs sí, quan per gust propi y per consell de ben intencionats tinguerem lo diálech de la nostra comedia lliet y fí, quan la fabulació'ns semblá que corria natural y planera, varem etjegar *La Tía Teclata* fora las taulas refiant que un cop tancada la botigueta, lo bon botiguer vindria y, *dando tregua* als hams, poteras, bombas de paper y estels *am cúa* que durant lo día, compra, ven ó barata escoltaría ab agrado las nostras modestas invencions...

Prou, massa que va venir, y de franch, qu'es la més negre. Ell que no s'hagués mogut del rónech menjadoret ab vistas á la secreta hont troba l'inspiració que li dicta las sevas apreciacions estéticas... Així hagués perdut l'esma y'ns hagués oblidat, perque si ell no hagués dit *que no era este el camino* la brivalla s'hauría aguantat al payro. No perque ni la brivalla ni ánima viventa'l tingui per un Merlí al pobre D. Lúnes, pero ho repeteixo, com escriu en aquell diantre de paper que fa tants anys ven *opiniones sobre medida*, la gent que no volen ó poden perdre temps en judicar, se l'escoltan... no per graciós, lo bon senyor, ni per espurnejant, ni sisquera per babau, sino perque ja ho feyan així los nostres progenitors.

— ¿Vol dir que es tant vell? ¿que'ls nostres avis ja l'escoltavan? miri que vosté confon...

—No senyor, no. Lo botiguer de qui parlo es y *será* sempre'l mateix home. Mudarán d'aspecte las montanyas menebres, las valls ubagas se tornarán puigs alterosos, caurán dinastías enlayradas, baixarán á la negre fossa reys superbiosos, la llum del sol s'enfosquirá; però may, may D. Lúnes deixarà de ser lo qu'es. Quan per allargos de l'opinió ó dels objectes no ho pot abressar tot, li naixen rebrotets que s'ocupan de las feynas menudas, una mena de vegetació borda qu'ell fingeix no veure, però qu'interiorment l'afalaga porque hi veu trets y gracias que son escups del seu propi ser. Los rebrotets vuydan llurs rucadas en fullas d'igual aspecte, d'esprit idéntich. Ell y'ls rebrots son los dos tallants de la mateixa estisora, los dos caps de la mateixa beta ó per ferho més poétich las duas ansas del mateix tupí. Lo tupí hont bullen las petitesas malignes, las envejas inconfessables, los menuts ressentiments que son menjaret del mantegaire, del botiguer qu'amida curt; perqui un y altre treballan, qu'un y altre representan.

—¡Válgam Deu! ¡Válgam Deu! quasi'ns feu creure la cóssa del bon senyor, y *perdone la manera de señalar*, que no més es irónich, que no més decanta del costat del sol l'ala blavenca de son barretet tant bufó y *enristra* la punxaguda llansa pera ferir á gent que li semblan de bona jeya.»

Aixó ho deyan ells, los qui volían serli plascents... jo las mans me'n rento, no'l conech al senyor D. Lúnes, no sé qui es. Si parlo es per referencias y si vaig escrivint los dictats qu'aquí s'estampan es per *scherszare*, per donar una mica de *torna* al benvolgut aymador que s'hagi gastat duas pessetas per comprar lo llibret de *La Tía Teclata ó una Senyora ressentida*.

A mi la sortida de tó del senyor D. Lúnes me va saber greu perque denota un estat patològich que deu enquimerar als qui li portan afecte, entre'ls quals, encara qu'indigne, reverent m'arreglero...

¿May dirían per qué? per qué m'han assegurat qu'es aymador de drapets vells y testos fora d'us y semblants aficions, que son també un poquet las meas, me'l fan simpátich... *Nada*, que no sé per qué m'imagino que si'ls Déus altíssims nos posan cara á cara, hem de fer molt *bonas migas* D. Lúnes y jo. L'home deu ser un bon jan, es l'ofici lo qui li fa dir estranyesas.

Quan siguém ben amichs li aconsellaré que s'ho prengui més á la galana aixó de la crítica literaria, ab platxería, y que quan un autor, que no sigui duch ni bisbe, li manqui á las *tres unidades* ó á qualsevulga manament dels qui porta apuntats á la llibreta, li fassi reparar lo seu erro ab molta tranquil·tat, sense enquimerarshi.

En quant als comedians del teatre catalá li aconsellaré que'ls digui: «no vull fervos las observacions que devegadas mereixeu per que'm faig cárrech de la molta feyna que deu donarvos lo de representar tant sovint comedias novas, fins la materialitat d'haver de representar un día en llengua catalana, altre día en dialecte castellá, feume però bondat baix lo punt de vista *del decoro*, perseveréu en la bona costum de no profanar la nostra escena ab representacions de cosas baixas ó grolleras y serém bons amichs.

També'm permetré dirli quan hagim cambiat algún Delft esquerdat per un Talavera auténtich, que s'abstingui de comparacions, que si bé es veritat que devegadas venen á Barcelona *estrellas*, vulgui reparar que tot seguit desapareixen per ser natural en las estrellas lo de córrer vertigi-

nosament, tractaré de tréureli del cap lo pensar en las *demoiselles* que s'ha escoltat sense enténdrelas gayre y'm sembla que'l convenceré de que *Sabis*, autors y públich hem de pendre las cosas tal com son, abstenintnos de comparacions, fentnos cárrech de que aixó de l'Art *ad usum Cathalonix* va molt prim y de que si per massa exigir disgustém als qui esmersan caudals importants en empresas que no'ls han de produhir més que la satisfacció moral d'haver fet obra patriótica, si tractém d'una manera més que desdeñosa als qui maldan y forjan, si dihém crualement y sense miraments, sense acompanyar la crítica del consell amistós *no es este el camino*; pleguém, anémone, com diuhen á Valencia, aném cap á las *obras de cuartos*, y *carn christiana* que deya aquell, deixém qu'empressaris poch delicats, explotadors de sentiments baixos, presentin noyas desvestidas, espetechs de cosas que agradin á la bestia.

Allí no hi ha falla, son dinerons segurs y pocas críticas; y si de cas son críticas de ritual, surt alló de la «sociedad que está á dos dedos de su pérdida» qu'á tothóm fa riure, que fins D. Lúnes diu rihent de part de dins, però que repeteix perque ho va jurar al entrar á la confraría. Son articles de la casa y se n'ha de fer us, la clientela hi está avesada.

Y si no'ns fem amichs, si'ls *altos cielos* han decretat qu'ell llauri'l séu solch lluny de mi, pitjor per ell, pitjor per tots dos potser; perque lo cert es qu'ell té la paella pel mánech, com se sol dir, té'l dret de dirme á l'edició del matí y á la de la tarde que *no es este el camino*; mentres que jo per donarme'l gáudi de bromejarlo un xich tinch de castigarme la butxaca... y francament, no estém per gastos... sobre tot enguany, que *La Tía*

Teclata no m'haurá donat ni pera pagar al llibreter.

Y basta de *scherzo*, quatre parauletas de *maestoso* y s'acabará la torna.

Lo vehinat dels castellans... pobres castellans de tot tenen la culpa! lo vehinat dels castellans, que de *Criticar* y *Censurar* han fet quasi un sinónim ha empeltat á certs crítichs la falsa acepció d'un mot que té un sentit determinat y propi.

Criticar, *Crítica*, y de consegüent *Crítich*, son exámen ó examinador de las bellesas iniciadas ó esclatants d'una producció qualsevulga, essent evident que si *l'obra* no es absolutament *bella*, si fins no ho es relativament, ó si es *nulla*, l'exámen crítich fentne observar la deficiencia esdevé *censura* sense que l'*home*, lo *crítich*, ho hagi fet intencionadament.

Crítica es materia tant difícil y d'excelencias tals que sols pot ser exercida ab lluhiment per qui conegui tants models com géneros diferents puguin ser sotmesos á la seva apreciació, evidenciantse per *la contraria* que si'l Crítich no coneix, no sab, no ha vist, no ha estudiat, llavors las sevas críticas serán per forsa comparacions implícitas entre lo que té de judicar y'l número reduhit de models, de fets, de cosas per ell conegudas; las sevas criticas serán explicacions de l'Argument, xafarderías personals, tautologías, llochs comuns, nihilismes ó menuts reparos sobre petitesas gráficas y la Crítica no es aixó, es obra estética exercida per crítichs-poetas, per gent instruhída y vibranta, estudiadora de l'ánima d'un Llibre, del saber y bon gust d'un Autor, exposició bella y harmoniosa de lo que'l *Vulgus* no veuría; essent natural que si'l Crítich no té un

fondo trascendent, tot ho sometrá per forsa á lo censurable que li es familiar...

Concretantnos al nostre punt de vista especial, á la *Crítica* de cosas catalanas feta per crítichs de diaris catalans, sense volguer ofendre á cap d'ells, trobo que no té res d'estrany que llurs travalls no siguin, en general, crítica impecable; y m'ho esplico per la rahó molt senzilla de que las obras capdals han precedit en totas las literaturas á las bonas críticas.

Y com per causas de tothóm conegudas fa prop de doscents anys qu'ls catalans no hem conreat en catalá l'especulació científica, la manifestació artística, resulta evident lo que diu Condillac y lo que diu lo bon seny: «la bona crítica no vindrá fins llarch temps després del bons llibres.»

Peró, la *Crítica*, fins casulana y limitada á lo que nosaltres produhím, té de perdre lo sentit castellá de *Censura* y entrar de plé en lo camp vast y hermós que li es tan propi, ha de probar que l'estudi de las produccions literarias es eficás, altamente civilisador; combatent per medi de l'exemple als qui sostenen l'inutilitat de la Crítica y pera ferho, ho repetím, ha de deixar lo tó pedant y dogmátich, s'ha de modificar seguint l'evolució que segueixen tots los rams de l'especulació científica. S'ha de fer crítica de la qui viu y viurá tant com la materia criticable, crítica analítica y entesa, reconeix que las llistas de las cosas lloables ó pecaminosas en materias de gust, las pedants censuras formuladas ab tó dogmátich y á la Boileau, lo tó d'árbitre, las corretjas de magister no son de bon tó, han passat de moda; s'ha de confessar que no es possible jutjar ab un sol códich, qu'es impossible criticar valentse dels mateixos patrons bellesas ó sensacions que procedeixen d'estudis diferents, de temperaments oposats, s'ha de

compendre que no es just ni sisquera de bon seny portar sota l'aixella una canya que tingui tal ó cual llargaria, encara qu'el *fiel contraste* de la mida siga Horaci'l de la bona criansa, Zoilo'l de la mala jeya, Boileau'l de la colossal perruca, Hegel lo nuvulós, la Harpe l'auidat, Hermosilla l'enfadós, Blair lo dogmátich... Y reconeguda l'impossibilitat de dir: «lo que no estigui conforme al nostre patró es fora de mida» la Crítica ha de ferse montadora de gemmas que la generalitat no veuhen, extractora de bellesas qu'á molts escapan, guía y consell dels qui no seguint las prescripcions absolutas també lluytan pera arriuar á la llum per viaranys que'ls semblan dreturers...

S'ha de reconéixe que las *escolas* ó lleys imposadas no son de rahó, preferint a la crítica canónica la crítica del bon seny, del gust, de la percepció; als qui deyan «res está bé si no ho aproban los nostres cánons», als qui diuhen «tot pot ser bell» y per fersen rahó estudian lo temps en que l'obra's produheix ó l'intellect de l'autor, esplicant l'obra per l'obrer, donant clara percepció de l'una per las apreciacions sobre l'altre, afirmant devegadas que certs defectes son la resultant necessaria de certa manera de treballar, de viure y sobre tot, no usant may pera esplicarho al lector formas y fórmulas reprobadas per falsas científicament, per grolleras baix lo punt de vista de la bona criansa.

No s'ha de censurar may sense tenir l'íntima convicció de que lo censurat es socialment pernicios, recordant sempre que *Crítica* es abnegació personal, entusiasme artístich, generositat y llarguesa, estudi constant, ánima sensible y tendre, esperit susceptible de notar las més fugitivas é incógnitas bellesas pera ferlas reparar als qui poch aptes ó massa distrets segueixen llur camí sense aturarshi...

Y per terminar, torno *da capo* regraciant á tots vostés, valents colaboradors de qui'ls dicta no més que pobresas (es lo méu cas) ó sublimitats com tants y tants mestres que venero.

Una bona estreta de má als senyors, respetuosas reverencias á las damas... y fins á la *Sirena*, un drama entre marítim y terrassá... ab barcos que navegan, combats navals, artillería que tira de debó, negres que ballan tangos, negrers que cantan guajiras, armadors richs y vergens desoladas, gent de vora mar y sacristans... Un drama, que tot y sent ferreny hem volgut que fos ben humá—d'una humanitat poch refinada—un drama però que no hem escrit perque agradés á D. Domingo de Ramos, á D. Lúnes de Pascua, á D. Luca della Robbia, y, que, no obstant... aneu á saber lo que passarà...

Potsé'ls agradi!

POBRETA GENT!

POBRETA GENT!

E

POBRETA GENT!

ERAM á Tarragona uns quants días perque ella conegués ma ciutat nativa, mos parents, mos amichs, mos coneguts... y com la diada havia sigut una de las més calorosas d'aquell estiu del 1875, que'l sol havia lluhit sense que'l més diafán nuvolí hagués entelat los seus raigs, al caure'l día havíam eixit per anar fins al cap del moll á pendre la fresca.

A l'hora aquella hi feya bo de respirar los efluis del mar, la ciutat se feya boyrosa, tot era solemnial, no més s'ohían rondinar las onas marinas sota'ls peus, y de temps en temps lo grinyolar monoton d'un boixell, d'una cadena de barco.

A ciutat los llums municipals s'havían anat encenent uns després dels altres puntuant en la in-

decisa fosca una mena de garlandas de *lluminarias* que dibuixaven línies de carrers, límits d'espays closos. A vora nostra, però dintre mar, s'ohían veus humanas, enrahonar natural y plácit de pescadors dintre llurs barcas, que la calma tenía quasi immóviles tocant las pedras de sota la farola del cap del moll.

Lo silenci ambient s'havía fet tan absolut, que fins s'ohían los acompassats cruixits del fustam nautich, lo blam-blam manyach de las penjantas velas que's refregavan mogudas pels suavíssims impuls que á la nau donava l'ona.

Asseguts demunt d'un pedrís que feya barana fruhíam del benestar que'ns penetrava, fins que, cansats de descansar, ens aixecarem emprenent la ruta camí avall, vers la ciutat.

Un minyó que rodava per allí y que devía tenir alguna nansa calada, s'acostá á nosaltres y en veu molt baixa'ns digué que tinguessim compte d'uns *bultos* que's veyan més avall.

—Aixó está molt desert, d'aquí á la plasa del moll estarán ben bé mitja hora sense que trobin ningú... y... tinguin compte! repetí. Son uns *pa-yos* que no tenen posat de res de bo... Vagin previnguts.

—¿Previnguts?...

Ella, que llavors encara no entenía un mot de la nostra llengua me preguntá lo que aquell home m'havía dit.

—No res que valgui la pena... parla de la seva pesquera; però'l minyó havent insistit, signant ab la má'ls *bultos* que'l preocupavan feu créixer en ma companya la inquietut, la por.

—No temis, ¿qué vols que'ns passi? Aquells homens que'l pescador me signa deuen ésser poetas que cercan inspiracions, contempladors enamorats de la bella natura ó senzillament gent que

tenint calor dins de ciutat han eixit a respirar bon ayre.

Y donant las gracias al pescador, que devallá per las pedras fins á perdres de vista, empren-guerem xano xano la caminada de retorn á casa.

Encara no havíam fet cent passas vegerem sortir de la fosquedat, de primer un bulto, poch des-prés un altre y per fí un tercer...

Tres homens, tres homens que s'aturavan de temps en temps, mirant á ciutat, enrahonant molt apleret, caminant poch á poch, un d'ells ab visible fatiga, arrossegant marcadament las camas.

Dos semblavan jovens, lo qui coixejava devia tenir uns cinquanta anys de passo. Anavan en manegas de camisa y armilla, y las bufantas manegas feyan una taca blanca. Al veurels reu-nits, ella'm feu pressió ab lo bras volent pendre direcció oposada á la dels tres homens; mes jo, contrariantla, vaig moderar la seva embranzida anant apleret cap als passejants misteriosos.

Al veurens travessar l'espay que'ns separava quasi en sentit perpendicular, s'aturaren mirant-se l'un á l'altre, dihentse alguns mots que no vaig entendre, y llavors jo, pera resoldre aviat aquella mena de ridícol conflicte en que'ns havían posat las advertencias porugas del minyó pescador, vaig preguntarlos sobtadament:

—¿Que tindrían un misto? mostrant á la má un cigarro apagat.

Los tres homens se tornaren á mirar l'un á l'al-tre, y un d'ells, donant més probas de bona cri-ansa que no n'havía donadas jo abordantlos tan en sech, respongué en sa llengua:

—*Buenas noches... ¿decía usted?*

—*¡Ah! buenas, buenas noches, vaig fer jo pre-nent un to com d'excusa; decía... si me harían el favor de...*

Y un se tragué una capseta de mistos de la butxaca... oferíntmela.

Al despendrem del bras qu'ella'm tenia pres, pera ab major naturalitat encendre'l tabaco, vaig sentir una petita resistencia, llegint al mateix temps en son mirar, que anguniosa'm preguntava qué sería de nosaltres si aquells tres homens eran gent dolenta. Ab pocas y rápidas paraulas vaig voler tranquilisarla, y pera millor conseguirho vaig prosseguir dihent calorosament als fantástichs passejants:

—*¿Fuman ustedes?* allargantlos uns quants tabacos.

—*Sí, señor... pero... no tengo ganas*, va respondre aquell que m'havía donat un misto. —*¡Gracias!* digueren los altres dos com avergonyits, rebutjant ab la má.

—*Tome usted, tomen*, deya yo insistint y dirigintme á tots tres.

No circulava ánima viventa, ni prop ni lluny se veyá ningú... y ella m'havía tornat á pendre'l bras, fent á cada punt posat de més espantada. Pera calmarla, vaig entretenirme marcadament encenent lo meu cigarro, donant així ocasió als nostres passejants de girar amunt, de continuar parats ó d'iniciar alguna dolentería.

—*Verá usted*, digué en sech un d'ells, lo qui caminava arrossegant las camas. —*Semos forasteros.*

—*¿Aragoneses?*

—*Yo, sí señor. Esos de más lejos... No conocemos la ciudad, hemos llegao tarde... No sabemos dónde pasar la noche.*

—*No faltan posadas*, vaig fer jo, com qui vol terminar la conversa.

—*Sí... pero... no conocemos ninguna.*

—*Yo les llevaré...* vaig afegir ardidament.

—*¿Nos llevará usted? ¿á dónde?* digueren ab certa inquietut los més jovens.

—*A la casilla de Carabineros*, va dir lo coix, ab trista ironía y sempre en veu molt baixa.

—*De ninguna manera*, vaig replicar jo, prenent un rápit determini. *Les llevaré á una casilla de pescadores conocidos míos... allá á la otra parte del puerto, en donde podrán pasar la noche muy sosegados...*

—*No conocemos á nadie...* insistí encara. *Hemos venío de paso.*

—*¿De dónde han llegado?* vaig preguntarlos, fent com que'ls creya, car no era difícil endevinar per aquell caminar tan característich de tots tres, marcadíssim en lo vell, lo cap pelat arrán, las caras rapadas y la mena d'esverament ab que parlavan, que tots tres eran...

—*Nosotros*, va continuar, *no conocemos este pueblo, jamás hemos estao en él...*

—*A pesar de haberlo visto desde ahí...* y'ls signava la massa fosca que á l'arranch del moll, prop la estació del ferrocarril, feyan los edificis que constitueixen lo Presidi.

L'efecte de la meva insinuació fou decisiu. Los tres desconeguts se mogueren sorprendos, se miraren consultantse, però instantániament llur actitud, que anava á ésser enérgica, se torná abatuda... y tristement lo més vellet digué:

—*¿Sabe su mercé que salimos de ahí? Se lo figura sin duda. ¿Es su mercé de Justicia?*

—*Ustedes*, vaig respondre, donant á la meva veu l'accent més amistós que'm fou possible... *Ustedes deben ser unos pobrecitos licenciados... No soy de Justicia, no sé nada de ustedes.*

Y'ls malhaurats, no protestant, confessavan que la meva suposició era encertada.

—*¿Cómo no les han dado al salir una boleta de alojamiento, las señas de una posada?*

—*El cantinero de ahí... sense pronunciar la paraula fatídica, tiene una hija casada, en la ciudad, digué'l coixet, que aloja licenciaos, pero á pesar de los muchos años que hemos pasao... ahí... altre vegada signant lo Presidi, sens anomenarlo, no conocemos las calles, hemos querío ver despacio y ¡libres! — quína manera més enternidora de dir ¡libres! — este muelle dichoso en que tantos años hemos arrastrao piedras, se nos ha atardao viendo llegar unas barcas...*

—*Lo dicho, se dejan ustedes llevar por mí, vaig dirlos insistint, comprenent que anava inspirantlos confiansa. Les darán cena, cama... y nadie ha de preguntarles de dónde vienen ni á dónde van... cuando se vayan! —*

Y pera probarlos plenament que no'ls temíam ni ens repugnaban, aturantnos de caminar, ens assentarem demunt d'unas pedras de las moltas que per allí hi havia ja escayradas y llestas.

Lo coixet s'assegué també... una mica allunyat, y'ls altres dos se quedaren drets, no sabent qué fer de las mans, cercantse per esma la gorra, que poquet á poquet se tragueren com si fos porque tenían calor. En realitat per respecte, ó potser per la costúm de saludar á tothóm qu'havían adquirida en los anys d'estar sotmesos á dura disciplina dintre aquella trista casa que ni ells ni jo havíam anomenada.

Y entre interjeccions que semblavan sospirs, y sí señor, y no señor, y pues digo, y otra, de qu'entatxonava'l seu discurs responent á las preguntas que jo amistosament li anava fent, lo vellet ens contava la vida que allá dintre's passava, lo per qué ell y'ls altres havían sigut tancats en aquella forsa.

—*Este, no crea que por nada malo... desgracias de los hombres. Una perra voluntá... de cierto*

juez!... Andaba en negocios de contrabando, fué encausao por unas disputas con los del resguardo... y en esa casa le metieron... hasta hoy, después del rancho.

—*Pues yo, verán sus mercés, digué dirigit-se á nosaltres dos com volent tenir per jutge una senyora, la primera sens dubte ab qui parlava d'ensá qu'era al món. Yo era mu jovencito, tenía un hermano mayor que estaba sirviendo al rey... y que segons ens contá era mort á Filipinas deixantlo de cap de casa... ab una mare viuda y una germana fadrina... ¡mu guapa! molt alegre y parladora. A tothóm bestreya, no hi havia jove ni vell ab qui ella no fes brometa. La madre, anava dihent lo llicenciat enternintse, l'havía represa moltes vegadas per lo familiar qu'era ab tothóm... y la condená, deya parlant molt lentament, com si'l satisfés contar aquellas cosas tan íntimas á gent que l'escoltaven sense despreci, la condená fins ab sa mare argumentava... però era tan alegre, tan riallera, que may ni sa mare ni ell havían sospitat que portés res amagat, ni que tingués tráfechs ab ningú del poble...*

No obstant, ne tenía, y per desgracia de tots, la seva desaparició ho demostrá. Eixí un día de festa dihent que anava á missa matinal, y ¡la del humo! La pobre mare, lo pobre germá feren tot lo possible pera trobarla. Ja quasi hi renunciavan quan un'altre fugida del poble, la desaparició d'un ferrer, *de un herrero mu arrastrao* que'ls havia sigut vehí, casat y ab fills, fou un indici que'ls feu sospitar hont potser trobarían á la fugitiva.

Per uns traginers, passats uns quants mesos, se confirmaren las sospitas. Per ells sapigueren que *el herrero y una chica joven, mu guapa*, vivían en un barracot de minayres, *por allá, por Vizcaya*. Ell, encara que jovenet, *por aquello de ser*

cabeza de familia hi va anar y ¡por esas!... feya creuant los dits y mirant á terra com si's parlés sol, ¡por esas! que no portava més objecte que rescatar á sa germana...

La trobá... *preñá hasta las cejas*, feya tot afligit dirigintse á las onas del mar, y *remendando unos calzones del herrero*... y com si li pesés lo recort ó'l recit lo fatigués, callá un moment. Al continuar digué que'ls culpables al véurel no havían gosat mirarse, s'havían quedat frets, atontats, y qu'ell, rabiós, los digué tot lo pitjor que li vingué á la boca.

—*Total, que riñeron*, vaig fer jo pera evitarli l'acabament de tan lamentable historia.

—*Sí, señor; digué sospirant, el herrero quiso pegarme... y yo... y yo... le dí demasiao fuerte. Me tuvieron preso unos meses, luego me mandaron á un penal...*

Allí s'havía contrapuntat ab un *cabo de vara*, tingueren rahons... *fuí otra vez desgraciao, ¡muy desgraciao!*

—*¿Y de aquel penal vino usted á éste?...*

—*Vine joven y fuerte... y salgo hoy... ya ven sus mercés... viejo, sin poderme casi valer de esta pierna... estropeá por tantos años de arrastrar el condenao grillete...*

—*¿Es usted también aragonés?* vaig preguntar á un dels qui estavan drets pera demostrarli interés y posar punt á las tristes queixas del pobre coix.

Y, sense desplegar los llabis, me respongué ab un geste negatiu.

En resúm, qu'entre escoltarlos, fumar lo cigarrret que per fí havían encés, anar á l'altre banda del *Port* acompanyantlos á casa dels meus coneeguts que devían allotjarlos, y deixarlos allotjats, passarem junts més de tres horas.

Quín arreplech de rencunias devían portar en llurs pits, quínas esperansas de venjansa llargament meditadas, en llurs cervells! ó potser quín aplanament, quín despreci dels homes, quína por irreflexiva de las cosas!

Arribats á la *botiga* d'uns pescadors coneguts, lo *sereno* de la platja'm digué que tots los homens de la barcada eran en mar, y si bé m'ofería la clau d'hont eran los jassos, vaig preferir ferlos acompanyar per ell mateix á una mena de taverna que estava oberta de nit, hont podían sopar y després dormir.

Hauríam volgut ésser poderosos pera afavorirlos plenament; però qué sé jo! potser la nostra conversa en to amistós, l'haver caminat junts, l'haverlos escoltat ab interés fou pera ells una bona preparació pera entrar en la nova vida qu'emprenían.

Del més vell, del qui anava coix per mor del *condenao grillete*, sapiguerem més tart que l'havían acullit d'establer á casa d'uns coneguts de coneguts meus que tenían un hostal á la carretera de Valls.

Me feya dir que vivía tranquil, que ningú li retreya res... y *que muchos recuerdos á la señorita*.

Dels altres dos may més n'he sabut res.

Pobreta, pobreta gent!

TAULA

	<u>Planas</u>
Portadella	1
Portada	3
Prefaci	7

MALLORCA

La Mare de Deu del Puig	39
Alcudia	49
Una nau Mallorquina	59

IBISSA

Primera impressió.	73
Passejada dominical	81
Infusoris.	89
Un turet.	97
Excursió á Sant Antoni de Portmany	103

MENORCA

Arribada	115
A ciutat.	123
Talayots.	133
Ayguia de mar	141
Ciudadella	151
Partenza	159
Poruga	167
En temps del Duch d'Alba	183
Bona veu	193
<i>Crítica:</i>	
—Federico Bufaletti.	207
—Maurice Barrés.	212
—Marián Vayreda.	215
—Víctor Catalá	217
—Geroni Zanné	220
—“Scherzo“ crítich	226
Pobreta gent	241
Taula.	251
Colofó	255

ERRATAS

			<u>Diu</u>	<u>Llegeixis</u>
Plana	25	l. 5	<i>Vulgum</i>	<i>Vulgus</i>
»	25	l. 18	lo romans	los romans
»	31	l. 26	afartam	afártam
»	44	l. 25	sa Mare de Deu	la Mare de Deu
»	127	l. 26	Turudi	Tuduri

BRUNNEN

ACABAT D'ESTAMPAR LO DÍA 3 DE NOVEMBRE

DE L'ANY 1905 PER MESTRE FIDEL GIRÓ,

CARRER DE VALENCIA , 233,

BARCELONA

•• TIPOGRAFIA ••

DE

•• FIDEL •• GIRO ••

CARRER

VALENCIA •• 233

•• BARCELONA ••

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

J. PINO

R. S. EN

Varia

II

BARCELONA

1905

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

REVISTA DE LA BIBLIOTECA

SM

131